

Uusi parisuhde ”kolmannessa iässä”: perhesidokset, itsenäisyys ja hoiva

Sini Maaria Johanna Järnström

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologia

Maisterintutkielma

Helmikuu 2021

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden maisteriohjelma
Tekijä – Författare – Author Sini Järnström		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Uusi parisuhde "kolmannessa iässä": perhesidokset, itsenäisyys ja hoiva		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiologia		
Työn laji – Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2021	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 67 + 4
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Terveet ja aktiiviset vuodet ovat tutkimusten mukaan keskimäärin lisääntyneet keski-ikäen jälkeen. Perhesuhteet ovat jo pitkään olleet muutoksessa avioerojen määrän kasvun ja perhemuotojen moninaistumisen myötä, ja nämä muutokset ovat vaikuttaneet koko väestöön. Vuoden 2019 lopussa kaikista yli 60-vuotiaista noin 34 prosenttia oli eronneita tai leskiä. Myös vanhemmalla iällä solmitaan uusia parisuhteita, mutta aiheesta ei ole juurikaan tehty Suomessa tutkimusta, etenkin perhesuhteiden näkökulmasta.</p> <p>Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten uusi parisuhde on vaikuttanut nyt yli 70-vuotiaiden, uuden parisuhteen yli 50-vuotiaana aloittaneiden perhesidoksiin. Tutkielmassa tarkastellaan myös sitä, miten haastateltavat jäsentävät ja esittävät perhesidoksiaan haastattelutilanteessa. Ikää lähestytään kolmannen iän käsitteen kautta, ja huomio kiinnittyy siihen, miten "kolmas ikä" liittyy tutkittavien uusiin parisuhteisiin ja perhesidoksiin. Kolmas ikä käsitetään tutkielmassa kronologisena ikänä ja toisaalta kulttuurisia merkityksiä sisältävänä ikävaiheena.</p> <p>Tutkielman aineisto koostuu kymmenestä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta, jotka tehtiin osana Väestöliiton Love Age -hanketta. 50 ikävuoden alaraja parisuhteen aloittamiselle on hankkeen määrittämä. Sidoksen ja kolmannen iän lisäksi keskeisiä käsitteitä ovat perheen esittäminen ja ambivalenssi. Analyysiosio jakaantuu sosiaalisiin, materiaalsiin sekä hoivaan ja tulevaisuuteen liittyviin sidoksiin.</p> <p>Tutkielman sosiaalisia sidoksia käsittelevä osa tarkastelee aihetta kolmen ikkunan kautta: lapset ja lapsenlapset, juhlapyhien vietto ja haavoittavat elämäntapahtumat. Näiden teemojen kautta haastateltavat jäsentävät ja havainnollistavat perhesuhteitaan. Perhesuhteet sisälsivät avunantoa puolin ja toisin esimerkiksi lastenlasten hoitamisessa. Perhemäisiä suhteita esitettiin pääasiassa kertomalla konkreettisesta toiminnasta tai avainhetkistä sidosten muodostumisessa sekä korostamalla biologisen sukulaisuuden rajat ylittäviä sidoksia.</p> <p>Tutkittavien ja heidän puolisoitensa materiaaliset sidokset kytkeytyvät omaisuuteen, perintöön, avioehtoon ja asumiseen liittyviin kysymyksiin. Merkillepantavaa on se, että suurimmalla osalla haastateltavista ja heidän puolisoistaan oli käytössä kaksi kotia ja osa heistä asui erillään. Erityisesti naiset nostivat esiin itsenäisyyden ja ambivalenssin teemat, jotka liittyivät haluttomuuteen muuttaa yhteen ja tasapainoiluun sukupuoleen liittyvien rooliodotusten kanssa uudessa parisuhteessa. Nämä teemat toistuvat myös aihetta käsittelevissä kansainvälisissä tutkimuksissa.</p> <p>Terveydentila ja taloudelliset resurssit vaikuttavat siihen, millaista elämää on mahdollista elää yli 70-vuotiaana, eli niin sanotussa kolmannessa iässä. Vaikka resurssit olisivatkin hyvät, eivät ihmiset silti ole irrallaan tulevaisuuteen liittyvistä pohdinnoista ja neuvotteluista. Haastateltavat pohtivat tulevaisuuden toimintakykyä ja varautuivat sen heikkenemiseen miettimällä omaisuuden ja asumiseen liittyviä ratkaisuja. Näihin pohdintoihin liittyvät mahdollinen omaishoitajuus, muut perheenjäsenet sekä erilaiset lailliset sopimukset, kuten edunvalvonta.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
läheissuhteet, parisuhteet, perhe, sidokset, kolmas ikä		

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Uusi parisuhde ja perhesuhteet vanhemmalla iällä	4
2.1 Yhteiskunnallinen konteksti	4
2.2 Yksilön näkökulma	5
2.3 Perhesuhteiden verkostot	6
3 Teoreettiset lähtökohdat	8
3.1 Konfiguraationaalinen näkökulma perheeseen ja sidokset	9
3.1.1 Lojaalisuus ja ambivalenssi	11
3.1.2 Haavoittava elämäntapahtuma	12
3.2 Perheen esittäminen	13
3.3 ”Kolmas ikä”	17
3.4 Tutkimuskysymykset	20
4 Aineisto ja menetelmät	21
4.1 Aineisto	21
4.2 Haastattelu	25
4.3 Analyysi	27
5 Uusi parisuhde ”kolmannessa iässä”: perhesidokset	29
5.1 Lapset ja lapsenlapset	30
5.2 Juhlapyhien vietto	35
5.3 Haavoittava elämäntapahtuma: sairastuminen	37
6 Itsenäisyys ja materiaaliset sidokset	43
6.1 Sukupuolittunut itsenäisyyden tarve	45
7 Tulevaisuus ja hoivan sidokset	50
8 Johtopäätökset ja pohdinta	55
Lähteet	62
Liite 1: Kutsu haastatteluun	68
Liite 2: Tutkimuslupa	69
Liite 3: Haastattelurunko	70

1 Johdanto

Tarkastelen tässä tutkielmassa, miten hieman yli 70-vuotiaat, uuden parisuhteen yli 50-vuotiaina aloittaneet henkilöt jäsentävät perhesuhteitaan. Kiinnostuksen kohteena on se, miten uusi parisuhde on vaikuttanut heidän perhesidoksiinsa ja toisaalta se, millä tavoin he tuovat esille, eli esittävät perhettään haastattelupuheessa. Tutkielma sijoittuu sosiologisen perhetutkimuksen kentälle ja sen keskeiset käsitteet ovat konfiguraatio, sidos ja perheen esittäminen (displaying family). Tutkielman yksi tavoitteista on myös selvittää, miten ”kolmas ikä” kronologisena ikänä ja toisaalta sosiaalisesti rakentuneena ikävaiheena liittyy nyt yli 70-vuotiaiden jäsenyyksiin omista pari- ja perhesuhteistaan. Tein haastattelut osana väestöliiton Love Age -hanketta, ja rajausta yli 50-vuotiaina aloitettuihin parisuhteisiin on hankkeen määrittämä. Uusi parisuhde viittaa paitsi ajallisesti tuoreeseen suhteeseen, myös siihen, että takana saattaa olla jo yksi tai useampia liittoja, jolloin parisuhde on uusi suhteessa niihin.

Tutkimus voi tehdä näkyväksi erilaisia perhemuotoja ja koota yhteen erilaisia kokemuksia, joita samassa elämäntilanteessa olevat jakavat. Vaikka kansainvälistä tutkimusta vanhemmalla iällä muodostetuista parisuhteista on runsaasti, ei aihetta ole juurikaan tutkittu perhe- ja läheissuhteiden verkostojen näkökulmasta. Vanhemmalla iällä muodostetuista parisuhteista ja niihin liittyvistä perhesuhteista on myös hyvin vähän esimerkkejä julkisuudessa ja tuntuu, että aihe on jäänyt hieman katvealueelle perhe- ja läheissuhteista puhuttaessa. Anu Kuivalaisen dokumenttielokuva *Lauluja rakkaudesta* (2020) kuvasi kauniisti rakkautta ja parisuhteita vanhemmalla iällä, mutta päähenkilöiden muita läheisiä ei esiintynyt elokuvassa. Ruotsalaiset tutkijat Bildtgård ja Öberg (2015, 6) viittaavat ”näkymättömään sosiaaliseen todellisuuteen” puhuessaan tutkimuksen vähäisyydestä liittyen vanhemmalla iällä muodostettuihin uusiin parisuhteisiin.

Perhesuhteet ovat jo pitkään olleet muutoksessa ja esimerkiksi avioerot alkoivat yleistyä jo 1970-luvulla. Avioliitolla on edelleen vahva asema parisuhteen muotona, mutta myös muita suhdemuotoja on jo pitkään ollut sen rinnalla (Bildtgård & Öberg 2019, 13–20.) Nämä muutokset ovat vaikuttaneet koko väestöön, niin nuorempiin kuin vanhempiinkin. Suurta aukkoa tutkimuksessa korostaa se, että eronneiden tai leskien osuus yli 50-vuotiaista oli noin 30 prosenttia, eli yli 700 000 henkeä vuoden 2019 lopussa. Tämä on valtava osuus

väestöstä. Yli 60-vuotiaista eronneita tai leskiä oli vielä isompi osuus, 34,5 prosenttia. (Tilastokeskus 2020c).

Vuonna 2019 yli 50-vuotiaat solmivat Suomessa yhteensä hieman yli 5300 avioliittoa.

Vuonna 1990 avioliittoja solmittiin samassa ikäryhmässä 1858, eli avioliittojen määrä on noussut, mutta se on hyvin alhainen verrattuna eronneiden ja leskien määrään.

(Tilastokeskus 2020a). Yli 60-vuotiaiden pariskuntien avioliittoja on tilastoitu 46 828

vuonna 2019. Näillä avopareilla ei ole yhteisiä lapsia tai lapset eivät enää asu kotona.

(Tilastokeskus 2020b.) Kaikki uudet parisuhteet eivät myöskään näy tilastoissa, sillä kaikki pariskunnat eivät mene naimisiin tai asu yhdessä vanhemmallakaan iällä.

Monella uuden parisuhteen yli 50-vuotiaana aloittavalla on nuoria tai aikuisia lapsia edellisistä liitoista ja myös lapsenlapsia. Tilastoissa nämä perhesuhteiden verkostot eivät näy, sillä Tilastokeskuksen (2019) määritelmän mukaan uusperheessä on vähintään yksi alle 18-vuotias vain toisen vanhemman lapsi. Puolisoille on voinut kertyä myös omaisuutta elämän aikana, kuten kiinteistöjä tai perintöä. Onkin kiinnostavaa, miten uusi parisuhde vaikuttaa näihin jo olemassa oleviin perhesuhteiden verkostoihin, ja miten materiaaliset sidokset, kuten talo tai perintöön liittyvät asiat liittyvät parisuhteessa käytäviin neuvotteluihin.

Perhe- ja parisuhteisiin vaikuttavat erilaiset kulttuuriset odotukset siitä, mitä perheenä oleminen tarkoittaa, ja millainen sen tulisi olla. Toisaalta kulttuuriset odotukset eivät vain vaikuta ihmisiin ikään kuin ylhäältä alaspäin, vaan ihmiset myös käyttävät hyväkseen näitä normeja jäsentäessään omia ihmissuhteitaan ja perhettään. Normit voivat toimia resursseina perhe- ja läheissuhteissa, joissa ihmiset luovivat erilaisten ristiriitaistenkin odotusten paineessa. Tässä tutkielmassa tarkastelen, millaisia kulttuurisia odotuksia perheestä yli 50-vuotiaana uuden parisuhteen aloittaneiden puheesta välittyy ja miten he käyttävät näitä osin ristiriitaisiakin normeja hahmottaessaan omia perhesuhteitaan.

Myös ikään liittyy paljon kulttuurisia odotuksia. ”Kolmannesta iästä” on puhuttu paljon julkisessa keskustelussa 2000-luvun alussa (Pirttiäho 2002), jolloin ennustettiin, että tuo ikäkausi tulee ”syntymään” uudeksi ikäkaudeksi muiden rinnalle, samaan tapaan kuin nuoruus ”syntyi” 1950- ja 1960-luvuilla (Karisto 2004, 93). Kolmanteen ikään on liitetty erilaisia mielikuvia aktiivisesta, elämänsä kukoistusvaihetta elävästä kansalaisesta (mm.

Laslett 1996) ja nämä mielikuvat on nähty myös normatiivisina odotuksina siitä, millaista elämää niin sanotussa kolmannessa iässä täytyisi elää (Pirttiaho 2002; Haarni 2010). Vuonna 2020 kolmas ikä ei ole käsitteenä ja ikä kautena saanut samanlaista asemaa kuin nuoruus, mutta kyseistä ikävaihetta korvaamaan ei ole julkisessa keskustelussa ilmaantunut muutakaan käsitettä. Toisaalta käsitykset kolmannesta iästä elämän kukoistusvaiheena elävät edelleen.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 7.11.2020 kritisoitiin nykyajan käsityksiä yli 70-vuotiaista yhtenäisenä ryhmänä. Pääkirjoituksen (2020) mukaan “75-vuotias ei ole nykyisin vanhus. On aika ravistella pinttyneitä käsityksiä vanhuudesta: 75-vuotiaat ovat lähempänä keski-ikää kuin kuolemaa”. Tutkimusten mukaan eliniän odotteen pidentyessä myös terveet ja aktiiviset vuodet lisääntyvät keski-ikä jälkeen (Sihvonen ym. 2020). Yli 75-vuotiaiden fyysinen ja psyykkinen toimintakyky, kuten lihasvoima ja muisti, ovat parantuneet merkittävästi verrattuna 30 vuotta sitten tehtyyn vastaavaan tutkimukseen (Koivunen ym. 2020; Munukka ym. 2020). Samaan aikaan, kun kolmanteen ikään liittyy mielikuvia aktiivisesta ja itseä toteuttavasta elämänvaiheesta, on toisaalta edelleen usein tapana nähdä yli 70-vuotiaat yhtenäisenä vanhusten joukkona. Kolmanteen ikään liittyy siis ristiriitaisia kulttuurisia odotuksia. Jäljitän tutkielmassa haastattelupuheesta näitä odotuksia liittyen uusiin parisuhteisiin ja perhesuhteiden verkostoihin.

Käytän tutkielmassa hyödykseni konfiguraation ja sidoksen käsitteitä, sillä niiden avulla on mahdollista jättää avoimeksi kysymys perheen kokoonpanosta. En halua etukäteen määritellä, keitä perheeseen kuuluu, vaan pidän perhettä empiirisenä kysymyksenä. Tässä otan vaikutteita Morganin (1996) ajatuksista perheestä toimintana selvärajaisen yksikön sijaan. Perheeseen toimintana liittyy myös toinen käyttämäni käsite, eli perheen esittäminen (displaying family). Finchin (2007) mukaan perheeseen liittyvä toiminta täytyy esittää myös muille, jotta perhe tai perhemäinen toiminta tulisi legitimoituksi. Perhettä voidaan esittää sanallisesti, kuvien avulla tai muuten varmistamalla, että oleelliset ihmiset näkevät perhemäisen toiminnan. Kaiken ytimessä tutkielmassa ovat sidokset, toisaalta pariskunnan ja toisaalta muiden läheissuhteiden konfiguraatioon kuuluvien välillä. Sidoksiin liittyvät myös materiaalisuudet, lojaalisuus ja ambivalenssi, jotka nousevat esiin aineistosta.

Seuraavaksi esittelen ”vanhemmalla iällä” aloitetuista uusista parisuhteista aikaisemmin tehtyä tutkimusta. Tämän jälkeen käyn läpi tutkielmassa käyttämäni teoreettiset käsitteet sekä ”kolmannesta iästä” käytyä keskustelua, jonka jälkeen muotoilen tutkimuskysymykset. Empiirinen osuus jakaantuu kolmeen alalukuun, joista ensimmäisessä käsitellään sosiaalisia sidoksia kolmen eri ”ikkunan” kautta. Nämä ikkunat ovat suhteet lapsiin ja lapsenlapsiin, juhlapyhien vietto ja haavoittavat elämäntapahtumat, kuten esimerkiksi sairastuminen. Toinen analyysiluku käsittelee materiaalisia sidoksia ja itsenäisyyden teemaa ja viimeinen tulevaisuutta ja hoivan sidoksia.

2 Uusi parisuhde ja perhesuhteet vanhemmalla iällä

Esittelen tässä luvussa uusista parisuhteista vanhemmalla iällä tehtyä tutkimusta. Käytän tässä luvussa sanaparia ”vanhemmalla iällä”, sillä suuressa osassa tutkimuksista ei ole käytetty kolmannen iän käsitettä ja haastateltavien ikä vaihtelee noin 50-vuotiaista 90-vuotiaisiin. Ensin käsittelen sitä, miten uudet parisuhteet vanhemmalla iällä yleensä tutkimuskirjallisuudessa liitetään yhteiskunnalliseen kontekstiin ja perhemuotojen muutokseen. Toisessa alaluvussa esittelen tutkimusta, joka keskittyy yksilön näkökulmaan, mutta jossa tulee tutkielman kannalta oleellisia teemoja esille. Kolmannessa alaluvussa esittelen perhe- ja läheissuhteet huomioon ottavaa tutkimusta.

2.1 Yhteiskunnallinen konteksti

Uudet parisuhteet vanhemmalla iällä sijoitetaan usein laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin liittämällä ne perhekäsityksen muutokseen jäykän normatiivisesta ja tiettyjä rooleja sisältävistä yksiköistä monimuotoisemmiksi ja enemmän neuvoteltavissa oleviksi (esim. Bildtgård & Öberg 2015). Myös avioliiton aseman murentuminen instituutiona ja kasvanut erojen määrä yhdistetään tähän samaan kehitykseen. Puhutaan jopa ”erokulttuurista” jonka myötä avioliitto on vain yksi vaihtoehto muiden suhdemuotojen rinnalla ja ero on aina vaihtoehto, jos suhde ei jostain syystä toimikaan (mts. 19). Muuttuneet perhekäsitykset ja kulttuuri liitetään usein Giddensin (1991) ja Beck & Beck-Gernsteinin (1995) pohdintoihin yksilöllistymisestä ja suhteista itse valittuina ja neuvoteltuina. Giddens (1991, 58) kirjoittaa ”puhtaasta suhteesta”, jossa ihmiset ovat

parisuhteessa vain koska valitsevat niin ja vain niin kauan, kuin siinä halutaan pysyä. ”Puhdas suhde” on irrallaan esimerkiksi avioliiton statukseen tai taloudellisiin asioihin liittyvistä seikoista. Toisaalta esimerkiksi Kaisa Ketokivi (2019, 35–36) on kritisoinut käsitystä ihmissuhteista individualistisina ja pelkkään valintaan perustuvana, sillä tämä käsitys ei ota tarpeeksi huomioon todellista ihmisten välistä riippuvuutta, eikä elämän sattumanvaraisuutta, johon liittyvät esimerkiksi haavoittavat elämäntapahtumat kuten sairastuminen tai ero.

Monessa uusia parisuhteita vanhemmalla iällä käsittelevässä tutkimuksessa viitataan myös siihen, että tämän hetken ”nuoret vanhat”, eli ”kolmatta ikää” elävät olivat nuoria 60–70-lukujen seksuaalinen vallankumouksen aikaan (Bildtgård ja Öberg 2015, 6; Connidis, ym. 2017). Connidis ja kumppanit (2017, 1404) puhuvat vanhempien ihmisten aikaisempaa aktiivisemmasta roolista ihmissuhdeasioissa jopa ”harmaana perhevallankumouksena”, jolla he viittaavat siihen, että 60–70-luvuilla perhekäsityksiä muuttaneet tekevät saman tyyppistä muutosta myös ”kolmannessa iässä”.

2.2 Yksilön näkökulma

Uusia parisuhteita vanhemmalla iällä on tutkittu paljon kansainvälisesti, mutta Suomessa aihetta ei juurikaan ole tutkittu. Väestöliiton Love Age -hankkeessa on tehty toinen pro gradu -tutkielma (Antikainen 2019) liittyen uusiin parisuhteisiin myöhemmällä iällä, mutta haastateltavat olivat hieman nuorempia, keskimäärin 53-vuotiaita. Tutkielmassa keskityttiin nimenomaan uusiin parisuhteisiin ja niille annettuihin merkityksiin, eikä siinä otettu huomioon laajempaa perhesuhteiden verkostoa. Myös kansainvälinen tutkimus keskittyy yleensä yksilön kokemuksiin, eikä ota huomioon tämän laajempaa läheissuhteiden verkostoa. 2000-luvulle asti tutkimus aiheesta on ollut vähäistä (Bildtgård & Öberg 2015, 5) ja sittemmin tutkimukset ovat tarkastelleet muun muassa myöhemmän iän romanttisten suhteiden aloittamista ja niiden vaikutusta hyvinvointiin (Malta & Farguharson 2014), yli 60-vuotiaiden naisten kokemuksia seurustelusta (Dickson, ym. 2005), leskien uusia parisuhteita vanhemmalla iällä (Stevens 2004) sekä leskien asenteita uusia parisuhteita kohtaan (esim. Bennet, ym. 2013).

Uusia parisuhteita on tutkittu paljon parisuhteen muodon ja asumisen kannalta (esim. Benson & Coleman 2016). Connidis ja muut (2017, 1404) arvioivat, että suurin osa eronneista tai leskeksi jääneistä ihmisistä haluaisi uuden parisuhteen, mutta ei avioliittoa. Vuonna 2019 yli 50-vuotiaat suomessa asuvat solmivat 5377 avioliittoa, vaikka eronneiden ja leskien määrä oli kokonaisuudessaan 702 381 (Tilastokeskus 2020a & c). Ruotsalaisessa kyselytutkimuksessa 60–90-vuotiaiden uuden parisuhteen muodostaneiden mieluisin suhteen muoto oli asua kumppanin kanssa erillään. Seuraavaksi toivotuin suhteen muoto oli avioliitto, mutta avioliitto oli vastaajien keskuudessa harvinainen valinta. (Bildtgård & Öberg 2015.) Erillään asumista parisuhteessa kutsutaan englanniksi lyhenteellä LAT (living apart together). LAT-ilmiöstä on tehty paljon kansainvälistä tutkimusta (esim. Connidis, ym. 2017; Borell & Ghazanfareon Karlsson 2003). Connidis ja kumppanit (2017, 1405) pitävät erillään asumista parisuhteessa vanhemmalla iällä täysin uutena perhemuotona. Se ei ole välivaihe ennen yhteen muuttamista ja avioitumista, kuten usein nuoremmilla ikäpolvilla, vaan pysyvä parisuhteen muoto.

LAT-tutkimuksissa toistuva teema on itsenäisyys ja toisaalta tarve kumppanuudelle. Etenkin monet naiset kokevat tärkeänä säilyttää taloudellisen itsenäisyyden. Osa on saattanut olla edellisessä suhteessa tai avioliitossa perinteisessä naisen roolissa pääasiallisena talouden ylläpitäjänä ja hoivaajana, ja he haluavat välttää joutumasta tähän samaan rooliin uudessa parisuhteessaan (Borell & Ghazanfareon Karlsson 2003, 49; Dickson, ym. 2005). Ambivalenssin käsitettä on käytetty usein tähän teemaan liittyvissä tutkimuksissa, sillä itsenäisyys ja toisaalta tarve parisuhteelle ja kumppanuudelle saattavat aiheuttaa ristiriitaisia tunteita (esim. Dickson, ym. 2005). Toisaalta tutkimuksissa on huomattu, että erillään asuminen parisuhteessa ei suinkaan tarkoita emotionaalisen läheisyyden tai sitoutumisen puutetta, vaan päinvastoin, pariskunnat kertovat suhteensa sisältävän paljon luottamusta, keskinäistä ymmärrystä ja intiimiyttä (Borell & Ghazanfareon Karlsson 2003, 51; Carter ym. 2016).

2.3 Perhesuhteiden verkostot

Bildtgårdin ja Öbergin vuonna 2019 tekemän kirjallisuuskatsauksen mukaan relationaalinen tutkimus uusien parisuhteiden vaikutuksesta perhesuhteiden verkostoihin on hyvin rajoittunutta ja se on keskittynyt lähinnä suhteisiin vanhempien ja aikuisten lasten välillä.

Bildtgård ja Öberg (2019) ovat itse tehneet tutkimusta, jonka aiheet ovat osittain samoja kuin omassa tutkielmassani. He haastattelivat 60–90-vuotiaita uuden parisuhteen aloittaneita ja tarkastelivat parisuhteen vaikutuksia läheissuhteiden verkostoihin. Lapset olivat suhtautuneet pääosin positiivisesti vanhemman uuteen puolisoon ja tämä otettiin yleensä osaksi sosiaalista verkostoa. Osa haastateltavista oli kuitenkin itse halunnut pitää uuden parisuhteen ja muun sosiaalisten suhteiden verkoston erillään. Suhtautuminen vanhemman uuteen parisuhteeseen oli ollut negatiivista lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa uusi parisuhde oli alkanut pettämisen myötä. Tällöin integroituminen uuden puolison perheeseen ja ystäväpiiriin saattoi olla hankalaa (mts. 121–122). Borellin ja Ghazanfareeon Karlssonin (2004) kyselytutkimukseen osallistuneista erillään asuvista pariskunnista suurin osa muodosti yhteisen sosiaalisen verkoston, eli he tapasivat sukulaisia ja ystäviä yhdessä. Vain seitsemällä prosentilla vastaajista oli täysin erilliset läheissuhteiden verkostot ja lopuilla oli sekä omia että yhteisiä ystäviä ja läheisiä. Naimisissa olleet muodostivat pääosin yhteisen sosiaalisen verkoston.

Aikuiset lapset siis suhtautuivat Bildtgårdin ja Öbergin (2019) tutkimuksessa positiivisesti uuteen puolisoon ja yhteisasumiseen, mutta moni heistä suhtautui negatiivisesti siihen, että vanhempi menisi uuden puolisonsa kanssa naimisiin. Tämä oli kuitenkin johtunut ainoastaan talouteen ja perinnönjakoon liittyvistä käytännön asioista. Jotkut tutkimukseen osallistuneet olivatkin sanoneet, että he olivat jättäneet menemättä naimisiin perintöön liittyvien syiden takia. (Bildtgård & Öberg 2019, 122–123.)

Bildtgårdin ja Öbergin (2019, 126) tutkittavat joutuivat luovimaan ajankäytöllisesti uuden puolisonsa sekä muiden perheenjäsenten ja ystävien välillä. Vaikka aikaa vietettiin yhdessä aikaisempaa vähemmän, suhteet muihin perheenjäseniin eivät kuitenkaan muuttuneet huonompaan suuntaan, vaan kenties päinvastoin. Lisääntyneen autonomian takia suhteet eivät keskittyneet huolenpitoon, vaan ne olivat tasaveroisempia ja palkitsevampia. Autonomia uuden parisuhteen myötä oli kasvanut suhteessa omiin aikuisiin lapsiin. Ennen uutta parisuhdetta aikuiset lapset olivat pitäneet enemmän huolta vanhemmastaan, ja uuden puolison astuminen kuvioon vähensi lasten päivittäistä huolenpitoa. Haastateltavat olivat painottaneet, että eivät halua olla taakkana lapsilleen, joilla on omat urat ja lapset. Siksi lasten vähentynyt huolenpito ja lisääntynyt autonomia uuden puolison myötä olivat

tuntuneet helpottavilta. (Mts.124.) Uudelta puolisolta pyydettiin ensimmäisenä apua, jos sitä tarvittiin. Toisena tässä ”riippuvaisuuksien hierarkiassa”, joksi Bildgård ja Öberg (mts. 127) sitä nimittävät, tulivat lapset, hoitohenkilökunta (terveydenhuollossa), ystävät ja muut tuttavat.

Benson ja Coleman (2016) tutkivat parisuhteessa elävien, mutta erillään asuvien yli 60-vuotiaiden tapoja puhua suhteestaan ja perhesuhteistaan. Moni haastateltavista toi ilmi, että heidän puolisonsa on osa heidän perhettään. Puolison kuulumista perheeseen perusteltiin sillä, että puoliset käyttäytyivät kuin perheenjäsenet, eli osallistuivat perhelomille ja juhliin. Myös se, että muut perheenjäsenet kutsuivat puolisoa perheeseen liittyvällä nimityksellä, kuten isoisäksi, osoitti kuulumista perheeseen. (Mts. 440.)

3 Teoreettiset lähtökohdat

Tutkielmani keskeiset teoreettiset käsitteet ovat konfiguraatio, sidokset ja perheen esittäminen (displaying family). Otan vaikutteita konfiguraationaalista perhetutkimuksesta, ja kiinnitän huomiota yli 50-vuotiaana muodostettujen parisuhteiden lisäksi näitä suhteita ympäröiviin perhesuhteiden verkostoihin. Olen kiinnostunut siitä, miten uusi parisuhde on asettunut osaksi haastateltavien perhesuhteita, ja miten esimerkiksi yllättävät elämäntapahtumat, kuten oma tai puolison sairastuminen, ovat vaikuttaneet näiden sidosten muodostumiseen. Yllättäviä elämäntapahtumia nimitän haavoittaviksi elämäntapahtumiksi Ketokiveä (2010) seuraten. Otan huomioon myös pariskuntien materiaaliset sidokset, jotka liittyvät taloudellisiin sopimuksiin ja asuinpaikkoihin. Esittelen konfiguraationaaliseen tutkimukseen ja haavoittaviin elämäntapahtumiin liittyvää keskustelua ensimmäisessä teorialuvussa.

Tarkastelen haastateltavien läheissuhteita konfiguraatioiden ja sidosten lisäksi myös perheen esille tuomisen tasolla. Tässä käytän hyväkseni Janet Finchin (2007) ajatusta perheestä paitsi toimintana, myös esitettynä (displaying family). Huomioni kiinnittyy siihen, miten haastateltavat tuovat ilmi perhesuhteitaan ja millaisia kulttuurisia odotuksia perheen esittämisestä puheeseen sisältyy. Määrittelen perheen esittämisen käsitettä ja siitä käytyä keskustelua tarkemmin toisessa teorialuvussa.

Kaiken läpäisevänä kontekstina ja käsitteenä on kolmas ikä, johon liittyvää keskustelua esittelen viimeisessä teorialuvussa. Kolmannen iän näen sekä kronologisena ikänä eläkeiän alkupäässä (Karisto 2004) että kulttuurisesti tuotettuna elämänvaiheena, johon liittyy tiettyjä odotuksia ja ajatuksia siitä, mitä tuo elämänvaihe ideaalitapauksessa pitää sisällään.

3.1 Konfiguraationaalinen näkökulma perheeseen ja sidokset

Konfiguraationaalinen näkökulma perheeseen ei ole selvärajainen, ja se sisältää erilaisia tapoja lähestyä perhettä (Widmer, ym. 2008). Näkökulmaa on käytetty esimerkiksi tutkittaessa sitoutumista ja tukea suvuissa, ylisukupolvisia suhteita, sukulaisuussuhteita lapsen näkökulmasta sekä eron jälkeisiä perhemuodostelmia (Jallinoja & Widmer 2008). Tarkastelukohteita ovat olleet myös esimerkiksi sukulaisuuden ja perhekatégorian merkitys perhesuhteiden rakentumisessa (Björnberg & Ekbrand 2008) tai riippuvuus toisista hoivan tarpeen muodossa (Le Bihan & Martin 2008; Kempeneers & Thibault 2008; Tikkanen 2016).

Konfiguraationaalinen näkökulma liittyy laajempaan relationaaliseen tutkimussuuntaukseen, jonka perustana on ajatus ihmisestä syvästi sosiaalisiin suhteisiin kietoutuneena.

Relationaalisuus katsoo institutionaalisten kategorioiden ohi todellisiin, toteutuviin ihmissuhteisiin (esim. Smart 2007, 2011). Feministien lisäksi David Morganin ajatukset perheestä käytäntöinä ja toimintana ovat vaikuttaneet relationaalisen näkökulman kehittymiseen (Finch 2007, 66). Morganin (1996, 10–11) mukaan perhettä voidaan määritellä perheenä olemisen ja siihen kuulumisen sijaan siihen liittyvien käytäntöjen kautta. Perhettä siis ennemminkin ”tehdään”, kuin ”ollaan” (Finch 2007, 66).

Perhekäytännöt liittyvät siihen, mitä kulttuurisesti pidetään perheeseen liittyvinä tekoina tai toimintana (Heapy 2011, 21). Perhekäytännöt risteävät usein muiden, esimerkiksi sukupuolittuneiden käytäntöjen kanssa. (Morgan 1996, 11, 190.)

Konfiguraatio tai figuraatio tarkoittaa ihmisten välisiä sidoksia ja niistä muodostuvia verkostoja. Norbert Elias (1978) kehitti figuraation käsitettä hahmottamaan ihmisten perustavanlaatuaista yhteenkietoutuneisuutta. Figuraatio on eräänlainen sidosten verkosto, johon liittyy erityispiirteenä keskinäistä riippuvuutta. Figuraation osaset voivat olla yksilöiden lisäksi laajempia yhteisöjä, kuten kansallisvaltio, johon luodaan affektiiviset

sidokset symbolien kautta (mt.). Yksilöt ja ryhmät ovat Elias (1978; ref. Widmer, ym. 2008, 5) mukaan prosesseja, jotka ovat jatkuvassa muutoksessa. Hän otti huomioon ”ulkoisten sidosten” lisäksi myös ihmisten sisäiset motiivit, tunteet, uskomukset, asenteet, identiteetin, ja mahdollisuuden itsekontrolliin.

Widmer ja kumppanit (2008, 3) ehdottavat perheelle seuraavaa määritelmää: perhe on ”konfiguraatio tai joukko suoraan tai epäsuorasti keskenään riippuvaisia ihmisiä, jotka jakavat tunteen perheeseen kuulumisesta ja yhteydestä”. Konfiguraationaalisessa lähestymistavassa perhesuhteita ”ei lähtökohtaisesti luokitella erityislaatuiseksi”, vaan perhesuhteiden mahdollinen erityisyys täytyy selvittää empiirisesti (Castrén 2014, 139). Perhettä ei ymmärretä rajoittuneeksi vain tiettyyn kotitalouteen (Widmer, ym. 2008). Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka perhekonfiguraatio on myös ”mentaalinen konstruktio” (mts. 164) ja siihen kohdistuu tiettyjä odotuksia ja normeja, ei tiettyjä perhesuhteita voida etukäteen määritellä tietyntyyppiseksi. Lähtökohdaksi otetaan todelliset, toteutuvat ihmissuhteet. Lisäksi kahden henkilön välistä suhdetta (dyad) tarkasteltaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, millaiseen suhteiden verkostoon tämä suhde on uppoutunut (mts. 2008, 6), ja tämä onkin tutkielmani lähtökohta. Käytän tutkielmassa myös sanoja läheissuhteiden verkosto, millä tarkoitan samaa kuin figuraation käsittellä; ihmisten välisiä sidoksia ja niistä muotoutuvia verkostoja. Otan tutkielmassa vaikutteita konfiguraationaalisesta tutkimuksesta, sillä sen avulla on mahdollista jättää kysymys tutkittavien perhesuhteista avoimeksi ja empiiriseksi. Se havainnollistaa sitä, että perhesuhteet ovat muuttuvia ja että perheiden rajat eivät välttämättä ole tarkkoja ja itsestään selviä. En ole systemaattisesti kartoittanut tutkittavien läheissuhteiden verkostoja, ja konfiguraationaalinen tutkimus toimiikin tutkielmassani eräänlaisena tutkimusotteena ja näkökulmana.

Sidos viittaa siteeseen johonkuhun tai johonkin, mutta sen sisältö vaihtelee. Sidos voi liittyä esimerkiksi biologiseen sukulaisuuteen, keskinäiseen riippuvuuteen, velvollisuuteen, sitoutumiseen tai tunteisiin, kulttuurisiin odotuksiin ja normeihin. Sidokset voivat olla myös materiaalisia ja taloudellisia. Sanojen sidos ja suhde merkitykset ovat lähellä toisiaan, mutta sidos (bond) viittaa Ketokiven (2010, 51) mukaan vahvempaan yhteyteen tai suhteeseen, joka sisältää keskinäistä riippuvuutta osapuolten välillä. Sana suhde

(relationship) taas viittaa yleisesti kaikkiin suhteisiin ihmisten välillä. Pidän sidosta empiirisenä kysymyksenä, ja kuten Jallinoja (2014, 173) toteaa: ”sosiaalisten sidosten tutkimisessa päästään eteenpäin vain yksityiskohtaisella empiirisellä analyysillä, jonka pohjalta tulkintoja sosiaalisten sidosten luonteesta vasta voi tehdä.”

3.1.1 Lojaalisuus ja ambivalenssi

Nostan tässä luvussa esiin kaksi erityistä sidoksellisuuden muotoa; lojaalisuuden ja ambivalenssin, sillä ne liittyvät tutkielmassani neuvotteluihin parisuhteesta ja perhesidoksista. Lojaalisuus on hyve ja uskollisuuden ja velvollisuuden tunne ”jotakuta henkilöä, yhteisöä tai aatetta kohtaan” (Castrén 2018, 165). Vaikka perhe- ja läheissuhteisiin liittyy paljon neuvottelua ja sopimuksenvaraisuutta, on Castrénin (mt. 166–167) mukaan kiinnitettävä huomiota myös niihin kulttuurisiin sääntöihin, joiden rajoissa suhteista voidaan neuvotella. Lojaalisuus on yksi neuvotteluja kaventava reunaehto, sillä se muovaa ihmisten välisiä tunnesidoksia (mt.). Voisi myös ajatella, että tunnesidokset, tai kulttuuriset odotukset tunnesidoksista lisäävät pyrkimystä lojaalisuuteen (ks. Jallinoja 2014, 171). Lojaaliuden sidokset voidaan ajatella arjessa näkymättömänä matriisina, joka vaikuttaa ajatteluun ja toimintaan. Erotilanteessa lojaalisuudet tulevat erityisellä tavalla näkyviksi ja ne saattavat vetää matriisin osapuolia eri suuntiin. Esimerkiksi lapsella ja vanhemmilla saattaa eron jäljiltä olla risteäviä lojaalisuuksia. (Castrén 2018, 166–167, 175.) Lisäksi kulttuurisesti on olemassa vahva oletus genealogisen läheisyyden, eli biologisen sukulaisuuden ensisijaisuudesta (Jallinoja 2014).

Sidos henkilöiden välillä voi olla myös ristiriitainen. Lüscher ja Pillemer (1998) käyttävät ambivalenssin käsitettä kuvatessaan sukupolvien välisiä suhteita perheiden sisällä. Ambivalenssi voidaan määritellä samanaikaisiksi vastakkaisiksi tunteiksi ja emootioiksi, jotka johtuvat ihmisen toimintaan kohdistuvista ristiriitaisista odotuksista (Connidis & McMullin 2002, 558). Näitä ristiriitaisia odotuksia voivat aiheuttaa esimerkiksi erilaiset institutionaaliset roolit tai asemat, joihin liittyy erilaisia normatiivisia odotuksia. Tällaisia rooleja voivat olla vaikkapa äidin tai puolison roolit. Institutionaaliset roolit ovat osa sosiaalisia rakenteita, joiden tasolla ambivalenssia on käsitteellistetty. Toinen taso, jolla ambivalenssin käsitettä on käytetty, on yksilöpsykologinen taso. Se viittaa ristiriitaisiin kognitioihin, emootioihin ja motiiveihin. (Lüscher & Pillemer 1998, Connidis & McMullin

2002, 559.) Connidis ja McMullin (2002, 559) huomauttavat, että ihmiset aktiivisina sosiaalisina toimijoina neuvottelevat ihmissuhteitaan ja kokevat ambivalenssia, kun sosiaaliset rakenteet, kuten normit vähentävät heiltä neuvotteluvaraa. He korostavat sosiaalisia rakenteita ja niiden tuottamaa ambivalenssia, mutta toisaalta näkevät ihmiset toimijoina, joilla on myös mahdollisuus tehdä omia ratkaisujaan (mt.). Ambivalenssi on erityisen käyttökelpoinen käsite, kun halutaan tutkia sitä, miten ihmiset neuvottelevat suhteissaan kulttuuristen odotusten ja toisaalta uusien parisuhteessa olemisen tapojen välillä (Connidis ym. 2017, 1405).

Esimerkkinä kulttuurisista odotuksista on ihmissuhteisiin liittyvä vastavuoroisuuden normi, eli ajatus siitä, että terve suhde ei saisi kuormittaa liikaa sen toista osapuolta. Toisaalta taas perheenjäsenten välisiin suhteisiin liittyy normi solidaarisuudesta ja pyyteettömästä avusta. Näiden kahden risteävän normin välinen hankaus on empiiristen tutkimusten mukaan aiheuttanut kitkaa esimerkiksi aikuisen lapsen ja vanhemman välisessä hoivasuhteessa. Ambivalenssia aiheuttaa myös toisaalta tarve itsenäisyyteen ja toisaalta keskinäinen riippuvuus, esimerkiksi vanhemman ja aikuisen lapsen välillä. (Lüscher ja Pillemer 1998, 417–418.)

3.1.2 Haavoittava elämäntapahtuma

Tarkastelen tässä tutkielmassa haavoittavia elämäntapahtumia, sillä ne nousevat aineistosta konkreettisina esimerkkeinä siitä, miten sidokset uudessa läheissuhteiden konfiguraatiossa muodostuvat ja muuttuvat. Haavoittavat elämäntapahtumat (disruptive life events) ovat akuutteja ”repeämiä”, joita ei pystytä sovittamaan omaan elämään sellaisenaan. Ne tekevät katkoksen normaaliin elämään ja jopa elämänkulkuun, ja ne pakottavat läheissuhteiden verkostoja uudelleen organisoitumaan. Haavoittavia elämäntapahtumia voivat olla esimerkiksi läheisen kuolema, ero tai sairastuminen. Tällainen tapahtuma voi osua kenen tahansa kohdalle, ja harva elää koko elämänsä ilman yhtäkään haavoittavaa elämäntapahtumaa. (Ketokivi 2010, 35.)

Ihmissuhteiden dynamiikka muuttuu haavoittavan elämäntapahtuman myötä. Ihmisten väliset sidokset tulevat aikaisempaa selvemmin näkyviksi ja aktivoituvat (Ketokivi 2010, 35, 83). Myös muut kuin haavoittavat elämäntapahtumat saattavat muuttaa läheissuhteiden

dynamiikkaa, ja esimerkiksi lapsen syntymä mobilisoi lähipiiriä ja saa erilaiset avunannon sidokset näkyviin. Haavoittava elämäntapahtuma kuitenkin aiheuttaa kärsimystä ja haavoittaa, ja tapahtuman kokenut joutuu usein riippuvaiseksi muiden avusta (mts. 36). Haavoittava elämäntapahtuma myös sattuu usein yllättäen (mts. 39). Se on siis eräänlainen käännekohta ihmisen elämässä, jonka jälkeen elämä ei ole enää entisellään.

Ketokiven näkökulma haavoittaviin elämäntapahtumiin on ”haavoittuneen itsen” ja muiden ”merkityksellisten toisten” välisessä sidoksessa, ja hän tutkii sekä henkilökohtaista kokemusta että läheissuhteiden sosiaalista konfiguraatiota (mts. 36). Itse tarkastelen tässä tutkielmassa sitä, miten yllättävä ja haavoittava elämäntapahtuma on vaikuttanut ihmisten läheissuhteiden kokoonpanoon nimenomaan uuden parisuhteen ja kolmannen iän kontekstissa. Keskeistä kuitenkin on tarvitsevuus, eli se, että haavoittavan elämäntapahtuman myötä ihminen tarvitsee muiden apua, ja tämä avuntarve pakottaa läheiset reagoimaan jollain tavalla (Ketokivi 2010, 83).

3.2 Perheen esittäminen

Haluan konkreettisten figuraatioiden lisäksi tavoittaa myös toisen tason, eli sen, millä tavoin parisuhteen yli 50-vuotiaina aloittaneet jäsentävät suhteitaan ja perhettään ja millaisia kulttuurisia odotuksia niihin jäsennyksiin liittyy. Tähän soveltuu hyvin Janet Finchin (2007) kehittämä perheen esittämisen käsite (displaying family), joka laajentaa Morganin (1996) ajatusta perheestä perhekäytäntöinä argumentoimalla, että perhe täytyy ”tekemisen” lisäksi myös ”esittää”. Ihmisillä on tarve tulla nähdyksi ja tunnistetuksi perheenä. Myös se, että perheet eivät ole pysyviä muodostelmia ja muuttuvat ajassa, esimerkiksi lasten itsenäistymisen tai uusien kumppanien myötä, lisää tarvetta määritellä omaa perhettä uudestaan ja uudestaan. Perheen rajat ja sen luonne halutaan usein esittää positiivisesti niin, että kuulijalle tulee selväksi, että ”tässä on meidän perheemme, ja se toimii” (Finch 2007, 69). Perheen esittämisen käsitettä on käytetty aikaisemmin muun muassa tutkittaessa naisparien muodostamien perheiden ja heidän lapsuuden perheiden neuvotteluja uusista sukulaisuussuhteista (Almack 2011), äitiyden representaatioita (Kehily & Thomson 2011) ja isyyden ja hoivan julkista esittämistä (Doucet 2011). Marja Peltola (2014) on käyttänyt perheen esittämisen käsitettä analysoidessaan, miten Suomessa asuvat maahanmuuttajataustaiset ihmiset puhuvat perheestään ja määrittelevät sitä.

Esittämisellä Finch (mts. 66–67) tarkoittaa perhekäytäntöjen perustavanlaatuisia sosiaalista luonnetta. Tekojen merkitys täytyy ilmaista (convey) relevanteille muille, eli sellaisille ihmisille, joille on oleellista näyttää, että tietty toiminta on perhetoimintaa. Relevanttien muiden täytyy myös ymmärtää teot ja käytännöt nimenomaan perhekäytännöiksi, jotta perheen esittäminen toimisi. Toisin sanoen muiden täytyy ymmärtää, että teoilla on perheeseen liittyvä merkitys. Toisaalta Almack (2011, 102–118) huomauttaa, että he, jotka ovat perheen esittämisen ”vastaanottajia” tai todistajia, eivät välttämättä tulkitse näitä ”esityksiä” samalla tavalla. Tulkinnat perheen esittämisestä voivat siis olla myös ristiriitaisia.

Tässä välissä haluan ottaa esiin problematiikan perheen esittämisen käsitteen suomenkielisestä käännöksestä. Alkuperäiselle käsitteelle ”display” ei ole perhetutkimuksessa vakiintunutta sanaa, ja esittämisen sijaan voisi käyttää myös sanoja esillepano, perheenä näyttäytymisen tai näyttäminen. Kielitoimiston sanakirjan mukaan esittäminen viittaa näyttämiseen, ilmaisemiseen, jonkin asian, esimerkiksi runon julkiseen esittämiseen ja näyttelemiseen. Itse käytän esittämisen lisäksi myös ilmaisua ”tuoda esille”, mikä viittaa samaan display-käsitteeseen.

Finch (2007, 73–74) havainnollistaa käsitteen käyttöä esimerkillä aikaisemmasta tutkimuksesta, jossa eron jälkeen isä on ottanut aktiivisempaa roolia lasten kasvatuksen suhteen. Isälle tärkeää tilanteessa oli muiden oleellisten ihmisten, kuten ex-vaimon ja anopin suora tunnustus ”hyvästä isyydestä”. Isän täytyi siis jollain tavalla myös tuoda esille toimintaansa lasten kasvatuksessa, jotta relevanteille muille välittyi kuva isän toiminnasta kulttuurisesti hyväksyttynä perheeseen liittyvänä toimintana. Näin isän toiminnan todistajat pystyivät vahvistamaan tämän toiminnan ”hyväksi isyydeksi”. Esittämisen käsitteen keskiössä on sosiaalinen vuorovaikutus ja ne prosessit, joissa sosiaaliset merkitykset ilmaistaan (Finch 2007, 73). Suora sosiaalinen vuorovaikutus on usein tärkeässä osassa perheen esittämisessä, mutta myös esimerkiksi esineet tai tarinat voivat toimia samalla tavalla perhettä rakentavina ja ne viestivät muille siitä, keitä perheeseen kuuluu tai millaiset suhteet perheen jäsenillä on. Esimerkiksi valokuvat perheestä ja sukulaisista kehyksissä ovat yksi tapa esittää perhettä konkreettisessa ja visuaalisessa muodossa. (Mts. 73, 77.)

Myös narratiivi eli tarina voi olla perheen esittämisen työkalu. Narratiivit auttavat ihmisiä sekä muotoilemaan että kommunikoimaan muille oman ymmärryksensä sosiaalisesta maailmasta (Roberts 2002, 116; ref. Finch 2007, 77). Narratiivien kautta ihmiset kertovat sekä itselleen että muille omista perhesuhteistaan ja tämä auttaa paikantamaan nämä suhteet yhteisesti jaettuun käsitykseen perheistä. Kertomusten avulla on mahdollista siis yhdistää omat kokemukset ja käsitykset noista kokemuksista osaksi laajempaa merkityssysteemiä, eli institutionaalista käsitystä perheestä. (Mts. 78–79.) Narratiivi on myös luonteeltaan dynaaminen, eli sitä on mahdollista muuttaa, kun perhesuhteet muuttuvat (mts. 78).

Perheen esittäminen liittyy läheisesti legitimitetin teemaan. Perheillä on tarve tulla tunnustetuksi ja hyväksytyiksi ollakseen toimintakykyisiä (Weeks, ym. 2001; ref. Finch 2007, 74). Muiden tunnustus ja hyväksyntä legitimoivat perheen olemassaolon.

Tunnustamisen voi saada esimerkiksi toisilta perheenjäseniltä, ystäviltä, kollegoilta tai yhteiskunnallisilta instituutioilta, kuten lainsäädännöstä tai terveydenhuollosta. (Finch 2007, 74.) Tosin Almack (102–118) huomauttaa, että on syytä kiinnittää huomiota myös sellaisiin perheen esittämisiin, jotka eivät jostain syystä saa legitimitettä. Tämä voi paljastaa yhteiskunnallisia epäkohtia ja normeja siitä, millainen perheen ”pitäisi” olla. Perheen esittäminen liittyy siis myös laajempaan kulttuuriseen kontekstiin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Se ottaa huomioon sekä yksilöllisen toiminnan että tätä toimintaa ohjaavat sosiaaliset puitteet (Dermott & Seymor, 2011, 10). Heaphy (2011, 21) argumentoi, että perheen esittäminen liittyy läheisesti perheen uusintamiseen instituutiona sekä sellaisiin diskursseihin, joilla on valtaa siinä, miten suhteita muodostetaan, millaisia merkityksiä niille annetaan, miten erilaisia suhteita legitimoidaan tai rajataan legitimitetin ulkopuolelle. Tarve esittää oma perhe ulospäin tietyntyyppisenä koskee jollain tavalla kaikkia perheitä, sillä kuva perheestä liittyy paitsi perheen kokoonpanoon, myös esimerkiksi sosioekonomiseen asemaan. Heaphyn (2011, 30–31) mukaan perheen esittämisen käsitteeseen liittyy moraalinen ja sosiaalinen normi ”kunnollisesta” ja ”hyvästä” perheestä. Tämä normin mittana pidetään hyvin toimeentulevaa, valkoista keskiluokkaista ydinperhettä, johon muut perheet helposti vertautuvat (mts. 26). Finch (2007) ja myös Almack (2011, 117) huomauttavat, että vaikka perheen esittäminen on potentiaalisesti osa kaikkia perheitä, se, millä intensiteetillä sitä tehdään, vaihtelee ajan ja tilanteen myötä. Ja kuten sanottu, tarve oman perheen esittämiseksi toimivana saattaa olla suurempi silloin, kun

perheen rajat ja toimintakyky ei muiden silmissä välttämättä ole selkeä tai legitiimi. Tarve perheen uudelleen määrittelylle ja uudelleenvahvistamiselle voi tulla ajankohtaiseksi myös siinä tilanteessa, kun yksi tai useampi perheenjäsen käy läpi jotain muutosta tai tilanne perheen sisällä jotenkin muuttuu (Finch 2011, 199).

Esittämisen käsite eroaa performatiivisuudesta siten, että jälkimmäinen sisältää selvän jaon toimijan ja yleisön välillä, kun taas esittämisessä toimijat ja yleisö muuttuvat ja sekoittuvat jatkuvasti. Ihminen voi olla itse osa yleisöä samalla, kun osallistuu perheen ”esittämiseen” (Finch 2007, 76). Esimerkkinä tästä on Finchin artikkelissa tilanne, jossa eronnut pariskunta, heidän yhteiset lapsensa ja nykyiset puolisonsa ovat kokoontuneet yhdessä ravintolaan perheillalliselle, kuten haastateltava Finchin (2007, 75) viittaamassa tutkimuksessa (Williams 2014) tilannetta kutsuu. Tällainen tilanne viestittää sekä muille ravintolassa olijoihin että perheen jäsenille itselleen, että ”me olemme perhe ja meidän perheemme toimii hyvin”.

Perheen esittämisen ”yleisö” voi myös itse osallistua aktiivisesti esittämisen rakentumiseen. Esimerkiksi perhe ja adoptiojärjestö saattavat yhdessä rakentaa perheestä kuvaa tietynlaisena, sopivana adoptioon, sillä tilanne vaatii sitä (Dermott & Seymor 2011, 15). Myös tutkija voi olla perheen esittämisen havainnoija, ”yleisö” (Kehily & Thompson 2011). Näen että haastatteluissa olen ollut aktiivisena osapuolena tutkittavien kanssa rakentamassa tarinaa heidän perhesuhteistaan, sillä ilman haastattelua ja kysymyksiä tutkittavat eivät olisi ainakaan samalla tavalla tulleet kertoneeksi perheestään ja samalla ”esittäneeksi” sitä minulle, perheen ulkopuoliselle. Kun he kertovat perheestään haastattelussa, he myös konstruoivat ja sanoittavat sitä itselleen. He itse siis ovat samaan aikaan tarinan kertojia ja yleisö.

Perheen esittäminen ei tarkoita perheen valheellista esille tuomista tai näyttelemistä. Toisaalta esimerkiksi nykyisessä sosiaalisen median maailmassa valheellisen ja todenmukaisen esittämisen raja on häilyvä. Jos perhe halutaan Finchin (2007) sanojen mukaan esittää toimivana, silloin mahdollisesti saatetaan jättää näyttämättä jotakin, mikä ei toimi niin hyvin. Perheen toimivuuteen liittyviä negatiivisia asioita saatetaan myös tasapainottaa positiivisilla asioilla, ja näin pyritään hallitsemaan esitystä. Tähän liittyy ambivalenssin käsite, jota käsittelin edellisessä kappaleessa. Mielestäni ei ole oleellista

pohtia, onko esitys valheellinen vai ei, vaan sitä, millaisia keinoja perheen esittämisessä tai perheenä näyttäytymisessä käytetään, ja millaisiin tarpeisiin, esimerkiksi legitimitettiin nämä esitykset vastaavat.

3.3 Kolmas ikä

Suomalaisten elinajanodote on noussut jatkuvasti 1900-luvun alusta asti (Sihvonen ym. 2020). Kun vuonna 1971 miesten elinajanodote oli 66 vuotta ja naisten 74 vuotta, vuonna 2019 elinajanodotteet olivat 79 miehillä ja 83 naisilla (Tilastokeskus 2020d). Lisäksi tutkimusten mukaan (Koivunen ym. 2020; Munukka ym. 2020) 75- ja 80-vuotiaiden toimintakyky on parantunut 28 vuoden takaisesta vastaavasta tutkimuksesta. Kävelynopeus, lihasvoima ja reaktionopeus sekä päättelykyky ja muisti olivat parempia kuin aiemmin syntyneillä saman ikäisillä ihmisillä (mt). Tutkijat arvelevat, että pidemmät koulutuspolut, parempi ravitsemus, terveydenhuollon kehittyminen sekä monipuolisempi työelämä ovat edesauttaneet terveiden elinvuosien lisääntymistä (Koivunen ym. 2020 4–5). Ihmiset siis tutkitusti elävät pidempään ja terveempinä kuin aikaisemmin. Sekä elinajan odote, että terveiden ja toimintakykyisten vuosien odotettu määrä on korkeampi paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevilla (Sihvonen ym. 2020).

Eläkeikä on siis muuttunut niin, että yhä useampi saa elää sitä terveenä ja toimintakykyisenä aikaisempaa pidempään. Kuitenkin yhteiskunnallisessa keskustelussa kaikki yli 70-vuotiaat niputetaan usein samaan ikäihmisten ryhmään. Tuon tähän tutkielmaan kolmannen iän käsitteen, sillä suomen kielessä ei ole oikein muutakaan käsitettä tai nimitystä kuvaamaan tuota ikävaihetta “työiän ja varsinaisen vanhuuden välissä” (Karisto 2004, 91). Kolmas ikä on toisaalta kielellinen konstruktio, sosiaalisesti luotu elämänvaihe, jota kohtaan syntyy tiettyjä odotuksia, mutta myös todellinen eletty vaihe elämässä (Karisto 2004, 91).

Kolmannen iän käsitettä kehittäneelle ja paljon siteeratulle Peter Laslettille (1991, 5) kolmas ikä on täyttymyksen ja itsensä toteuttamisen elämänvaihe. Hänelle kolmas ikä ei ole sidottu tiettyyn kalenteri-ikään, vaan sitä voi elää missä vaiheessa elämää tahansa, mutta yleensä se tulee ajankohtaiseksi eläkeiässä. Kolmas ikä on henkilökohtaisen täyttymyksen aikaa, “elämän kruunu”, jolloin ihminen todella toteuttaa itseään (mts. 4–5). Edellytyksinä

kolmannen iän elämiselle ovat eliniän pidentyminen, taloudelliset resurssit, terveys ja mahdollisuus jäädä eläkkeelle (mts. 100).

Laslett on aikanaan halunnut purkaa eläkeikäisiin ihmisiin liittyvää normatiivisuutta. Hänen lähtökohtansa on ollut siis tavallaan emansipatorinen. Hän (1996, 6) haluaa erottaa kolmannen ja neljännen iän toisistaan, sillä eläkeiän ylittäneet ihmiset nähdään usein yhtenäisenä joukkona, ja mielikuvat tästä joukosta liittyivät hänen mukaansa yleensä raihnauteen ja riippuvuuteen muista. Näin he, jotka ovat hyväkuntoisia ja terveitä, päätyvät samaan vanhuuden kategoriaan ja heihin herkästi liitetään stereotyyppisiä odotuksia. Ongelmaksi saattaa muodostua ikäsyrrintä esimerkiksi työelämässä tai palveluissa, joita iäkkäämmille ihmisille on tarjolla. (Mt.) Laslettin tarkoituksena on siis ollut monipuolistaa kuvaa eläkeikäisistä yhteiskunnassa ja tuoda heidän aktiivisuutensa ja toimintakykynsä näkyväksi. Myös Kariston (2004, 96) mukaan kolmannen iän käsite “muistuttaa siitä, että vanhakin ihminen voi olla valitseva ja toimiva subjekti”. Kolmannen iän näkökulma voi vahvistaa ikääntyvien ihmisten toimijuutta, vaikkakin taloudellisten ja terveydellisten reunaehtojen rajoissa (mts. 99).

Laslettin (1996) ajatukset kolmannesta iästä itsensä toteuttamisen elämänvaiheena sisältävät kuitenkin paljon normatiivisuutta, sillä ne perustuvat oletukseen siitä, että kaikki ihmiset jossain vaiheessa elämäänsä pystyvät keskittymään itseensä ja heillä on myös resursseja tehdä niin. Kaikki eivät myöskään jää eläkkeelle ja monet ovat sairauden takia olleet jo pitkään kotona ennen niin sanottua kolmatta ikää. Anna Järvelä (2015, 15–17) on kritisoinut pro gradussaan Lasslettin kuvaa kolmannesta iästä argumentoimalla, että hänen haastattelemillaan eläkeikäisillä miehillä ei ole ideaalityypin kaltaisia mahdollisuuksia aktiiviseen kolmanteen ikään. Myös Karisto (2004, 91) tuo esiin sen, että kaikilla ei ole mahdollisuutta elää kolmatta ikää sille asetettujen odotusten mukaisesti, sillä se vaatii tiettyjä resursseja, jotka eivät ole kaikkien ulottuvilla.

Myös jyrkkä rajanveto kolmannen ja neljännen iän välissä muuttaa mielikuvaa neljännestä iästä entistä raihnaisemmaksi ja muista riippuvaisemmaksi. Antti Kariston (2004, 102) sanoin, “raja neljänteen ikään nousee ehkä sitäkin jyrkempänä ja varsinainen vanhuus piirtyy kolmannen iän käänneiskuvana”. Täytyy siis muistaa, että kolmas ja neljäs ikä ovat kielellisesti luotuja erotteluja ikävaiheiden välillä ja tosiasiasa näin selkeitä rajoja ei ole.

Ihmiset ikääntyvät koko elämänsä ja sairauksiakin voi esiintyä pitkin matkaa. Rajat sairauden ja terveyden, toimintakyvyn ja toimintakyvyttömyyden välillä ovat häilyviä, ja kolmannen iän käsitteen käytössä on hyvä pitää mielessä se, ettei samalla työnnä ”neljättä ikää” eläviä vielä enemmän marginaaliin.

Kolmannesta iästä on keskusteltu Suomessa paljon 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa, sillä suurin aihetta koskeva tutkimuskirjallisuus on tuolta ajalta. Tuohon aikaan on julkisuudessa käyty paljon keskustelua väestörakenteen muutoksesta ja erilaisista vanhuuskäsityksistä (Pirttiahho 2002). On alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota ikävaiheeseen ennen ”varsinaista vanhuutta” ja haluttu liittää eläkeikään aiempaa positiivisempia mielikuvia (mts. 2–6). Professori Antti Karisto kirjoitti vuonna 2004 Valtioneuvoston kanslian tilaamassa tulevaisuusselonteossa, että kolmannen iän käsite on 2000-luvun alun Suomessa ”ilmiönä niin uusi, että sitä ei ole vielä täysin tunnistettu” (Karisto 2004, 93). Hän ennusti tuolloin, että suurten ikäluokkien eläköitymisen myötä kolmas ikä tunnistetaan, ja se syntyy ”yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa mielessä”. Kariston mukaan oli tapahtumassa samanlainen murros kuin 1960-luvulla, jolloin nuoruus kulttuurisena ikä kautena syntyi lapsuuden ja aikuisuuden väliin. Kolmannen iän kulttuurinen synty vaikuttaisi suuresti yhteiskuntaan kulutuksen, asumisratkaisujen ja kaupunkikeskustojen merkityksen myötä. (Mts. 93.) Karisto (mts. 92) näkee kolmannen iän myös osittain suuriin ikäluokkiin liittyvänä sukupolvierityisenä ilmiönä, sillä suurten ikäluokkien tultua eläkeikään kolmatta ikää elävien määrä kasvoi yhteiskunnassamme, ja ilmiö tuli sen myötä ajankohtaisemmaksi.

Nyt 16 vuotta Kariston (2004) tulevaisuusselonteon jälkeen voidaan sanoa, että kolmannella iällä ei ainakaan kulttuurisesti ole samanlaista asemaa kuin nuoruudella. Nuoruuden representaatioita nähdään kaikkialla (Laslett 1996, 183), mutta kolmas ikä ei vielä ole saavuttanut samanlaista asemaa ikä kautena. Toisaalta analogia nuoruuteen on mielestäni toimiva, sillä kolmanteen ikään liittyy kuitenkin tiettyjä mielikuvia ja odotuksia aktiivisuudesta, terveydestä, matkustelusta ja elämisestä itseä varten, kuten Laslett 1990-luvulla kirjoitti.

Käytän kolmannen iän käsitettä uusia parisuhteita käsittelevässä tutkielmassa siksi, että kyseiseen ikään, kuten kaikkiin ikävaiheisiin liittyy tiettyjä normatiivisia odotuksia, ja

mielestäni on tärkeää jäljittää, miten nämä odotukset linkittyvät tutkimuksen kohteena olevien ihmisten elämäntilanteeseen. Erilaiset kulttuuriset odotukset rakentavat reunaehdoja, joiden puitteissa perhesuhteista neuvotellaan (Castrén 2018, 166–167). Perustelen kolmannen iän käsitteen käyttöä myös sillä, että ilman sitä olisi helppo niputtaa kaikki yli 70-vuotiaat ”vanhemmalla iällä parisuhteen aloittaneisiin”, ja olisi vaikeaa saada kiinni juuri tämän ikävaiheen erityisistä odotuksista ja piirteistä. Käytän kolmatta ikää otsikossa ja muualla tutkielmassa lainausmerkeissä, koska haluan korostaa, että käsite ei ole yksiselitteinen ja sen käyttöön liittyy paljon ristiriitaisuutta ja normatiivisuutta. En kuitenkaan käytä lainausmerkkejä läpi tutkielman, sillä se olisi tyylillisesti raskasta. Seuraavaksi muotoilen tutkimuskysymykset, jonka jälkeen siirryn aineiston ja tutkimusmenetelmien esittelyyn.

3.4 Tutkimuskysymykset

Uusi parisuhde missä tahansa iässä muuttaa pariskunnan läheissuhteiden verkostoja ja sidoksia. Kuitenkin ”kolmannessa iässä” uuteen parisuhteeseen liittyy erityisiä kysymyksiä, joita nuorempana aloitetuissa parisuhteissa ei välttämättä tarvitse ottaa huomioon.

Pariskunnan osapuolilla saattaa esimerkiksi olla lapsia ja lastenlapsia edellisistä liitoista ja myös omaisuutta, kuten kiinteistöjä ja perintöä, on mahdollisesti kertynyt elämän varrella. Ja kuten missä tahansa iässä, myös ”kolmannessa iässä” todennäköisesti pohditaan ja suunnitellaan tulevaisuutta. Miltä tulevaisuus ”kolmannessa iässä” näyttää, erityisesti uuden parisuhteen aloittaneiden näkökulmasta, ja mitä kaikkea heidän täytyy ottaa huomioon?

Lisäksi on mielenkiintoista, miten uuden parisuhteen aloittaneet jäsentävät perhesuhteitaan. Julkisuudessa ei ole juurikaan nähtävillä esimerkkejä uuden parisuhteen myöhemmällä iällä aloittaneiden perhesuhteista. Toisaalta yhteiskunnassamme on olemassa tietynlaisia kulttuurisia odotuksia siitä, mitä perheenä oleminen tarkoittaa ja millainen sen tulisi olla. Onkin mielenkiintoista tutkia, miten uuden parisuhteen yli 50-vuotiaana aloittaneet käyttävät näitä kulttuurisia odotuksia perhesuhteidensa jäsentämisessä. Nämä jäsennykset tulevat ilmi perheen esittämisenä, eli perheen ja perhemäisten suhteiden esille tuomisessa haastattelupuheessa.

Näiden lähtökohtien puitteissa muotoilen tutkimuskysymykset seuraavasti:

Miten uusi parisuhde yli 50-vuotiaana on vaikuttanut haastateltavien perhesidoksiin?

Millä tavoin haastateltavat esittävät perhesuhteitaan, ja millaisia kulttuurisia odotuksia perhesuhteista heidän puheessaan on havaittavissa?

Miten kolmas ikä kronologisena ikänä ja toisaalta kulttuurisesti muotoutuneena ikävaiheena liittyy haastateltavien pohdintoihin omasta parisuhteestaan ja perheestään?

Seuraavassa luvussa esittelen tutkielmassa käytetyn aineiston sekä sen hankintaan ja analyysiin liittyvät menetelmät. Käyn läpi myös tutkielman tekemiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4 Aineisto ja menetelmät

4.1 Aineisto

Alun perin olin kiinnostunut ikäihmisten uusista parisuhteista ja hoivasta. Minua kiinnostivat läheissuhteiden verkostot uusissa parisuhteissa ja erityisesti se, miten lisääntyvä hoivan ja avun tarve vaikuttaisi läheissuhteisiin. En kuitenkaan löytänyt yrityksistä huolimatta ikäihmisiä, jotka olisivat sekä uudessa parisuhteessa että heidän puolisonsa olisi hoivan tarpeessa. Löysin Väestöliiton Love Age -hankkeen, joka keskittyy yli 50-vuotiaana aloitettuihin parisuhteisiin. Haastateltavat olivat osallistuneet Sukupolvien ketju -tutkimukseen, jossa oli kerätty survey-tutkimuksella tietoa vuosina 1945–50 syntyneiltä suurten ikäluokkien edustajilta ja heidän lapsiltaan sukupolvien ja ystävien välisestä avunannosta sekä yhteydenpidosta. Hankkeessa on tehty kolme kyselytutkimusta, vuosina 2007, 2012 ja 2017. (Väestöliitto 2020.)

Toteutin haastattelut loka-marraskuussa 2019 ja tammikuussa 2020. Tein yhteensä 12 haastattelua, joista seitsemän kasvotusten joko haastateltavan kotona tai kirjastossa ja loput puhelimitse. Puhelinhaastatteluja tein siksi, että haastateltavat asuivat ympäri Suomea, ja matkoista olisi tullut kohtuuttoman pitkiä. Karsin analyysivaiheessa kaksi haastattelua pois, sillä toisessa parisuhde oli alkanut jo 1970-luvulla ja toisessa vastaaja oli niin niukkasanainen, että päätin jättää haastattelun pois tästä syystä. Aineisto koostuu siis kymmenestä teemahaastattelusta. Haastattelut kestivät 1–1,5 tuntia.

Koska Väestöliiton Love Age -hankkeessa kriteerinä oli yli 50-vuotiaina aloitetut parisuhteet, oli aineistossa eroja siinä, miten kauan parisuhteet olivat kestäneet. Viisi pariskuntaa oli haastatteluhetkellä ollut yhdessä alle viisi vuotta, neljä pariskuntaa oli ollut yhdessä 12–14 vuotta ja yksi pariskunta oli seurustellut jo 20 vuotta, mutta menneet naimisiin noin kuusi vuotta sitten. Koska parisuhteet oli aloitettu yli 50-vuotiaina, ei pariskunnilla ollut yhteisiä lapsia. Vaikka kaikkia parisuhteita ei oltu aloitettu kolmannessa iässä, ovat nämäkin haastattelut perusteltavissa sillä, että yli 50-vuotiaina aloitetut parisuhteet ovat joka tapauksessa vaikuttaneet pariskuntien läheissuhteiden verkostoon tavalla, joka heijastuu nykyiseen elämänvaiheeseen. Uusi parisuhde tässä tutkielmassa tarkoittaa paitsi ajallisesti uutta suhdetta, myös sitä, että kyseessä ei ole tutkimukseen osallistuneiden ensimmäinen parisuhde, vaan takana on voinut olla jo useampiakin liittoja, joista on syntynyt myös lapsia. Eli parisuhde on uusi verrattuna edellisiin suhteisiin.

Haastateltavista kuusi oli naisia ja neljä miehiä. He ovat ilmoittaneet sukupuolensa Sukupolvien ketju -kyselyssä, jossa oli vain kaksi vaihtoehtoa. On siis mahdollista, että kaikki tutkittavat eivät identifioitu ilmoittamaansa sukupuoleen. Kaikki tutkittavat ovat syntyneet vuosina 1945–50. Heidän puolisonsa ovat pääosin saman ikäisiä tai muutaman vuoden nuorempia kuin he. Kaikki haastateltavat ovat jo eläkkeellä, ja muutaman puoliso oli vielä työelämässä. Viidellä haastateltavista on ylempi korkeakoulututkinto, yhdellä alempi korkeakoulututkinto ja neljä oli suorittanut ammatillisen tutkinnon tai kansakoulun. Suurin osa haastateltavista asuu Etelä-Suomessa ja pienempi osa asuu Itä- tai Pohjois-Suomessa. Muutama pariskunnista asuu täysin maaseudulla ja muutama taas kaupungin keskustassa. Moni asui osan ajasta maalla ja osan ajasta kaupungissa.

Taulukko 1. Haastateltavat

Pseudonyymi	Ikä (2021)	Leski/ eronnut	Vuodet yhdessä nyk. puolison kanssa	Parisuhteen muoto	Kaksi kotiä?	Koulutus
Irja	72	Leski	Seurustelua 20 v. naimisissa 6 v.	Avoliitto	Ei	Kansakoulu
Liisa	72	Leski	4 vuotta	Kihloissa, asuvat erillään	Kyllä	AMK
Mirjami	71	Eronnut	14 vuotta	Kihloissa, asuvat erillään	Kyllä	Ylempi korkeakoulut.
Merja	71	Leski	5 vuotta	Avoliitto	Kyllä	Ammattikoulu
Raija	76	Eronnut	12 vuotta	Avoliitto	Kyllä	Kansakoulu
Sirkka	72	Leski	3 vuotta	Avoliitto	Kyllä	Ylempi korkeakoulut.
Antti	75	Eronnut	4 vuotta	Avoliitto	Kyllä	Ammatillinen opisto
Emil	74	Eronnut	11 vuotta	Avoliitto	Kyllä	Ylempi korkeakoulut.
Esko	75	Eronnut	8 vuotta	Avoliitto	Ei	Ylempi korkeakoulut.
Juhani	73	Eronnut	12 vuotta	Avoliitto	Ei	Ylempi korkeakoulut.

Nykyisen puolison kanssa naimisissa on neljä haastateltavaa, avoliitossa myös neljä ja kihloissa kaksi. Kumpikaan kihloissa oleva ei asu puolisonsa kanssa vakituisesti yhdessä, mutta kaikki muut asuvat pääsääntöisesti samassa osoitteessa. Haastateltavilla oli vaihtelevia elämänpolkuja ja erilaisia perhemuodostelmia ennen nykyistä parisuhdetta. Osa heistä oli jäänyt leskeksi edellisen puolison kuoleman jälkeen ja osa oli eronnut jollain tavalla huonoksi koetusta suhteesta. Joillakin avoliittoja oli takana useampia, ja myös lapsia oli syntynyt useammassa liitossa tai suhteessa.

Kuvailen vielä aineistoa yleisesti, sillä mielestäni on tärkeää tuoda esiin tutkittavien yleinen elämäntilanne. Uusi parisuhde merkitsi haastateltaville turvallisuutta ja sitä että on joku, jonka kanssa voi jakaa asioita. Monen parisuhde oli saanut alkunsa yhteisten kiinnostusten kohteiden, kuten yhdistystoiminnan tai kulttuurin kautta, ja parisuhde toi sitäkin kautta

merkitystä elämään. Moni mainitsi sanan kumppanuus kuvaillessaan nykyistä parisuhdettaan. Enää ei ole työn ja lapsiperhe-elämän tuomia aikataulupaineita ja voidaan ottaa rennommin. Itsestä ja edellisistä parisuhteista on opittu elämän varrella, mikä antaa perspektiiviä nykyiseen suhteeseen. Eräs haastateltava sanoi, että tässä vaiheessa on saavutettu se, mitä elämällä on tarjota ja kaikki elämässä nyt olevat asiat, kuten puolison sairaus hyväksytään osaksi elämää. Kumppanuus on hänen mukaansa tämän hyväksymisen ja asioiden jakamisen myötä vahvaa. Toinen haastateltava kertoi, että ajatusmaailma vanhemmalla iällä on jotenkin pehmeämpi, eikä toiselta enää vaadi samalla tavalla kuin aikaisemmissa parisuhteissa saattoi vaatia. Elämä parisuhteessa on nyt jollain tavalla rennompaa.

Yhteinen elämä pitää sisällään kotoilua, omia ja yhteisiä harrastuksia, kotitalon tai mökin huoltamista, liikuntaa, matkustelua sekä yhteydenpitoa lasten ja lastenlasten kanssa. Jotkut viettävät välillä myös itsenäistä elämää esimerkiksi omassa talossaan maalla, tai he käyvät välillä piipahtamassa omassa asunnossaan. Kaikkiaan minulle tuli kuva hyvin aktiivisista ja hyvinvoivista seitsemänkymppisistä, jotka elävät jopa elämänsä parasta aikaa. Joitain terveysongelmia, kuten sydänvaivoja, verenpainetta tai nivelrikkoa oli lähes kaikilla ollut, mutta ne eivät haitanneet toimintakykyä. Yhden haastateltavan puolisoilla oli alkavaa muistisairautta.

Haastateltavat ovat sikäli valikoitunut joukko, että he ovat kaikki pääsääntöisesti terveitä, vähintään kohtuullisen hyvin toimeen tulevia, eikä heillä kahta lukuun ottamatta ole vakavasti sairaita läheisiä. Jokaisen parisuhde vaikutti toimivalta ja hyvältä, ja kuten eräs haastateltavista sanoikin, on helppoa puhua parisuhteesta, jossa ei ole suuria ongelmia. Myös oma tai läheisen vakava sairaus on saattanut estää osallistumisen tutkimukseen. Eräs mahdollinen haastateltava, johon otin yhteyttä kieltäytyi, koska ei yksinkertaisesti jaksanut osallistua haastatteluun sairaalakäyntien ja hoitojen takia. Haastateltavillani oli mahdollisuus matkustaa ja elää aktiivista elämää, mutta huonommin taloudellisesti toimeentulevilla työelämän jälkeinen arki saattaa näyttää aivan toisenlaiselta, eikä mahdollisuuksia esimerkiksi kulttuurierientoihin osallistumiseen tai matkusteluun välttämättä ole yhtä paljon (myös Haarni 2010, 96). Täytyy siis muistaa, että oma aineistoni ei ole, eikä sen ole tarkoituskaan olla edustava otos kaikista vuosina 1945–50 syntyneistä.

4.2 Haastattelu

Tutkimusta varten tehdyt haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Puolistrukturoidun teemahaastattelun aikana käsiteltävät teemat on määritelty etukäteen, mutta tarkkoja, aina samassa järjestyksessä esitettyjä kysymyksiä ei ole muotoiltu (Hirsijärvi ja Hurme 2008, 47–48). Teemahaastattelun teemat ja tarkentavat kysymykset pohjautuvat teoreettiseen viitekehykseen, eli siihen, mitä tutkittavasta ilmiöstä jo tiedetään (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–90). Puolistrukturoitu teemahaastattelu sopii tutkimukseen, jossa halutaan tietää ihmisten kokemuksista ja tulkinnoista, mutta myös varmistaa, että haastattelussa käydään läpi juuri tietyt, ennalta määritellyt kysymykset (Hirsijärvi & Hurme 2008, 47–48).

Vaikka haastattelun teemat ovat voineet rakentua aikaisemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta, täytyy haastattelussa esittää sellaisia kysymyksiä, jotka antavat haastateltavalle mahdollisuuden kertoa vapaasti omista kokemuksistaan ilman, että hänen täytyy sovittaa vastauksensa johonkin tiettyyn ennakko-oletukseen. Haastattelussa ei siis kannata kysyä niin sanottuja sosiologisia eli teoreettisia kysymyksiä, vaan haastateltavan omaan kokemusmaailmaan liittyviä kysymyksiä. (Hyvärinen 2017, 177–178.) Tutkimuksen taustalla olevat teoriat ja tutkimuskirjallisuuden mukaiset ennakko-odotukset tulee operationalisoida niin, että kysymykset eivät johdattele vastaajaa liikaa, mutta toisaalta niin, että keskustelun aikana käydään ennalta suunnitellut aihealueet läpi.

Tehtävänantoni Väestöliiton Love Age-hankkeessa oli tehdä haastattelut niin, että osa kysymyksistä tulisi hankkeen puolesta ja osan kysymyksistä voisin suunnitella omien mielenkiinnon kohteideni mukaan. Toinen graduntekijä samassa hankkeessa oli jo aikaisemmin tehnyt omat haastattelunsa, ja sain hänen kysymysrunkonsa taustaksi. Olin myös ennen varsinaisia tutkimushaastatteluja tehnyt koehaastattelun aikaisemmin rekrytoimani henkilön kanssa. Sain tästä haastattelusta paljon taustatietoa ja ajatuksia mahdollisiksi teemoiksi. Koska itse olin kiinnostunut erityisesti hoivan sidoksista, lisäsin kyseisen teeman haastatteluun. Kysyin haastattelussa myös juhlapyhien vietosta, sillä aikaisempien tutkimusten mukaan juhlapyhien vietto on tärkeässä osassa perhesuhteiden verkostoista puhuttaessa (Hauri 2011). Olin valmisteillut tiettyjä kysymyksiä kuhunkin

teemaan liittyen, mutta en kysynyt niitä aina samassa järjestyksessä, ja välillä jätin kysymättä jonkin kysymyksen, johon oli jo tullut vastaus aikaisemmin haastattelun aikana. Olin etukäteen miettinyt, missä järjestyksessä teemat olisi hyvä käydä läpi, mutta jos haastateltava alkoi itse heti puhua esimerkiksi tulevaisuuteen liittyvistä asioista, siirryimme heti käsittelemään sitä teemaa.

Nauhoitin haastattelut, ja jos haastattelu oli tehty kasvokkain, kuvailin tutkimuspäiväkirjaan myös havaintojani kodista ja haastattelutilanteesta. Kerroin haastateltaville avoimesti jo haastattelukutsussa, että tutkimus koskee vanhemmalla iällä perustettuja parisuhteita ja hoivan kysymyksiä (ks. Liite 1). Kerroin myös, että haastattelu on vapaaehtoinen ja sen voi halutessaan keskeyttää ja oman haastattelumateriaalin tai kohtia siitä voi myös pyytää poistamaan jälkikäteen. Kerroin heille, että aineistosta anonymisoidaan kaikki tunnistelliset tiedot, kuten nimet, paikkakunnat, ammatit ja sairaudet. Haastateltavat allekirjoittivat Väestöliiton Sukupolvien ketju -hankkeen tutkimusluvut ja puhelinhaastattelussa informointi on tehty sähköpostitse ja lupa on pyydetty suullisesti nauhalle. Litteroinnin jälkeen äänitteet on tuhottu. Olen noudattanut tarkkaa vaitiolovelvollisuutta, enkä ole paljastanut mitään tietoja tutkittavista kenellekään ulkopuoliselle. Olen noudattanut huolellisuutta aineiston säilyttämisessä ja tutkittavia on tutkimusluvassa informoitu, että haastattelut säilytetään myöhemmin Väestöliiton aineistohallintasuunnitelman mukaisesti sekä Yhteiskuntatieteellisessä Tietoarkistossa (ks. Liite 2.)

Konfiguraationaalisessa tutkimuksessa käytetään usein erilaisia visuaalisia kaavioita tai kehiä, joiden avulla pystytään kartoittamaan tutkittavien läheissuhteiden verkostoa ja esimerkiksi emotionaalista läheisyyttä (esim. Tikkanen 2016). Itse olin etukäteen ajatellut pyytää tutkittavia täyttämään läheissuhteiden kehät-kaavion, eli merkitsemään omat läheisensä ympyrän kehille emotionaalisen läheisyyden mukaan. Koska haastattelukysymyksiä oli Love Age -hankkeen tiimoilta paljon, ja haastatteluista olisi tullut liian pitkiä, päätin jättää kaavion täyttämisen pois. En siis ole systemaattisesti kartoittanut haastateltavien läheissuhteiden verkostoa ja emotionaalista läheisyyttä, vaikka läheissuhteista, sukulaisista ja ystävistä puhuttiin jokaisessa haastattelussa.

Olin haastattelutilanteessa opinnäytetyön tekijänä Helsingin yliopiston edustajana ja samalla edustin myös Väestöliittoa. Haastattelutilanne on institutionaalista vuorovaikutusta (Kuula 2006, 139), eli tutkijalla ja tutkittavalla on tilanteessa tietyt roolinsa. Moni haastateltavista oli korkeasti koulutettuja ja itse olin vasta tekemässä omaa opinnäytetyötäni, joten tämä lisäsi oman tuntemukseni mukaan tilanteen tasa-arvoisuutta. Suhtauduin haastateltaviin oman elämäntilanteensa asiantuntijoina. Kuitenkaan myöskään haastattelutilanne ei ole irrallaan kulttuurisista odotuksista. Jo haastattelun aihe, uudet parisuhteet vanhemmalla iällä ja hoiva, on asettanut haastattelulle tietyt raamit. Kysymyksen sisältyvät sanat ”vanhemmalla iällä”, eli haastattelijana asetan heidät tiettyyn positioon, ihmisiin, joiden voidaan sanoa olevan enemmän ”vanhempia” kuin ”nuorempia”. Koko haastattelun lähtökohtana siis on, että haastateltavat kertovat elämästään tässä haastattelijan epäsuorasti implikoimassa epätavallisessa elämäntilanteessa. Vaikka haastattelussa emme erikseen käsittele ikää, vaan keskitymme uusiin parisuhteisiin, on selvää, että ikä on se syy, miksi haastattelut tehdään. Lisäksi jokainen kysymys tavallaan myös asettaa normatiivisia odotuksia haastateltavia kohtaan: kysymyksen siitä, miten muu perhe suhtautui, millaiset välit haastateltavilla ja heidän puolisoillaan on lapsiin ja lapsenlapsiin, keneltä saa apua ja keneltä odottaa saavansa apua tulevaisuudessa, sisältävät viittauksen siihen, että muu perhe on mahdollisesti suhtautunut jollain tavalla, että uusi parisuhde muuttaa välejä perheen sisällä jotenkin, tai että joltakulta on perusteltua odottaa saavansa apua, kun sitä tarvitsee. Lisäksi avun saantiin liittyvät kysymykset viittaavat käsitykseen, jonka mukaan ikääntyminen tuo mukanaan lisääntyvää avuntarvetta.

4.3 Analyysi

Jo haastattelujen aikana tietyt asiat olivat alkaneet nousta esiin ja toistua keskusteluissa. Itseäni yllättäneet asiat olivat kahden kodin tematiikka ja muutaman naisen mainitsema itsenäisyys. Myös paikan merkitys ihmisten elämässä ja siihen liittyvät kysymykset kiinnittivät huomioni. Halusin kuitenkin aloittaa analyysin niin sanotusti puhtaalta pöydältä, ja tein analyysia aluksi hyvin aineistolähtöisesti, kuitenkin konfiguraation ja sidoksen käsitteet taustalla ohjaavana teoriana. Koodasin aluksi viisi haastattelua Atlas.ti-ohjelmassa ja teemoittelin haastattelujen sisällön karkeasti. Näin syntyneet koodit kuvasivat aineiston ilmisisältöä. Kirjoitin ensimmäisen koodauskerran aikana tulleita asioita muistiin

ja tein mind map -tyyppiset muistiinpanot jokaisesta läpikäymästani haastattelusta, sisältäen anonyymit perustiedot ja mielestäni oleelliset asiat. Nämä ensimmäisenä teemoitellut viisi haastattelua toimivat pohjana muiden haastattelujen läpikäymiselle. Tämän ansiosta tiesin jo hieman tarkemmin, mihin teemoihin keskittyä analyysissä.

Aluksi koodeja olivat esimerkiksi lapset, lapsenlapset, annettu ja saatu apu, paikka ja ikä, suhteen alkuaika. Tein monta koodauskierrosta, joissa loin koodeista tarkempia kategorioita. Myöhemmässä analyysin vaiheessa kirjoitin teoriaosuutta ja analyysiosiota lomittain, jolloin analyysin pysähtyessä sain teoriasta uusia ideoita. Sosiaalisten ja materiaalisten sidosten erittely sekä ambivalenssin ja lojaalisuuden käsitteet nousivat esiin sekä aineistosta että tutkimuskirjallisuudesta. Myös muu perhetutkimus taustoitti ja tuki analyysia, ja analyysiluvut juhlapyhien vietto sekä haavoittavat elämäntapahtumat hahmottuivat aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella (Ketokivi 2010, Hauri 211). Lopulta perheen esittämisen käsite jäseni analyysin kulttuuristen odotusten tasolle ja ohjasi kiinnittämään huomiota haastatteluun tilanteena, jossa esittämistä tehdään. Analyysi ottaa siis huomioon sekä toteutuvat perhesuhteet ja sidokset että sen, miten niistä kerrotaan haastattelutilanteessa.

Maillochon ja Castrén (2011, 31–44) ovat tutkineet, miten pariskunnat tekevät päätöksiä siitä, keitä kutsutaan vieraisiksi häihin. He yrittävät jäljittää, millaisia sääntöjä vieraiden valitsemiseen liittyy länsimaaisessa bilineaarisessa sukulaisjärjestelmässä, jossa pariskunnan kummankin puolen suku tulee osaksi toisen sukua. He kehittävät analyysimenetelmää, jossa samanaikaisesti tarkastellaan sitä, miten ihmiset puhuvat haastatteluissa henkilökohtaisista suhteistaan, että tutkitaan näitä suhteita systemaattisesti. Heidän metodologinen lähestymistapansa yhdistää sekä sosiaalista konstruktionismia, että sosiaalista realismia. (Mts. 33.) Omassa tutkielmassani teen myös analyysia kahdella tasolla; yhtäältä otan todesta haastateltavien eri elämäntilanteet ja elämäntapahtumat ja toisaalta perustan tutkielman myös oletukselle, että sosiaalinen todellisuutemme rakentuu kielellisesti ja se, millä sanoilla tutkittavat esimerkiksi kertovat perheestään kertoo yhtä lailla jotain oleellista yhteiskunnastamme.

Tutkimuksessa käytetyistä aineisto-otteista kaikki tunnistetiedot, kuten nimet, ammatit, paikkakunnat ja sairaudet on poistettu. Tarkat iät olen säästänyt aineistossa, sillä se on

tutkielman aiheen kannalta mielestäni oleellista. Haastateltavista käytetään analyysissa pseudonyymeja. Aineisto-otteista on poistettu joitakin täytesanoja (niinku) selkeyden ja luettavuuden parantamiseksi, mutta ei sellaisia sanoja, että puheen sisältö muuttuisi. Yksittäisten täytesanojen poistoa ei ole merkitty aineisto-otteisiin, muuta poistettujen, asiayhteyteen liittymättömien pidempien kohtien tilalla on hakasulkeet ja kolme pistettä ([...]). Tunnereaktiot, kuten naurahdukset on merkitty tekstiin suluissa (naurahtaa).

5 Uusi parisuhde ”kolmannessa iässä”: perhesidokset

Konfiguraationaalisen lähestymistavan mukaan yhden sosiaalisen sidoksen muutos vaikuttaa koko suhteiden verkostoon (Elias 1978, 136). Uuden puolison astuminen kuvioihin muuttaa väistämättä verkoston tasapainoa ja tuo uuden ihmisen myös lähipiiriin omiin suhdeverkostoihin. Ihmiset käyttävät arkipuheessaan sanaa perhe rutiininomaisesti, ja olisi piittaamaton ohittaa tuo kategoria kokonaan (Morgan 1996, 11). Ketokivi (2010, 45, 98) tarkastelee ihmisten henkilökohtaisia sosiaalisia suhteita tietyissä sosiaalisissa puitteissa, kuten perheessä tai ystävyysuhteissa. Hänen lähestymistapansa on ei-kategorinen, eli hän ei ole etukäteen määritellyt kategorioita, joihin tutkittavien merkitykselliset ihmissuhteet kuuluisivat, vaan hän antaa heidän itse määritellä, mitkä ihmissuhteet heidän elämässään ovat merkityksellisiä. Haastateltavat kuitenkin itse luokittelivat ihmissuhteita eri kategorioihin, kuten perheeseen ja ystäviin. Kategorioita ei siis voida kokonaan ohittaa puhuttaessa läheissuhteista, sillä ne ovat tapa jäsentää ja kommunikoida omia merkityksellisiä ihmissuhteita (Morgan 1996, 11).

En pyytänyt haastateltavia määrittelemään omaa perhettään, mutta kysyin haastattelun alussa, millainen perhetilanne heillä on tällä hetkellä. Tämä jätti haastateltaville vapautta puhua perheestään, ja toisaalta kysymys on suunnannut katseen perheeseen, mikä näkyy puheena puolisoista, omista lapsista ja lastenlapsista. Ystäviä tai muita sukulaisia ei vastauksissa tähän kysymykseen mainittu ollenkaan. Haastateltavien puheessa on ristiriitaisuutta ja joustavuutta tavoissa, joilla he puhuvat ja määrittelevät perhettään ja läheissuhteitaan. Yhtäältä puolisoiden omia erillisiä perhesuhteita korostetaan, ja toisaalta haastatteluista käy ilmi, miten yhteen kietoutuneita nämä läheissuhteet kuitenkin ovat.

Tässä empiirisessä luvussa tarkastelen, miten uusi parisuhde on vaikuttanut läheissuhteiden verkostoon ja millä tavalla haastateltavat esittävät (Finch 2007) perhettään. Perheen esittäminen ja sen määrittelyt ovat kiintoisia siksi, että niiden kautta tulevat näkyviksi normit, joita perheisiin yleisesti kulttuurissamme liittyy. Alaluvuissa keskityn kolmeen erityiseen aineistosta esiin nousseeseen teemaan, joihin liittyvissä haastatteluotteissa perhe häivähtää puheessa selkeimmin. Näitä teemoja ovat lapset ja lapsenlapset, juhlapyhien vietto ja haavoittavat elämäntapahtumat.

5.1 Lapset ja lastenlapset

Kaikilla haastateltavilla oli lapsia ja lähes kaikkien puolisoilla oli lapsia edellisistä liitoista. Kysyin, miten haastateltavien lähipiiri oli suhtautunut uuteen puolisoon. Näin jälkikäteen ajateltuna kysymys sisältää oletuksen siitä, että lähipiirin suhtautumisessa olisi voinut olla jotakin ongelmia. Kysymykseen vastattiin yleensä lyhyesti, että kaikki on sujunut hyvin ja että lähipiiri on suhtautunut asiaan positiivisesti. Haastateltavat eivät selittäneet positiivista suhtautumista mitenkään ja tuntui itsestään selvältä, että lähipiirin suhtautuminen oli ollut pääosin neutraalia tai positiivista.

Uusi parisuhde oli kuitenkin aiheuttanut myös negatiivisia tunteita ja jopa välien katkeamisen. Uusi parisuhde oli herättänyt lapsissa mustasukkaisuutta, varsinkin jos ero edellisestä puolisoista on ollut äkillinen (myös Bildtgård & Öberg 2019, 122) tai jos lapset olivat olleet nuoria suhteen alkaessa (myös de Jong Gierveld & Merz 2013). Eskon (75) ja hänen uuden puolisonsa suhde oli alkanut jo silloin, kun kumpikin oli tahoillaan naimisissa, eikä puolison aikuinen lapsi hyväksynyt vanhempiansa eroa. Aikuinen lapsi katkaisi välinsä Eskon puolisoon, eli äitiinsä. Ero ja uusi parisuhde muuttivat siis dramaattisesti Eskon puolison läheissuhteiden verkostoja, sillä hän menetti yhteyden omaan aikuiseen lapseensa. Myös Eskon omat lapset olivat olleet järkyttyneitä vanhempiansa erosta ja uudesta parisuhteesta, mutta ajan mittaan heidän välinsä uuden puolison kanssa ovat muodostuneet hyväksi.

Osa aikuisista lapsista olivat olleet huojentuneita, kun heidän vanhempansa oli aloittanut uuden parisuhteen. Leskeksi jääneen Sirkan (72) lapset olivat aikaisemmin olleet huolissaan siitä, miten tämä pärjää yksin asuessaan. He olivat helpottuneita uuden puolison

löytymisestä, eivätkä soittale Sirkalle enää niin usein, kuin aikaisemmin.

Haastatteluoitteesta huokuu välittäminen, lasten valmius apuun ja huolenpito ikääntyvästä vanhemmasta.

Ote 1 (Sirkka)

V: Ehkä siinä on vähän se, että siinä on myös sitten lapsille semmonen, et ei ole niin huolta sitten enää.

H: Joo.

V: Kun me on kyllä huomattu se, että totta kai lapset ja nuoret soittelee ja näin, mutta ei enää sillä tavalla, et joka päivä monta kertaa, hei, mitä teet (naurahtaa).

H: Joo. Että heti siinäki huomaa, että joku semmonen, ehkä ovat rentoutuneet, et joo, kyl ne siellä pärjää (naurahtaa).

Sirkan yksin asuminen on mobilisoinut aikuisia lapsia ja heidän lapsiaan kantamaan tästä enemmän huolta. Myös aiemmat tutkimukset osoittavat, että leskeksi jäämisen jälkeen yhteydet aikuisiin lapsiin tiivistyvät, kun heistä tulee lesken pääasiallisia avun ja tuen antajia (Bildtgård & Öberg 2019, 119). Kun uusi puoliso on astunut Sirkan elämään, on jälkikasvun huoli vanhemmasta höltynyt, ja he luottavat siihen, että pariskunta pärjää yhdessä kotonaan. Sirkka on aktiivinen, terve ja toimintakykyinen seitsemänkymppinen. Sirkan naurahdus kielii siitä, että hän ei välttämättä koe olevansa vielä ikänsä ja toimintakykynsä puolesta siinä asemassa, että huolestuminen hänen pärjäämisestään olisi ajankohtaista.

Kysyin haastattelun alussa, millainen perhetilanne haastateltavilla on. Otan tähän esimerkiksi Mirjamin (71) vastauksen, koska hän sanallistaa hyvin paikkaansa konfiguraatiossa, johon kuuluu sekä hänen omat että puolison lapset ja lastenlapset. Mirjami on 70-vuotias ja korkeasti koulutettu. Hän on ollut yhdessä puolisonsa kanssa 12 vuotta, ja he ovat kihloissa. He asuvat omissa asunnoissaan, ja välillä Mirjami viettää pitkiä aikoja maalla vanhassa kotitalossaan. Hänellä on aikuinen tytär ja lapsenlapsia ja hänen puolisolllaan on aikuinen poika. Mirjami tekee mielenkiintoisella tavalla eron hänen ja miehensä perhesidosten välille. Sana perhesidos ei ole sisältynyt kysymykseen, vaan Mirjami käyttää sitä oma-aloitteisesti.

Ote 2 (Mirjami)

Meillä on nää omat perhesidokset kummallakin, ne ajaa kaiken muun edelle. Mutta me ollaan tämmönen ikään kuin pariskunta, jotka sitten kokee ihan mielekkääksi myöskin pitää vahvasti yhtä. (naurahdus).

On mielenkiintoista, että Mirjami käyttää nimenomaan sanaa perhesidos, eikä perhe. Hän ei siis sano, että ”meillä on nämä omat perheet kummallakin”, vaan että heillä on kummallakin sidoksia, jotka ajavat kaiken muun edelle. Tämä jättää perheen rajat avoimeksi. Mirjami käyttää spontaanisti sidos -termiä samalla tavalla, kuin itse käytän tässä tutkielmassa; huomio kiinnittyy itse sidokseen, eikä se määritä perheen tarkkaa kokoonpanoa.

Mirjami asemoi itsensä ja puolisonsa perhesuhteiden verkostojen keskelle. Hän käyttää sanaa perhesidos kuvaamaan aikuisena perustettuihin perheisiin liittyviä sidoksia, mutta suhdettaan puolisoon hän kuvaa enemmän oman valinnan (kokee mielekkääksi) ja toiminnan kautta (pitää vahvasti yhtä). Ketokivi (2010, 99–100) on tutkinut sidoksia erilaisissa läheissuhteiden muodostelmissa ja havainnut, että suhteet aikuisena muodostetussa perheessä, eli suhteet omiin lapsiin ja puolisoon, ovat olleet suurimmalle osalle tutkittavista heidän elämänsä sitovimpia. Näin näyttäisi olevan tässäkin tapauksessa; sidokset omiin lapsiin vaikuttavat itsestään selvältä ja myös hierarkiassa korkeimmilta. Kun kysyn tarkemmin, millaisia perhesidoksia pariskunnalla on, Mirjami vastaa:

Ote 3 (Mirjami)

No, ne on just, esimerkiksi syntymäpäivät. Jos hänen poika tarvitsee muuttoaapua, niin kun oli hiljattain, niin kyllä sitten isä on siinä mukana. Ja mun lastenlasten syntymäpäivät on semmosia, että mennään sitten mies ja hänen poikansa ja minä sinne [toiselle paikkakunnalle] ja vietetään synttäreitä siellä. Että ne on tärkeitä tapahtumia. Et aina jos meidän lapset tarvitsee meitä, niin me ollaan käytettävissä sitten. Ja pyritään auttamaan heitä kaikin tavoin, koska se on myös meidän elämän rikkautta.

Mirjami kertoo perhesidoksista konkreettisen toiminnan kautta. Haastattelussa saattaa olla vaikeaa kertoa tunteista entuudestaan tuntemattomalle ihmiselle, mutta konkreettisesta toiminnasta kertominen voi olla paljon helpompaa. Mirjamin perhesidokset kietoutuvat perinteisten perhejuhlien ja avunannon ympärille. Avunantoon liittyy myös lojaalisuutta omia lapsia kohtaan. Mirjami tuo esiin myös avunannon vastavuoroisuutta, sillä myös hän

ja hänen puolisonsa saavat elämänsä ”rikkautta” auttamisen myötä. Hämäläisen (2017, 57) tutkimuksessa osa suuriin ikäluokkiin kuuluneista haastateltavista oli kertonut saaneensa iloa aikuisten lastensa ja lastenlasten auttamisesta ja se nähtiin enemmän yhteisenä ajan viettämisenä, kuin avunantona. Lüscher ja Pillemer (1998, 418) taas viittaavat aikaisempaan tutkimukseen tuodessaan esiin, että sukupolvien välisiin suhteisiin liittyy oleellisesti tietynlaista ambivalenssia. Yhtäältä on olemassa normi vastavuoroisuudesta ja toisaalta solidaarisuuden tai pyyteettömän avun normi sukupolvien välillä. Ihmiset tasapainottelevat suhteissa näiden normien välillä ja Mirjamin kertomus avunannosta ja ”*elämän rikkaudesta*” viestittää sekä pyyteettömästä avusta että vastavuoroisuudesta.

Haastatteluissa perhesidoksia ja niiden sisältöä havainnollistetaan myös korostamalla biologisen sukulaisuuden rajat ylittäviä läheisiä suhteita. Perhettä ja sen toimivuutta siis esitetään biologisen sukulaisuuden normin kautta niin, että normin rikkomista ei pidetä mitenkään negatiivisena asiana, vaan päinvastoin siitä ollaan ylpeitä ja sen tiedetään viestittävän kuulijalle vahvoista henkilökohtaisista siteistä. Tämä biologisen sukulaisuuden normin ylittämiseen liittyvä, haastateltavista huokuva ylpeys leimaa koko aineistoa. Juhani (73) sanoo, että hänen puolisonsa lapsenlapset pitävät häntä enemmän isoisänä kuin ”*oikeata veri-isoisää*”. Biologinen isoisä näkee lapsenlapsia vain syntymäpäivillä, kun taas Juhani näkee heitä lähes viikoittain tai on muuten yhteyksissä. Juhanin avovaimon lapsenlapset tulevat myös viettämään joulua heille, kun taas Juhanin biologiset lapsenlapset eivät yleensä vietä joulua heidän luonaan.

Emil (74) kertoo, että hänellä on jopa läheisemmät välit puolisonsa lastenlasten, kuin omien lastenlastensa kanssa. Vaimon lastenlasten kanssa ollaan tiiviisti tekemisissä, niin puhelimitse kuin kasvotustenkin, ja kanssakäyminen on Emilin mielestä ”*kivaa, semmosta perheen yhteistä aikaa*”. Paikalla on siis Emilin puolison tytär oman puolisonsa kanssa ja heidän lapsensa. Emiliä ärsyttää se, että hänen oma tyttärensä pyytää häntä hoitamaan lastaan vain silloin, kun tarvitsee, eikä aikaa vietetä koskaan yhdessä isommalla joukolla. Emilin puheesta kuultaa pettymys ja tunne, että hänestä halutaan hyötyä, eikä oikeasti viettää aikaa yhdessä. Hän sanoo, että ”*mulla on paha mieli siitä, et siitä puuttuu semmonen luonnollinen kanssakäyminen, jota näitten muitten lasten kanssa on. Siis [puolison] lasten.*” Ihmissuhteisiin liittyvä vahva vastavuoroisuuden normi (Lüscher & Pillemer 1998, 417–

418) ei selvästi täyty Emilin näkökulmasta. Toisaalta hän sanoo, että hänen tyttärensä on mustasukkainen siitä, että hän on niin kiinteästi tekemisissä puolisonsa lastenlasten kanssa.

Ote 4 (Emil)

Ja mä olen hänen puheestaan sen kuullut, että hän on ärsyynyt siitä, jos mä mainitsen näitä muita lapsia, joiden kanssa me ollaan kiinteämmin tekemisissä. Kiinteästi siksi, että ne on niin aktiivisia, esimerkiksi [puolison lapsenlapset], niin ne on kuvapuhelinyhteydessä melkein joka toinen päivä meidän kanssa. Ja sit, kun soitto tulee, niin mua pyydetään puhelimeen kanssa. Lapset haluaa mun kanssa jutella.

Todisteena lämpimistä väleistä on vuorovaikutuksen tiheys, ja vielä suurempana todisteena juuri Emilin ja puolison lastenlasten hyvistä väleistä on se, että lapset pyytävät häntä puhelimeen ja haluavat jutella nimenomaan hänen kanssaan. Viimeinen lause painottuu erityisesti; lapset itse valitsevat jutella Emilin kanssa, ja tässä tiivistyy ääneen sanomaton oletus tunteesta, eli lasten kiintymyksestä.

Puolison lasten astuminen osaksi omaa elämää on saattanut vaatia haastateltavilta myös hieman työstämistä. Irja puhuu seuraavassa haastatteluotteessa sekä miehen lapsista että lastenlapsista.

Ote 5 (Irja)

Ja sit on yks tietysti, kun me ei yhteisiä lapsia oo ja vaikka minä olen kasvattanu itteni, jotta ne on ihan niin kun minunkin lapset, mutta puutun liikaa niiden elämään. Ja sehän on totuus, että mulla ei tule omia biologisia lapsenlapsia olemaan. Niin kyllä ne ovat ihan kuin minun omia lapsenlapsia.

Irja sanoo, että on ”kasvattanu ittensä”, että puolison lapset ovat ”niin kuin minunkin lapset”, eli hän on joutunut tekemään jonkin verran työtä omien asenteidensa kanssa, jotta voisi suhtautua puolison lapsiin kuin omiinsa. Toisessa kohdassa haastattelua Irja kuitenkin sanoo, että hänellä on pieni vieraskoreus miehen lapsia kohtaan. Esimerkiksi omia lapsia kohtaan hänellä on ollut käskyttävämpi ote kotitöissä, kuin nykyisen puolison lasten kanssa. Siinä, miten Irja tuo esille suhdettaan puolisonsa lapsiin on ambivalenssia. Irja tekee puheessaan myös eron biologisen ja sosiaalisen isovanhemmuuden kesken. Hän

tietää, että ei tule saamaan biologisia lasten lapsia, mutta on saanut lastenlapsia puolisonsa kautta.

5.2 Juhlapyhiin vietto

Suomessa monia juhlapyhiä vietetään perinteisesti perheen kesken ja se, millä kokoonpanolla esimerkiksi joulua vietetään, kertoo paljon siitä, keitä perheeseen mahdollisesti lasketaan kuuluvaksi. Joulun vieton voi ajatella olevan perheen tekemistä ja toimintaa (Morgan 1996) ja joulunvietosta kertominen taas perheen esittämistä tietyllä tavalla (Finch 2007). Perherituaalit, kuten juhlat toistuvan luonteensa vuoksi tasapainottavat perhettä, luovat perheelle yhteistä identiteettiä, selkeyttävät erilaisia rooleja, rajoja ja sääntöjä (Wolin & Bennet 1984, Bennet, Wolin & MacAvity 1988; ref. Hauri 2011, 45).

Genealoginen läheisyys, eli se, kuinka läheistä tai kaukaista sukua ihmiset ovat toisilleen, on vahva tekijä siinä, keitä erilaisiin juhliin kutsutaan (Jallinoja 2014, 170). Genealoginen läheisyys ei kuitenkaan aina aja muiden sidoksellisuuden muotojen ohi ja esimerkiksi katkokset ihmissuhteissa saattavat ohittaa biologisen kategorian ja siihen liittyvät odotukset (Maillochon & Castrén 2011). Toisaalta se, että juhlapyhiä vietetään muiden kuin biologisten lähisukulaisten kanssa voi kertoa myös erityisen läheisistä väleistä juhliin kutsuttujen kanssa. Edellisessä luvussa Juhani korosti läheisiä välejään avovaimonsa lapsenlapsiin kertomalla, että nämä viettävät joulua mieluummin heidän, kuin ”oikean verisoisän” luona.

Liisa (72) ja hänen miehensä ovat kihloissa, ja he asuvat osan ajasta eri maissa. He viettävät jouluja erikseen, mutta uuden vuoden he ovat aina yhdessä. Liisa tekee eroa oman ja miehensä perheiden välille kertomalla, että hän viettää joulua oman perheensä ja mies oman perheensä kanssa. Hän vielä alleviivaa tätä jakoa sanomalla ääneen, että se kokoonpano, jossa hän joulunsa viettää, on hänen perheensä. Liisa siis eksplisiittisesti määrittelee perhettään joulunvieton kautta.

Ote 6 (Liisa)

V: Minä vietän täällä pojan perheen luona ja sinne tulee myös miniän vanhemmat ja sisko.

H: Joo.

V: Siin on meiän perhe. Sitä en, me ollaan sen kokonen.

H: Joo.

V: Että ei olla sen isompi joukko. Ja sitten tää mun mies viettää oman perheensä kanssa, tai riippuu aina, montako lasta siellä, mutta paikkakunnalla, että kun ne on vähä eri puolilla [miehen kotimaata].

H: Joo.

V: Niin hän yrittää sitte järjestää joulua sit sinne omille lapsilleen. Sais tulla tänne ja minä saisin mennä sinne, mutta tää on tuntunut hyvältä ratkaisulta, ja sitten uusia vuosi ollaan yhdessä.”

Kysymys joulunvietosta sisältää jo oletuksen siitä, että se, millä kokoonpanolla sitä vietetään, on jollain tavalla merkityksellistä perhesuhteiden hahmottamisen kannalta. Liisan vastauksessa korostuu kulttuurinen käsitys joulusta perhejuhlanä, sillä hän sanoittaa joulunvieton kokoonpanonsa nimenomaan perheeksi. Haastatteluotteessa on lomittuneena monta perherakennetta: pojan perhe, miniän vanhemmat, Liisan perhe, joka sisältää edellä mainitut perheet sekä puolison perhe. Eri maissa olevia perherakenteita yhdistää Liisan ja tämän puolison välinen sidos, joka pakottaa neuvottelemaan ja sopimaan juhlapyhien vietosta. Haastatteluotteesta näkyy siis tasapainottelu erilaisten ristipaineiden ja lojaalisuuksien välillä. Liisan tarve eksplisiittisesti määritellä omaa perhettään kertoo mahdollisesti siitä, että perheen rajat eivät välttämättä ulkopuoliselle näyttäytyä itsestään selvinä ja ne vaativat selvennystä (Finch 2007, 71). Hän tuntuu myös hieman puolustelemaan perheen kokoonpanoa; tässä perhe on, ei ole ”isompi joukko”. Hänelle on kuitenkin tärkeää korostaa, että he viettävät uuden vuoden yhdessä puolison kanssa. Juhlapyhien vietossa on siis joustoa ja neuvotteluvaraa, ja niiden viettoa voi jakaa luovasti eri läheisten kesken.

Sirkka puolestaan on tehnyt uuden aviomiehensä kanssa sellaisen rajauksen, että he viettävät jouluaaton kahdestaan, mutta tapaninpäivänä tulee paljon sukulaisia kylään. He haluavat ikään kuin pyhittää joulunajan toisilleen ja rauhalliseen yhdessäoloon. Sellaisella pariskunnalla, jolla on yhteisiä lapsia, tällaista rajausta voisi olla vaikeampaa tehdä, tai sitä pitäisi ehkä perustella enemmän. Tässä ikään kuin on sisäänkirjoitettuna se, että kuulija ymmärtää sen, että uuden puolison kanssa halutaan viettää joulua kahdestaan, Sirkka ei selittele tätä rajausta ollenkaan. Tässäkin tapauksessa pariskunta neuvottelee luovasti joulupyhien vietosta ja luo omia käytäntöjään niiden viettoon.

Seuraavassa alaluvussa käsittelen aineistosta esiin nousseita kertomuksia haavoittavista elämäntapahtumista ja siitä, millainen vaikutus niillä on ollut sidosten muodostumiseen haastateltavien perhekonfiguraatiossa.

5.3 Haavoittava elämäntapahtuma: sairastuminen

Haavoittava elämäntapahtuma, kuten oma tai puolison sairastuminen, läheisen kuolema tai ero muuttaa elämän sellaisena, kuin se ennen tapahtumaa oli, ja pakottaa läheissuhteiden verkoston liikkeeseen ja organisoitumaan. Ihmissuhteiden dynamiikka muuttuu, ja ihmisten väliset sidokset tulevat entistä selvemmin näkyviin. Haavoittavan elämäntapahtuman kokenut tulee myös aiempaa riippuvaisemmaksi muiden ihmisten avusta. (Ketokivi 2010, 35, 83.)

Aineistossani haavoittavia elämäntapahtumia olivat oma, puolison tai lapsen sairastuminen. Sairastuminen oli useassa tapauksessa dramaattisesti vaikuttanut läheissuhteiden verkostoihin, mutta myös luonut uusia sidoksia ihmisten välille. Kuuluminen ja identiteetti ovat itsestään selviä ja tiedostamattomia asioita kunnes ne tulevat uhatuiksi tai kyseenalaistetuiksi (Thomson 2007, 167). Voidaan ajatella, että myös perheeseen kuulumista ja perherakennetta pidetään helposti itsestään selvinä, eikä niitä kyseenalaisesta, ennen kuin jokin muutos, kuten uusi puoliso tai perheenjäsenen sairaus, pakottaa perheeseen kuuluvia tarkastelemaan omaa ja uuden henkilön positioita. Poikkeus normiin tekee koko rakenteen näkyväksi.

Mirjamin ja hänen uuden puolisonsa suhteen aikana on tapahtunut kaksi haavoittavaa elämäntapahtumaa, jotka ovat muuttaneet sidoksia hänen läheissuhteiden verkostonsa kuuluneiden ihmisten välillä. Aivan suhteen alussa Mirjamin uusi miesystävä oli sairastunut äkillisesti. Puolison ollessa sairaalassa Mirjami oli nopeasti muuttanut tämän lukioikäisen pojan luokse ja huolehtinut pojasta. Uuden miesystävän sairastuminen pakotti Mirjamin mobilisoitumaan ja ottamaan nopeasti vastuuta alaikäisestä pojasta.

Ote 7 (Mirjami)

Ja mä sitten sanoin miehelle että kyllä mä katon sen pojan perään että sen koulu ei kärsi tästä. Ja sitten muutin vähäks aikaa asumaan sinne sen pojan kanssa kahdestaan. Ja se oli kyllä meille varmaan semmonen (nauraa) aika tyrmistyttävä kokemus molemmille. Ja mä vahdin, että hän söi kunnolla ja terveellisesti ja lähti

kouluun joka aamu. Ja oli kyllä tunnollinen opiskelija, ei siinä mitään. Mutta tuota, ehkä se oli enemmän sitä psyykkausta, kun isä oli huonossa kunnossa sairaalassa, niin ettei hänen tarvinnu olla yksin.

Jotain tilanteen yllätyksellisyydestä ja haastavuudestakin kertoo Mirjamin lausahdus ”tyrmistyttävästä kokemuksesta”. Pojan äiti oli tässä vaiheessa muuttanut toiselle paikkakunnalle, eikä ollut pojalle yhtä vahvana tukena, kuin Mirjami. Pojan riippuvaisuus muiden avusta on muodostanut sidoksen Mirjamin ja pojan välille, ja Mirjami on ottanut vastuun pojan tukijana tilanteessa, joka on hänelle itselleenkin ollut uusi. Mirjami kertoo huolehtineensa pojan perustarpeista ja arjen sujumisesta. Pääasia oli kuitenkin se, ettei pojan tarvinnut olla yksin yllättävän elämäntilanteen keskellä. Pelkkä läsnäolokin voi antaa henkistä tukea vaikealla hetkellä. Haavoittava elämäntilanne ja siitä seurannut mobilisoituminen ja vastuunotto loivat sidosta Mirjamin ja puolison pojan välille.

Ote 8 (Mirjami)

Mutta meille tuli oikein semmonen hyvä, vois sanoa, että semmonen hyvä suhde. Että hän ei oo kyllä mitenkään valtavan sosiaalinen, et hän ei nyt soittale mulle joka päivä ja muuta. Mutta nyt esimerkiks hänen [juhlassaan], hän oli kutsunu sinne 20 ihmistä. Ja mä ja mun tytär oltiin mukana siellä. He sanoo toisiaan sisaruksiksi.

Mirjami päättää kertomuksen miehen sairastumisesta kertomalla, että hänen ja pojan välisistä suhteista tuli ”semmonen hyvä suhde”, mikä ei sisällä kovin tiivistä yhteydenpitoa, mutta kutsun saaminen 20 ihmisen joukkoon osoittaa, että kyseessä on tärkeä suhde pojankin kannalta. Lopun lauseet ”mä ja mun tytär oltiin mukana siellä. He sanoo toisiaan sisaruksiksi” selventävät haastattelijalle, että myös Mirjamin oma tytär on kietoutunut osaksi perhesuhteiden muodostelmaa, ja painottamalla, että aikuiset lapset kutsuvat toisiaan sisaruksiksi Mirjami kertoo, että kyseessä on perheenomaiset suhteet.

Myös Liisa havainnollistaa aikuisten lastensa lämpimiä välejä korostamalla, että nämä kutsuvat toisiaan sisarussuhteisiin viittaavilla nimityksillä.

Ote 9 (Liisa)

V: Ja mun poika sanoo niitä siskoiksi (naurahtaa) vähän pelleillessään, mutta kuitenkin, että.

H: Niin.

V: Että mitä siskoille kuuluu, ja vähän semmonen hymynkare suupielessä.

Kyseessä on leikittelyä kategorioilla, joiden avulla on mahdollista tarkastella suhteen keskinäistä laatua ja sen suhdetta laajempaan yhteiskuntaan. Kategorian avulla on mahdollista ikään kuin sovittaa tiettyä roolia itselleen. Se, että Liisa kertoo asiasta huvittuneella äänensävyllä ja korostaa myös pojan leikkimielisyyttä asiassa kertoo siitä, että yhteiskunnassamme ei ole tapana ajatella, että aikuisista lapsista tulisi toisilleen todella sisaruksia. Toisaalta vanhempien avioituessa aikuisista lapsista tulee virallisesti puolisisaruksia, ja tämä on se positio, jota Liisan poika tutkailee.

Jatkan vielä Mirjamin tarinasta, sillä se osoittaa hyvin, miten haavoittavat elämäntapahtumat vaikuttavat ihmisten välisiin sidoksiin ja verkostoihin. Suhteen alkuaikoina Mirjamin aikuinen tytär oli ollut epäluuloinen uutta puolisoa kohtaan, ja tyttärellä *“oli semmonen tarkkailu päällä ihan selvästi”*. Kun jonkin ajan kuluttua puolison sairastumisesta Mirjami itse sairastui vakavasti ja joutui sairaalahoitoon, tämän tyttären ja uuden puolison välit lämpenivät. Mirjami kertoo sairauden kriittisimmästä hetkestä, jolloin tytär otti vapaata töistä, ja tuli hänen luokseen sairaalaan.

Ote 10 (Mirjami)

[...] siinä mun sängyn vieressä. Siinä oli niinkun kaks rakkainta ihmistä. Silloin he löysivät toisensa. Ja se musta, et kova hintahan sillä oli. Mutta silloin kun tytär oli täällä muutaman päivän ja kävi kerran viikossa ja oli aina täällä (samassa kaupungissa) yötäkin, niin hän ei tullut tänne (Mirjamin luokse) yöksi. Hän ei mennyt isälleen yöksi, mutta hän halus mennä tonne mun miesystävän luokse.

Widmerin ja kumppaneiden (2008, 4) mukaan ”konfiguraatiot syntyvät ja kehittyvät, kun yksilöt jakavat tiettyjä aktiviteetteja tai heillä on vahva yhteinen kiinnostus (concern) jotain asiaa tai ihmistä kohtaan” (oma suomennos). Vahvan yhteisen kiinnostuksen voisi suomentaa myös vahvaksi huoleksi jotakuta kohtaan, mikä kuvaisi paremmin edellisen haastatteluotteen tilannetta. Äidin kuolemanvaara mobilisoi Mirjamin tyttärtä ja puolisoa ja pakotti heidät kohtaamaan toisensa. Mirjamin tyttären toiminta ylittää myös perinteiset biologiseen sukulaisuuteen liittyvät kategoriat, sillä hän käydessään samassa kaupungissa meni mieluummin Mirjamin miesystävän luokse yöksi.

Mirjami osoittaa kertomuksellaan, että kyseessä on emotionaaliseen lähentymiseen ja perhesidoksiin liittyvä merkityksellinen asia. Se, että Mirjami kertoo, että tytär ei mennyt oman biologisen isänsä luokse, vaan äitinsä uuden miesystävän luokse sisältää oletuksen biologisen vanhemmuuden ensisijaisuudesta. Se, että Mirjami mainitsee tämän ääneen osoittaa, että tyttären toiminta oli jotain normeista poikkeavaa ja että tämä toiminta ilmentää sitäkin suurempaa emotionaalista sidosteisuutta tyttären ja uuden puolison välillä. Lisäksi tyttären ja puolison välinen sidos kytkeytyy osaksi laajempaa ihmissuhteiden verkostoa, joihin kuuluvat Mirjamin entinen puoliso ja esimerkiksi tyttären omat lapset. Mirjami havainnollistaa kertomuksellaan sairaalassa tapahtuvasta kohtaamisesta perheensä kokoonpanoa ja sidosten laatua.

Aineistossa kahden haastateltavan aikuinen lapsi on vakavasti sairas ja tarvitsee vanhempansa läsnäoloa ja hoitoa. Liisan aikuinen poika on sairastunut vakavasti ja tarvitsee jatkuvaa hoitoa. Haavoittava elämäntapahtuma on vaikuttanut Liisan läheissuhteiden dynamiikkaan niin, että hän ei pysty enää tapaamaan miesystäväänsä niin usein kuin aikaisemmin, ja tämä on aiheuttanut ongelmia pariskunnan välille. Liisalle on tärkeää olla poikansa ja tämän perheen apuna vaikeana aikana, sillä *”...itselle se on just se, että sä oot mukana siinä oman lapsen sairaudessa, etkä ulkopuolinen.”* Poika on kotihoidossa ja pojan vaimo hoitaa tätä kotona etätöiden lomassa. Liisa on säännöllisesti hoitoapuna, jotta pojan vaimo pääsee edes välillä käymään työpaikallaan. Ennen pojan sairastumista Liisa tapasi toisessa maassa asuvaa miesystäväänsä kolmen viikon sykleissä, mutta nyt tapaamisia on harvemmin, sillä Liisa ei pysty matkustamaan yhtä usein. Etäisyys ja Liisan kertoman mukaan hänen liian suuri itsenäisyytensä ovat aiheuttaneet ongelmia parisuhteessa, ja tilanne oli johtanut jopa lyhyeen eroon kesällä. Käsittelen Liisan mainitsemia liian suurta itsenäisyyttä myöhemmin materiaalistien sidosten yhteydessä. Liisan ja hänen puolisonsa väliseen sidokseen oli siis tullut lyhyt katkos haavoittavan elämäntapahtuman aiheuttamien ristiriitojen myötä. Useat, eri suuntiin vetävät sidokset luovat ristiriitaa pariskunnan välille, samaan tapaan kuin aikaisemmin joulunvieton ollessa kyseessä. Näitä sidoksia ovat sidos äidin ja pojan välillä, pojan riippuvuus muiden avusta, pojan lasten ja vaimon tarvitsema tuki, sidos miesystävän ja Liisan välillä ja Liisan oma avun tarve nyt ja tulevaisuudessa. Mukana on siis paljon keskinäistä riippuvaisuutta toisista ihmisistä. Liisa kaipaisi ”kumppaniapua”, eli puolison apua ja tukea omaan elämäänsä.

Ote 11 (Liisa)

V: No, se vielä oli ihan ok se tiheempi, mut kyl täs niin kun sen meiän eroamisen jälkeen tuli semmonen, että eihän tämmösellä suhteella oo tulevaisuutta, et ku me vanhetutaan, niin mä en jaks enää reissata eikä hankään jaks reissata. Mä en suostu asuun [puolison kotimaassa] ja hän ei suostu Suomessa asumaan niin ku. Sit ku mä, oikeesti tarvittas sitä kumppaniapua.

H: Niin.

V: Niin mä en näe, että sitä sitte välttämättä olis.

Haastatteluotteessa näkyvät sosiaalisten sidosten lisäksi kolmanteen ikään liittyvät konkreettiset kysymykset hoivasta ja avusta. Nyt, hieman yli 70-vuotiaana Liisa katsoo tulevaisuuteen; hän on tällä hetkellä hyvässä kunnossa ja jaksaa hyvin matkustaa, mutta tulevaisuudessa tilanne saattaa olla toinen. Tulevaisuus enteilee lisääntyvää avun ja tuen tarvetta, ja haastatteluotteesta kuultaa pettymys siihen, että kumppanilta ei eri asuinmaiden takia välttämättä saisi sellaista apua, jota itse tarvitsee ja kaipaa. Kun kysyn Liisalta, millaisena hän näkee nyt roolinsa äitinä, isoäitinä ja puolisona, hän sanoo ensisijaisesti olevansa tällä hetkellä äiti. Seuraava haastatteluote kuvaa hyvin ristiriitaisia lojaalisuuksia Liisan läheissuhteiden verkoston sisällä:

Ote 12 (Liisa)

”No, nyt tällä hetkellä mä oon ensisijaisesti äiti, se menee kaiken ohi. Ja sitten myös isoäiti, kyllä, että se oli silloin heti alkuun semmonen, jota mietin, kun ruvettiin seurustelemaan neljä vuotta sitten, mietin, että pystynkö mä edes lähteen mukaan siihen, että ku on ne lapset, joita on nähny kerran viikossa. [...] Ja sitte vasta, no nämä pystyy yhdistämään kyllä, siis kumppanin ja tän isoäidin roolin. [...] Kyllä siis mieskin on sitte niinku hyvin lähellä nyt varmaan siinä näitten lasten kanssa, että semmonen tärkeä.”

Anna-Maija Castrénin (2009, 155) mukaan ”lojaalisuus ihmissuhteissa jakaantuu hierarkkisesti”. Länsimaisessa ymmärryksessä perheestä oletetaan, että lojaalisuus kohdistuu ensisijaisesti ydinperheen jäseniin ja sen jälkeen omiin ja puolison sukulaisiin. Eron yhteydessä ja ydinperheen hajotessa nämä lojaliteetit saattavat jakautua eri suuntiin. Todennäköisesti hierarkkisuus eron jälkeen säilyy, mutta lojaalisuuden kohteena olevat ihmiset saattavat eron jälkeen asua eri perheissä. (Mt.) Oman lapsen sairastuminen kuolemanvakavasti on mullistava tapahtuma elämässä, ja se sitoo lähipiiriä hoivan

ympärille, jolloin äidin rooli nousee tärkeyslistalla ensimmäiseksi. Alunperinkin Liisa oli pohtinut, pystyykö hän sitoutumaan suhteeseen, joka edellyttää matkustamista kahden maan välillä. Ennen parisuhteen aloittamista Liisa on ollut viikoittain mukana lapsenlasten elämässä; hän on vienyt heitä harrastuksiin ja he ovat olleet säännöllisesti yökylässä Liisan luona, mutta parisuhteen myötä tapaamiset olivat muuttuneet harvinaisemmiksi. Isoäidin rooli ja lastenlasten tukeminen on taas oman lapsen sairastumisen myötä noussut Liisalla

Olen tässä ensimmäisessä empiirisessä luvussa käsitellyt perhekonfiguraatioita ja perheen esittämistä kolmen eri ”ikkunan”, lasten ja lastenlasten, juhlapyhien vieton ja haavoittavien elämäntapahtumien kautta. Kaikki nämä kolme tarkastelukulmaa liittyvät yhteen, sillä esimerkiksi lapset ja lapsenlapset ovat oleellisessa osassa kahdessa jälkimmäisessäkin alaluvussa. Analyysissa nousi esiin erilaisia tapoja, joilla haastateltavat toivat näkyviksi perhesuhteitaan. Perhettä ei välttämättä määritelty suoraan, vaan perhemäisistä sidoksista kerrottiin toiminnan kautta, etenkin juhlien viettoon, avunantoon ja haavoittaviin elämäntapahtumiin liittyen. Esimerkit konkreettisista teoista sisältävät kulttuurisesti koodattua ymmärrystä suhteiden sisällöstä ja ihmissuhteiden keskiössä olevasta kiintymyksestä. Toisaalta juhlapyhien vietosta ja niiden kokoonpanoista kerrottaessa tuli esiin myös eksplisiittisiä perheen määrittäjiä. Myös erilaiset lojaalisuuden sidokset ja ambivalenssi tulivat esille tässä analyysiluvussa. Ne liittyivät avunantoon ja lojaalisuuteen omia lapsia kohtaan, etenkin lapsen sairastuessa. Haastateltavat neuvottelevat esimerkiksi joulunvietosta ja ajan vietosta yhdessä eri suuntiin vetävien odotusten ristipaineessa. Toisaalta esimerkiksi juhlapyhien vietto on joustavaa ja pariskunnat voivat luoda myös omia tapojaan viettää eri perhejuhlia.

Ihmissuhteiden perhemäisyyttä viestitettiin myös kertomalla, että perheen jäsenet käyttävät toisistaan perheeseen liittyviä nimityksiä, kuten sisar tai veli. Näin haastateltavat käyttävät kulttuurimme yhteisessä tietovarannossa olevia käsitteitä, kun he selventävät kuulijalle, millaiset suhteet perheen jäsenillä on. Näiden käsitteiden käyttöön liittyi myös leikkittelyä ja ulkoa annetun roolin, kuten sisarpuolen sovittamista itselle humoristisen sanailun kautta.

Perhesidoksia ja niiden tiiviyyttä havainnollistettiin myös korostamalla biologiset rajat ylittäviä läheisiä suhteita ihmisten välillä. Vaikka läheiset välit puolison suvun kanssa saattoivat aiheuttaa omassa biologisissa lapsissa ristiriitaisia tunteita, välittyi biologisen normin ylittäminen yleisesti positiivisena asiana, sillä se viestii läheisistä ja perhemäisistä väleistä. On ylpeyden aihe, että esimerkiksi oma aikuinen lapsi ottaa oman puolison perheen avosylin vastaan.

Kuten Jallinoja (2014, 169) huomauttaa, sosiaalisia sidoksia tutkittaessa tulee ottaa huomioon myös ne materiaaliset sidokset, joihin ne ovat kietoutuneet. Seuraavassa luvussa tarkastelen aineistosta esiin nousseita materiaalisia sidoksia, jotka ovat oleellisesti kietoutuneita perhesuhteisiin. Materiaaliset sidokset liittyvät aineistossa kolmanteen ikään ja uusiin parisuhteisiin siten, että haastateltaville on ehtinyt elämän aikana kertyä omaisuutta tai perintöä, jonka kohtalosta uuden parisuhteen ja mahdollisesti avioliiton myötä on täytynyt tehdä pohdintaa.

6 Itsenäisyys ja materiaaliset sidokset

Materiaaliset sidokset limittyvät yhteen sosiaalisten sidosten kanssa. Esimerkiksi testamentti tai avioehto liittyvät oleellisesti henkilökohtaisiin, emotionaalisiin sidoksiin. Omassa aineistossani uuteen parisuhteeseen liittyvät materiaaliset sidokset liittyvät elämän varrella kertyneeseen omaisuuteen ja niihin liittyviin sopimuksiin. Monelle haastateltavista naimisiin meno on ollut itsestään selvää, mutta he, jotka eivät ole menneet naimisiin perustelevat sitä taloudellisilla syillä, esimerkiksi puolison veloilla, tai sillä, että eivät halua enää sitoutua samalla tavalla kuin aikaisemmin. Avioliiton solmineista lähes kaikki ovat tehneet avioehdon, jonka he mainitsevat kysymättä. Asiasta on siis selvästi helppoa puhua, ja ilmeisesti tarpeellistakin selvittäessä vanhemmalla iällä muodostetun parisuhteen ja avioitumisen taloudellisia seurauksia. Avioehto liittyy haastateltavien puheessa omiin lapsiin, aikaisemmin kertyneeseen omaisuuteen ja siihen, että halutaan säilyttää sopu perillisten keskuudessa. Alla oleva sitaatti havainnollistaa tätä:

Ote 13 (Irja)

Mutta tuo mietin, mitä äsken meinasin sanoo, kun kysyit, että miksi avioliitto. Niin monethan sanoo esim. omaisuuven takia hyö eivät mene naimisiin ja jotakin keskustelua syntyny, tai virallista suhdetta. Mutta mä olen sitä mieltä, että nykyisin on keksitty kynä ja paperia ja kirjoitustaito, että voi tehdä avioehon. Meille se oli ihan itestään selvä asia, että kumpikin on jotakin jo siihen ikään mennessä hankkinu itelleen, niin ne on sitten heijän. Mutta sitten on asiat, joita myö käytetään yhteisesti. Ja eniten ajateltiin avioehtoa varmaan, että kun kummallakin on lapsia, niin ei tule heille sitten minkäänlaisia jännitteitä aikanaan (naurua).

Haastateltavat siis ottavat huomioon myös omat lapsensa ja lapsenlapsensa uuden parisuhteen muotoa valitessaan. Moni haluaa sitoutua ja mennä naimisiin, mutta sillä ehdoin, että laillinen sitoumus ei hankaloita puolisoiden aikuisten lasten välejä myöhemmin. Tässä kytkeytyy monenlaisia sidoksia toisiinsa: pariskunnan keskinäinen sidos, avioliiton tuoma laillinen sidos, joka vaikuttaa perimysjärjestykseen, sekä uuden perheen sisällä muodostuneet suhteet aikuisten lasten välillä.

Materiaalisiin sidoksiin liittyen aineistosta pisti erityisesti silmään se, että usealla pariskunnalla oli kaksi kotia, ja he viettivät niissä aikaa yhdessä ja erikseen. Kaksi kotia pariskunnilla oli useimmiten siksi, että kummallekin osapuolista oli jäänyt kotitalo tai asunto entisen liiton ajoilta, eikä siitä haluttu uudessa tilanteessa luopua. Asunnoilla on pariskunnille erilaisia funktioita. Toisille ne mahdollistavat yksinoloa ja elämistä hetken erillään. Kun toinen asunto on kaupungissa ja toinen maaseudulla, voi välillä nauttia kaupunkielämästä palveluineen ja välillä taas vetäytyä maaseudun rauhaan. Eräs haastateltava taas koki, että kaksi asuntoa eri kaupungeissa mahdollistaa liikkuvan elämäntavan ja sen, ettei jämähdä paikalleen. Hän piti siitä, kuinka kaupungissa näki muitakin ikäisiään ihmisiä, jotka olivat hyvässä kunnossa, sillä se antoi hänelle itselleen mallin siitä, että elämästä voi nauttia vielä vanhanakin. Tässä läikähtää laslettlainen ihanteellinen kolmannen iän vietto ja toisaalta tarve positiivisiin esimerkkeihin ikääntymisestä. Connidis ja muut (2017, 1410) liittävät kaksi asuntoa myös luokkaeroihin; paremmin toimeen tulevilla on resursseja asua kahdessa kodissa, kun taas huonommin toimeentulevilla todennäköisesti ei.

Pariskuntien kahteen kotiin liittyy myös aineistosta esiin noussut tarve itsenäisyyteen ja yksinoloon. Seuraavaksi käsittelen tätä tematiikkaa ja siihen liittyvää ambivalenssia aineistoesimerkkien avulla.

6.1 Sukupuolittunut itsenäisyyden tarve

Tässä alaluvussa on muusta tutkielmasta poiketen keskiössä yksilön näkökulma. Haluan tuoda itsenäisyyden teeman mukaan analyysiin, sillä se nousi vahvasti esiin aineistosta, ja sama teema toistuu myös kansainvälisissä aihetta käsittelevissä tutkimuksissa. En kuitenkaan rajaukseni puitteissa mene syvemmälle yksilöllisyyden teemoihin tässä tutkielmassa, vaikka aiheesta on käyty paljon keskustelua läheissuhteisiin liittyen (esim. Giddens 1992; Beck & Beck-Gernsheim 2002). Mielestäni on kuitenkin tärkeää tuoda tämä teema esiin tutkielmassa, ja se antaa mahdollisesti aihetta jatkotutkimuksille tulevaisuudessa.

Useampi nainen puhui kasvaneesta itsenäisyydestä ennen nykyistä parisuhdetta. Sitä vastoin yksikään mies ei tuonut asiaa esille. Aiemmissa tutkimuksissa parisuhteista vanhemmalla iällä on havaittu, että erillään asuvat pariskunnat arvostavat autonomiaa, omaa aikaa ja taloudellista riippumattomuutta (Connidis ym. 2017, 1409–1410; Borell & Ghazanfareon Karlsson 2003; Carter ym. 2016). Eräässä tutkimuksessa nimenomaan naiset olivat ylpeitä omasta itsenäisyydestään eivätkä halunneet luopua siitä uuden parisuhteen myötä (Dickson ym. 2005).

Mirjamilla (70 v.) on asunto kaupungissa ja oma talo maaseutumaisella paikkakunnalla. Talo on hänen lapsuudenkotinsa, joten hänellä on sekä emotionaalisia että sosiaalisia sidoksia paikkakunnalle. Hänellä on paikkakunnalla paljon ystäviä ja hän on mukana paikallisessa yhdistystoiminnassa. Mirjami on ollut yhdessä puolisonsa kanssa 12 vuotta ja he ovat tällä hetkellä kihloissa. Puoliso asuu omassa asunnossaan kaupungissa. Mirjami viettää mielellään aikaa maalla, mutta puoliso ei viihdy siellä kovin hyvin, ja tästä on tullut kitkaa, viime aikoina jopa kriisi pariskunnan välille. Mirjami kertoo, että maalla asustelu liittyy parisuhteen aikana kehittyneeseen itsenäisyyteen. Hän kuvailee, kuinka on aikaisemmissa parisuhteissaan ollut ”*epävarma ja ripustautuva*” ja hakenut puolisoista tukea omalle olemiselleen. Mirjami olisi aikaisemmin halunnut jopa muuttaa yhteen puolisonsa kanssa, mutta ajan kuluessa hän on huomannut, että erillään asumisessa on paljon etuja. Yksin ollessa voi lukea rauhassa ja muutenkin puuhailia mitä haluaa.

Ote 14 (Mirjami)

Mutta näissä läheissuhteissa, niin mä oon ollu ihan mielestäni aivan, aivan lapsellisen avuton. Ja nyt kun mä oon ollu siellä maalla, niin mä oon huomannu, että mähän viihdyn yksin. Ja kun soitetaan miehen kanssa kerran päivässä, useamminkin päivässä, niin ei se oo mulle mikään välttämättömyys. Sitten, jos ei hänestä kuulu pitkään aikaan, niin en mää oo mitenkään ahdistuksen vallassa. Tietysti hänen terveys mua huolettaa, että jos ei vastaa silloin kun mä soitan, niin sitten mä oon kyllä ihan. Mut se kahden itsenäisen ihmisen elämä, niin se on mulle oikeastaan valjennu nyt vasta, et miten rikasta se voi olla.

Mirjamin puheessa on ambivalenssia, sillä toisaalta hän mainitsee, että heidän välilleen on tullut kitkaa pitkistä erillään oloista, mutta hän myöskin sanoo, että on ymmärtänyt kuinka rikasta kahden itsenäisen ihmisen elämä voi olla. Kitkaa suhteeseen on tullut siksi, että Mirjamin mies toivoisi, että hän ei viettäisi maalla yksin niin pitkiä aikoja. Erillisyys ei häiritse Mirjamia, vaan päinvastoin, hän sanoo nauttivansa siitä. Hän on kuitenkin huolissaan puolisonsa voinnista, varsinkin jos tästä ei kuulu mitään pitkään aikaan. Mirjamin puheesta kuuluu tasapainottelu toisaalta itsenäisyyden tarpeen ja toisaalta parisuhteen ja huolenpidon välillä. Hän sanoo, että maalla eläminen on ”hänen elämänsä”, mikä taas vaikeuttaa yhteistä elämää puolison kanssa.

Ote 15 (Mirjami)

H: Tota, no mistä sun mielestä vois johtua, ettei välttämättä sit enää niinkun vanhemmalla iällä haluta muuttaa yhteen?

V: Sitäkin mä halusin joskus kovasti. [H:Joo] Mutta nyt mulla on kirkastunut tässä nämä hirveen hyvät edut, mitä tässä on. Tietysti sillon, kun mulla oli se [sairaus] ja mä kuus viikkoo sairastin sairaalassa ja sitten tulin kotiin, niin monenlaista asioitten hoitoo kyllä sitten mies harrasti. Et se oli mulle semmonen välttämätön linkki, että hän kävi kyllä oikeastaan joka päivä sairaalassa kattomassa mua. Ja sitä tunsin kyllä avuttomaksi itsensä. Ja sillon kun hänellä oli se [leikkaus], niin totta kai mää olin siellä, kävin joskus useammankin kerran päivässä, kun tuo [sairaala] on niin lähellä. [H:Joo] Et kyllä siinä semmosta arkielämän turvallisuutta kokee ja sitten myöskin henkistä turvallisuutta, että on joku ihminen jonka kanssa voi jakaa sitten vaikeet asiat.

Yli 60-vuotiaita seurustelevia naisia haastatelleet Fran Dickson ja kumppanit (2005) huomasivat, että naiset tasapainottelivat elämässään toisaalta itsenäisyyden tarpeen ja toisaalta kumppanuuden tarpeen välillä. Haastatellut naiset eivät halunneet muuttaa yhteen

tai solmia avioliittoa, ja tämä oli aiheuttanut monella ristiriitaa seurustelusuhhteissa. Itsenäisyyden tarve oli niin suuri, että kaikki naiset olisivat priorisoineet sen parisuhteen edelle, jos he olisivat joutuneet valitsemaan näiden kahden välillä. Taustalla oli halu pysyä taloudellisesti itsenäisenä ja pitää omat ja puolison rahat erillään. He myös pelkäsivät, että he joutuisivat huolehtimaan ikääntyvästä miehestä. He viittasivat aikaisempien avioliittojen perinteisiin sukupuolirooleihin, joissa naiset olivat ottaneet vastuun taloudenpidosta ja huolehtineet puolisonsakin tarpeista, eivätkä he enää halunneet päätyä samanlaiseen tilanteeseen (myös Borell & Ghanzanfareon Karlsson 2004). Mirjamin haastatteluotteesta käy, toisin kuin Dicksonin ja kumppaneiden (2005) tutkimuksesta, ilmi ambivalenssi myös mahdollisen hoivan ja avun tarpeen sekä itsenäisyyden välillä. Mirjami arvostaa molemminpuolista huolenpitoa, mutta myös erillisyyttä. Toisin sanoen ihmisen perustavanlaatuisen riippuvuus muista (Elias 1978) ja toisaalta sidokset merkitykselliseen paikkaan sekä tarve itsenäisyyteen aiheuttavat ambivalenssia Mirjamin suhteessa.

Kaksi kotia tarjoaa keinon tasapainotella itsenäisyyden tarpeen ja parisuhteen välillä. Raija (75) ja hänen miehensä (74) ovat olleet yhdessä 12 vuotta. Heillä on käytössään kaksi kotia, joista toinen sijaitsee kaupungissa ja toinen maaseudulla. He käyvät miehen kotona maalla lähes viikoittain, mutta viettävät myös aikaa erillään omissa kodeissaan. Kun kysyn Raijalta, oliko naimisiin meno heille itsestään selvä ratkaisu, hän kertoo, että ei ollut ja että naimisissa olossa on ollut hänelle totutteleminen.

Ote 16 (Raija)

V: Ei, ei missään nimessä. Mä ihmettelen tänä päivänäkin, et kuinka mä oon menny naimisiin. Se on tota... Ja sit kun mun nimi vaihtu tohon oveen, niin mulla kesti vuoden verran, mulla oli identiteettikriisi, herranjestas, kenen kotiin mä menen, minkä takia tässä on tämmönen nimi ovela. (naurahdus) Ja tota, en mä oikeestaan vielääkään ole sopeutunut tähän. [H: Okei] Muistan, kun äitipuoleni sano mulle aikoinaan, mähän oon ollu niin hirveesti yksinhuoltaja ja yksin, äitipuoli sano mulle aikoinaan, hän oli kans yksin, kun isä oli kuollu niin aikaisin, niin sano: "Tässä yksin olemisessa on yks huono puoli, tästä oppii pitämään päivä päivästä enemmän." Ja se pitää paikkansa. Et kyl sitä kaipaa sitä yksin olemista. Siinä mielessä on ihanaa, että meillä on kaks kotia.

Raija oli ehtinyt elää noin 20 vuotta itseksensä ennen uutta puolisoa, ja sinä aikana hän oli tottunut yksin olemiseen. Myöhemmin haastattelussa on läsnä myös Raijan puoliso (V2), ja

seuraavassa otteessa he käyvät neuvottelua hetkellisestä erillään olost ja sanailevat yksinolon tarpeistaan.

Ote 17 (Raija)

H: Joo. Sä sanoit tossa aikasemmin, että on, tuo turvaa. [V: Mm] Joo.

H: Mitä sä sillä tarkoitat?

V: Tota (epäselvää) että kun se pyörii tossa jaloissa, niin se on turvallista. (naurahdus)

V2: Niin, vaikka se pitää joskus potkasta pois siitä.

V: Niin pitää aina, joo. Ens viikoksi ajattelin, että voisit olla maalla muutaman päivän. Meillä molemmilla on ainakin mun käsitykseni mukaan, niin mä tiedän, että mä oon oikeessa, niin on tarve välillä olla yksin.

V2: Joo.

V: Ja tota mä sanoisin, että olemme tämmösiä seurallisia erakoita.

V2: Joo.

V: Että niinkun miettiä, keskustella vaan itsensä kanssa, ja se ei aina yhdessä onnistu.

Raija vastaa kysymykseen parisuhteen merkityksestä sanomalla, että se tuo turvaa hänelle. Toisaalta hänellä on vahva tarve olla yksin ja uskoo miehelläänkin olevan. Hän suorastaan ilmoittaa, että mies voisi olla maalla seuraavalla viikolla, ja mieskin on sitä mieltä, että hänet täytyy joskus “potkaista pois siitä”. Kuitenkin myös mies myöntää, että he ovat “seurallisia erakoita”. Huumori ja sanailu ovat keskustelussa läsnä ja saan sen käsityksen, että heidän suhteessaan on tasapaino toisaalta oman ajan ja toisaalta yhdessä olon välillä.

Liisa kertoo, että hänelle oli seitsemän yksinolovuoden aikana kertynyt, omien sanojensa mukaan, “miehistä” tietoa, millä hän tarkoittaa esimerkiksi teknisiä asioita. Hän oli itse rakennuttanut kesämökin ja oppinut tuon prosessin aikana kertomansa mukaan paljon perinteisesti miehisenä pidettyä tietoa. Liisa on ollut nyt neljä vuotta yhdessä uuden miesystävänsä kanssa ja tänä aikana pariskunnalle on tullut riitaa siitä, että Liisa puuttuu liikaa asioihin, jotka kuuluvat miehen mielestä hänen tontilleen. Liisa itse tuo esiin eronteot “miehisissä” ja naisille sopivissa töissä ja tuntuu tavallaan hyväksyvän perinteiset sukupuoliroolit. Hän on omien sanojensa mukaan liian itsenäinen, mikä ei istu perinteisiin naisten ja miesten sukupuolirooleihin parisuhteessa.

Ote 18 (Liisa)

V: Ja se oli ehkä vähän niin ku probleemiki (naurahtaa), että liian itsenäinen. Se on edelleenki sit tässä meidän suhteessa niin ongelma, että mä oon liian itsenäinen, että mä vaan teen. Jos joku ruuvi on löysällä, niin mä sen kiristän ja silleesti.

H: Miks se on ongelma, jos sä oot?

V: No, se on siinä mielessä, että, no, ehkä toi ei oo niin ku se, että jos joku on, et pitää laittaa, niin laitan. Mutta sitte, ku tehdään jotaki yhdessä ja mä näen, että sen tekis helpommin näin tai noin. Ja sit mä sanon siitä, että jos laitettas se näin, tai tota ei saa tehdä noin, koska mä oon sen jostaki oppinu, että ei saa tehdä, niin se käy vähä miehellä niin ku luonnon päälle, että nainen puuttuu tavallaan miehekkäisiin.

H: Joo.

V: Asioihin.

H: Joo.

V: Et kyl sen verran niin ku tavallaan vanhan kansan mies on kuitenkin, että mies tietää miesten hommat paremmin.

H: Joo.

V: Et sen verran se vaikuttaa, että mä joudun niin ku aina niin ku glups, nielasemaan, (naurahtaa) että en sano liikaa.

Liisan suhtautuminen omiin kykyihinsä selviytyä “miehisistä” askareista on ambivalentti, sillä yhtäältä hän kertoo itsenäisyytensä ja tietotaitonsa kasvaneen yksinolon aikana ja toisaalta kysyttäessä parisuhteen merkityksestä hän sanoo kaiken muun lisäksi, että “on paljon asioita, joissa tarvii niinkun miestä, että mies pystyy, miehel on voimaa paremmin, pystyy paremmin tekemään. Voi olla jotain teknistä osaamistaki enemmän.” Yli 60-vuotiaita seurustelevia naisia haastatelleet Dickson ja kumppanit (2005) havaitsivat itsenäisyyden ja toisaalta kumppanin kaipuun lisäksi ambivalenssia ns. perinteisten ja ei-perinteisten sukupuoliroolien välillä. Haastateltavat naiset olivat itsenäisyytensä takia omaksuneet ei-perinteisestä sukupuoliroolia, mutta samaan aikaan paradoksaalisesti he halusivat, että miehet ottavat myös ns. “miehistä” roolia, eli avaavat ovea ja järjestävät tapaamisia ja niin edelleen. Toisaalta Dicksonin ja kumppaneiden (2005) haastattelemat naiset kokivat ristiriitaa omien toiveidensa suhteen, kun taas Liisa joutuu hallinnoimaan tätä ambivalenssia myös puolisonsa vuoksi. Hän ylläpitää tasapainoa ja minimoi ristiriitaa parisuhteessa pienentämällä omaa rooliaan ja osaamistaan perinteisesti miehisillä osa-alueilla, kuten tekniikassa ja rakentamisessa.

Yhteenvedon materiaalisista sidoksista sanoisin, että niin sanotussa kolmannessa iässä uusiin parisuhteisiin liittyy monenlaisia erityisiä kysymyksiä, jotka liittyvät aikaisemmin kertyneeseen omaisuuteen, avioehtoon ja perinnönjakoon. Näihin linkittyvät monet sosiaaliset sidokset ja perhesuhteet. Avioehdosta puhuttiin siitä erikseen haastattelussa kysymättä, mikä viittaisi siihen, että haastateltavat pitivät tärkeänä viestittää, että omien aikuisten lasten asema ei muuttuisi uuden liiton myötä. Erityisenä piirteenä vanhemmalla iällä muodostetuille parisuhteille aineistosta nousivat esiin myös kaksi kotia ja sukupuolittuneen itsenäisyyden tarpeen tematiikat, jotka kytkeytyivät toisiinsa. Hyvä sosioekonominen asema mahdollistaa kahden kodin ylläpitämisen (Connidis, ym. 2017), ja kaksi kotia puolestaan mahdollistaa tasapainoilun toisaalta itsenäisyyden tarpeen ja toisaalta parisuhteen välillä.

7 Tulevaisuus ja hoivan sidokset

Kaikki haastateltavat olivat yli 70-vuotiaita, ja vaikka he haastatteluhetkellä olivat terveitä ja toimintakykyisiä, hämmöttivät tulevaisuus ja mahdollinen hoivan tarve horisontissa. Tuntui siltä, että monella oli tarvetta puhua tulevaisuudesta ja hoivasta ja jotkut olivat pohtineet asiaa kovastikin. Kun kysyin, millaista apua tai tukea haastateltavat toivoisivat saavansa tulevaisuudessa, kääntyi keskustelu useimmiten hoivapalveluihin ja muuhun ammattiapuun. Kun keskustelu eteni, nousi joidenkin haastateltavien puheessa esiin myös toiveita omia lapsia tai lastenlapsia tai puolisoa kohtaan. Osa haastateltavista mainitsee omat lapsensa tulevaisuuden avusta puhuttaessa, mutta vain muutama heistä mainitsee puolison lapset. Myös asuinpaikasta tai talon myymisestä oli tehty suunnitelmia tulevaisuutta ajatellen. Sosioekonominen asema heijastui pohdintoihin tulevaisuuden hoivasta – he, joilla oli parempi sosioekonominen asema, suunnittelivat käyttävänsä yksityisiä hoivapalveluja ja toiset taas luottivat julkiseen terveydenhuoltoon. Vuonna 2019 paljastuneet laiminlyönnit vanhusten hoivakodeissa ympäri maata (esim. Roslund & Mäntymaa 2019) olivat aiheuttaneet monissa huolta ja jopa pelkoa tulevaisuudesta. Yleisenä ajatuksena haastateltavien keskuudessa oli, että ei haluta myöhemmin maata pitkään toisten armoilla laitoksessa, vaan toivottiin, että saataisiin olla kotona mahdollisimman pitkään.

Puhuimme haastatteluissa hieman myös mahdollisesta omaishoitajuudesta, jos haastateltava toi itse asian esille. Tulevaisuuden mahdollinen omaishoitajuus tuntui itselleni vaikealta aiheelta ottaa esille siksi, että haastateltavat vaikuttivat elävänsä erittäin hyvää aikaa elämässään ja tuntui eettisesti vaikealta siirtää ajatukset mahdollisesti raskaampaan tulevaisuuteen. Muutama heistä oli kuitenkin pohtinut kumpi pariskunnasta, jos kumpikaan, alkaisi toisen omaishoitajaksi. Irja pohti tulevaisuudessa saatavaa apua toisaalta siivouspalvelujen ostamisen ja toisaalta omaishoidon kannalta.

Ote 19 (Irja)

H: No siis mennään vielä siihen tulevaisuuteen hetkeks, että millaista apua tai tukea sä itse toivoisit saavasi tulevaisuudessa?

V: No, ehkä meillä kävis siivooja. Nythän on näitä siivouspalveluja olemassa. Ja tietysti minä toivon, tää on itsekäs ajatus, että joskus olen ajatellukin, että kumpikohan meistä on se omaishoitaja, mies vai minä. Mies on kyllä fyysisesti kovassa kunnossa nykyään (naurahdus) nykyään, se 4000 km hiihti viime talvenakin. [...] No, sitä on turha arvuutella, että kumpiko meistä toistansa hoitaa, mutta ehkä se siivous on se yks asia. En minä oo muita niin ajatellu. Sen oon ajatellu, että toivottavasti ei missään tuolla laitoksessa joutus kovin kauan olemaan. Vaikka monet sanoo, että sitä ei tiijäkään, jos muisti männöö aika huonoks tai muu joku fyysinen vaiva tulloo, mutta se on omaisille niin raskasta, että sitä ei tiijä kun se, joka on sen kokenu. Tai riippuu luonteesta, onhan niitäkin, jotka ummistaa silmänsä, mutta minulle ei oo luoja sellasta luonnetta antanu.

Irja aloittaa lauseensa “*tietysti minä toivon*”, mutta korjaa nopeasti, että ajatus omaishoitajuudesta on itsekäs. Heti perään hän kuitenkin kertoo, miten hyvässä fyysisessä kunnossa hänen puolisonsa on, mikä viittaa siihen, että Irja toivoo, että mies jaksaisi näin ollen pitää hänestä huolta myöhemmin. Irja pyrkii haastattelutilanteessa hallitsemaan ja tasapainottelemaan omaa puhettaan, jotta ei vaikuttaisi siltä, että hän suoranaisesti toivoisi, että puoliso voisi pitää hänestä huolta hänestä, jos hän tarvitsisi hoivaa. Puheesta välittyy jonkinlainen epäitsekkyiden normi; että olisi itsekästä toivoa, että toinen toimisi omaishoitajana. Tähän liittyy myös haastatteluissa usein esiin tullut toive, ettei jäisi muiden “armoille”, eli ettei olisi muille vaivaksi. Myös Irja sanoo, että muistisairaasta huolehtiminen on omaisille raskasta. Toisessa haastattelutuotteesta Irja kertoo, että he eivät luota, että heidän lapsensa ottaisivat heidän hoitamistaan kokonaan vastuulleen, sillä heillä on ”*omat tehtävänsä ja työnsä*”. Kun kysyn, ajatteleeko Irja, että lapsilla olisi velvollisuus

auttaa, hän sanoo, että ei ole velvollisuutta, mutta ”*totta kai se halu on lapsilla*”, ja viittaa siihen, että itsekkin kävi aina viikonloppuisin oman äitinsä luona, kun vain pystyi. Tässäkin kohdassa Irjan puheesta huokuu tasapainottelu erilaisten toiveiden ja suhteiden vastavuoroisuuden normin välillä (Lüscher & Pillemer 1998, 417–418). Toisaalta haastatteluotteesta saa sellaisen käsityksen, että koska tulevaisuudesta ei tiedä, on sitä turhaa tässä vaiheessa sen enempää murehtia.

Emilillä hoiva ja avunanto ovat osa elämää jo tällä hetkellä. Hänen avovaimollaan on muutama vuosi sitten todettu vakava sairaus, ja nyt sairauden jälkihoito on läsnä arjessa jatkuvana avun tarpeena ja ammattilaisten taholta suoritettavina hoitotoimenpiteinä kotona. Emil ja hänen puolisonsa ovat jo pidempään käyneet säännöllisesti psykologin luona keskustelemassa omasta parisuhteestaan ja myös sairauteen liittyvistä tunteista. Myös kuoleman mahdollisuutta on käsitelty yhdessä ammattilaisen kanssa. Sairauden hoitoon liittyvät keskustelut ovat aiheuttaneet ristiriitaisia tunteita ja väärinymmärryksiä.

Ote 20 (Emil)

Ne oli lähettänyt siis hänet mun mielestäni liian aikaisin kotiin. Niin hän lähti siitä, et mä toivoin, et hän on sairaalassa, ettei mun tarts hänestä huolehtii. Niin tämmösii me on voitu nyt sit käsitellä tuolla. [...] Mut se vaan rajoittaa meidän elämää nyt harrastusten osalta, ei keskeisten tekemisten osalta. Mut tää on varmaan aika... tää ei oo ainutlaatuista. Meidän ikäisten ihmisten kohdalla tulee tällasia, et toinen puolisoista on hoivattavana. Iskee se hoidon tarve vahvasti. Ja silloin vois ajatella, että tällanen ammattiapu on ihan paikallaan.

Edellisessä haastatteluotteessa merkillepantavaa on se, että Emil puhuu siitä, kuinka ”*tämän ikäisten*” ihmisten kohdalla on tavallista, että jompikumpi parisuhteen osapuoli tarvitsee hoivaa. Tämä kielii siitä, että käsitykset ”kolmannesta iästä” eivät ole pelkästään ruusuisia, vaan lisääntyvä hoivan tarve tiedostetaan ja siihen myös varaudutaan. Toisaalta Laslettin (1996) mukaan avun tarve ja hoiva liittyvät ennemminkin neljänteen kuin kolmanteen ikään. Herää myös kysymys, kuinka tärkeää on tehdä selkeä jako näiden kahden välillä (ks. Karisto 2004), vai onko lisääntyvä hoivan tarve jonkinlaista jatkumoa koko elämän kestävästä hoivan tarpeesta, joka näyttäytyy eri aikoina eri tavoilla. Emil on varautunut tulevaisuuteen ostamalla asunnon aivan kaupungin keskustassa, sillä hänen avovaimonsa tytär perheineen asuu lähistöllä.

Ote 21 (Emil)

Mut mä sanoin, et täs on kolme vaihtoehtoo. Yks on se, et kun mä ostin (asunnon) tästä heidän läheltä, [puolison tytär] asuu tossa ihan vieressä. Yks on se, että jos me mennään heikkoon kuntoon, niin he huolehtii. Sit mä sanoin, et jos jompikumpi kuolee, niin tää on keskustassa, tästä on helppo lähteä kuljeskelemaan ja elinpiiri on täällä parempi kuin jossain [kauempana keskustasta] tuolla, että työntelee rollaattorii siellä. Ja sit kolmas on se, [...] että jos jompikumpi putoo pelistä pois eli minä tai [puoliso], niin meillä on ne lapsenlapset siinä, joitten kanssa ollaan lähikontaktissa.

Emil on pyytänyt uuden puolisonsa tytärtä edunvalvojakseen siinä tapauksessa, jos hänen terveydentilansa tulevaisuudessa heikkenee niin paljon, että hän ei itse pysty hoitamaan asioitaan. Emilillä lomittuu tulevaisuuteen varautumisessa monia sidoksia – hoivaan ja toisista riippuvaisuuteen liittyvät sidokset, taloudelliset sidokset asunnon ja edunvalvonnan myötä ja puolison lapseen ja lapsenlapsiin liittyvät sidokset. Emilin tulevaisuuden suunnitelmat liittyvät myös sosioekonomiseen asemaan, sillä hänellä on ollut mahdollisuus valita ja ostaa asunto aivan ydinkeskustasta, jossa hänen mukaansa näkee paljon muitakin saman ikäisiä ihmisiä, jotka “eivät ole vielä luovuttaneet”, vaan elävät täyttä elämää. Tulevaisuuden hoivasta puhuttaessa hän ei mainitse omia biologisia lapsiaan tai lastenlapsiaan.

On mahdollista, että Emilin puolison hoivan tarve jää pysyväksi, ja että tämä ei toivu enää entiselleen. Tämä herättää toisaalta ahdistusta ja toisaalta tarvetta pitää itsensä hyvässä kunnossa, jotta jaksaa pitää toisesta huolta.

Ote 22 (Emil)

H: No, miten sitten, tää voi olla vähän vaikee kysymys, mutta kun sä pohdit sitä tulevaisuutta, että se voi mennä niin, että [puoliso] tosta toipuu tai sitten niin, että ei, eli letku jää siihen. Niin miten sä näät sen oman roolis siinä [puolison] rinnalla tulevaisuudessa tavallaan?

V: Niin. Musta tää on epäselvää ja ahdistavaa, että kun hän on nyt riippuvainen muista – ja näin tapahtuu väistämättä – voimat heikkenee. Niin miten hänen käy, siis mä kannan siitä huolta. [...] Niin mä päätin, että mun täytyy nyt kaikkeni tehdä siihen, että mä pysyn hyvässä kunnossa. Mä otin pyörän, joka oli seittemän vuotta ollut käyttämättömänä, niin otin käyttöön. Ostin sähköpotkulaudan, jotta mä saan jatkuvasti, etten mä vaan jämähdä sinne kotiin ahdistuneena ja masentuneena ja näin päin pois, vaan mä tarkoituksellisesti tuotan ittelleni jotain haasteita, sekä fyysisiä että psyykkisiä. [...]. Niin mä ajattelin, että se on ihan [puolison] takia siis

ennen kaikkee, nyt mua tarvitaan. Mä sanoin eilen, tais olla psykologin luona, että kerrankin on ihan selkee se, että mikä mun elämäni tarkoitus on, toisesta huolehtiminen.

Haastatteluotteesta käy ilmi haavoittavan elämäntapahtuman, eli sairastumisen aikaansaamat riippuvaisuuden sidokset. Emil sanoo tekevänsä töitä pysyäkseen riittävän hyvässä fyysisessä ja psyykkisessä kunnossa, hoitaakseen puolisoaan. Hän siis kuvaa sitoutumistaan toiminnan kautta. Emilin lausuman voi tulkita myös perheen esittämisen kautta, sillä hän ilmaisee, että toiminnot, joita hän tekee lisätäkseen omaa hyvinvointiaan sisältävät perheeseen ja hoivaan liittyvän merkityksen.

Tulevaisuus, hoiva ja edellisessä luvussa esiin tulleet materiaaliset sidokset limittyvät toisiinsa. Antti (75) sanoo, että hänen ikäisenään täytyy aina varautua kaikkeen. Tulevaisuuteen hän on varautunut niin, että sitten kun hän ja hänen puolisonsa eivät enää jaksa pitää yllä isoa paritaloa, he muuttavat talon pienempään asuntoon ja tytär puolisoineen isompaan asuntoon. Hän ei vaikuta kuitenkaan varmalta siitä, haluaako tytär ylipäänsä muuttaa samalle paikkakunnalle tai kyseiseen taloon. Lisäksi omakin kunto on vielä sen verran hyvä, että kysymys ei vielä ole ajankohtainen. Antin suunnitelma paljastaa kuitenkin toiveen asua tyttärtään lähellä ja mahdollisesti myös saada jonkinlaista apua tai tukea vanhetessaan, sillä kysymys, johon hän vastasi koski nimenomaan hoivaa ja tulevaisuutta.

Juhani on ollut puolisonsa kanssa yhdessä 12 vuotta ja he ovat avoliitossa. He ovat alkaneet pohtia jonkinlaisen sopimuksen tekemistä omaisuuteen ja tulevaisuuden hoivaan liittyen sen jälkeen, kun ostivat vähän aikaa sitten yhdessä asunnon.

Ote 23 (Juhani)

H: No miten sitten tulevaisuus, oletteko te käyneet avopuolison kanssa jotain keskusteluja tulevaisuudesta?

V: Kyllä sikäli, että mehän nyt todetaan, tajutaan, että meidän pitää nyt tehdä tällöinen sopimus keskenämme, edunvalvontasopimus, ja sitten pitää tehdä testamentti, kun me se asunto omistetaan puoliksi.

H: Joo.

V: Niin ei saa tulla sitä tilannetta, että minä makaan sairaalassa ja sairaala ei saa sanoa vaimolle mitään.

Myös tässä haastatteluotteessa käy ilmi materiaalistien ja sosiaalisten sidosten yhteen kietoutuneisuus, sillä vasta yhteisen asunnon ostaminen on herättänyt ajatuksen edunvalvontasopimuksesta sekä tarpeen tehdä laillinen sopimus yhteisestä omaisuudesta.

Vaikka suurin osa haastateltavista elää kolmannen iän ”ideaalin” mukaista toimintakykyistä, aktiivista ja itseään toteuttavaa elämää, nousivat pohdinnat tulevaisuudesta esiin monen puheesta. Huolta aiheuttivat tulevaisuuden hoiva ja se, ettei vain joutuisi ”makaamaan pitkiä aikoja” jossain hoitokodissa muiden armoilla. Vuonna 2019 mediassa esiin tulleet laiminlyönnit hoivakodeissa ympäri maata huolestuttivat monia. Kolmatta ikää siis eletään tavallaan suhteessa ”neljänteen ikään”, joka mielletään todelliseksi vanhuuden ajaksi sairauksineen ja hoivan tarpeineen (Karisto 2004). Toisaalta tulevaisuuden hoivaan liittyi myös taloudellinen asema – heillä, joilla oli parempi toimeentulo, oli mahdollista suunnitella tulevaisuuden asumisratkaisuja tietäen, että heidän olisi mahdollista ostaa palveluja, jos tarvetta. Myös kuolema oli läsnä monen haastateltavan puheessa, ja he ottivat sen esiin oma-aloitteisesti. Kaikki kuolemasta puhuneet toivoivat, että se tapahtuisi nopeasti. Eräs haastateltava antoi myös esimerkin siitä, kuinka naapuri oli kuollut yhtäkkiä ja yllättäen, ja hän toivoi samaa myös itselleen, kun sen aika koittaisi. Tästä herää itselleni ajatus siitä, että kolmas ikä ei ole pelkästään Laslettin (1991) kuvailema huoleton ikävaihe, jolloin eletään täysillä oman näköistä elämää, vaan läsnä ovat myös vakavatkin pohdinnat tulevaisuudesta ja elämän vääjäämättömästä päättymisestä.

8 Johtopäätökset

Olen tässä tutkielmassa kysynyt, miten uusi parisuhde on vaikuttanut nyt yli 70-vuotiaiden, uuden parisuhteen yli 50-vuotiaana aloittaneiden perhesidoksiin. Olen myös analysoinut sitä, miten he esittävät perhettään (Finch 2007), eli tuovat haastattelussa ilmi perhesidoksiaan ja millaisia erilaisia normeja perheestä haastateltavien puheesta nousee esiin. Kiinnostuksen kohteena tämän lisäksi oli, miten ”kolmas ikä” yhtäältä kronologisena ikänä ja toisaalta kulttuurisesti muotoutuneena ikävaiheena liittyi haastateltavien pohdintoihin omasta parisuhteestaan ja perheestään. Analyysiosio jakaantui sosiaalisiin, materiaalsiin sekä hoivaan ja tulevaisuuteen liittyviin sidoksiin.

Uusi parisuhde oli vaikuttanut haastateltavien perhesidoksiin monella tavalla. Lähipiiri oli suhtautunut uuteen parisuhteeseen pääasiassa hyvin. Osa aikuisista lapsista oli aikaisemmin olleet huolissaan vanhempansa pärjäämisestä yksin, mutta uuden puolison myötä heidän huolensa oli laantunut. Osa haastateltavien aikuisista lapsista oli aluksi ollut epäluuloisia uutta puolisoa kohtaan, ja yhdessä tapauksessa uusi parisuhde oli johtanut välien katkeamiseen. Negatiivista suhtautuminen oli ollut siinä tapauksessa, jos uusi suhde oli alkanut limittäin edellisen suhteen kanssa, tai jos lapset olivat olleet vielä nuoria uuden suhteen alussa. Täysin samanlaisista negatiivisista reaktioista olivat kertoneet myös Biltgårdin ja Öbergin (2019, 122) haastateltavat, jotka olivat 60–90-vuotiaita uuden parisuhteen aloittaneita. Kuitenkin myös Bildtgårdin ja Öbergin (mt). tutkimuksessa lähipiiri oli suhtautunut pääsääntöisesti hyvin uuteen parisuhteeseen.

Haastateltavani puhuivat omista, erillisistä perhesidoksistaan, joihin kuuluivat lapset aikaisemmasta liitosta ja heidän lapsenlapsensa. Kuitenkin puolisoiden perhesidokset olivat myös monin tavoin yhteen kietoutuneita ja useat pariskunnat hoitivat yhdessä lapsenlapsia, osallistuivat perhejuhliin ja viettivät lomia yhdessä. Välit puolison lastenlasten kanssa saattoivat olla jopa läheisemmät, kuin omien lastenlasten kanssa, mikä oli myös eräässä tapauksessa aiheuttanut omassa aikuisessa lapsessa hieman mustasukkaisuutta. Puolison lapsenlapsia saatettiin myös pitää ”kuin omina” jos tiedettiin, että itse ei tulevaisuudessa saa biologisia lastenlapsia. Uuden puolison kautta saatiin siis mahdollisuus myös isovanhemmukseen.

Perhettä esitettiin haastatteluissa kertomalla konkreettisesta toiminnasta, eli antamalla esimerkkejä siitä, miten on itse auttanut vaikkapa puolison lasta tai miten puolison lapsenlapset aina pyytävät puhelimeen. Kertominen perhemäisestä toiminnasta on tutkielmassa käyttämäni perheen esittämisen (Finch 2007) käsitteen ytimessä. Finchin (2007) mukaan perheeseen liittyvä toiminta täytyy esittää myös muille, jotta perhe tai perhemäinen toiminta tulisi legitimoiduksi. Kertomalla perheestään toimintaan liittyvien esimerkkien kautta haastateltavat antavat implisiittisesti ymmärtää, että kyseessä on perhemäiset ja lämpimät välit, ilman että he suoraan puhuisivat esimerkiksi kiintymyksen tunteista.

Haastateltavien antamat esimerkit perheeseen liittyvästä toiminnasta tiivistyivät kuvauksissa omasta, puolison tai oman lapsen sairastumisesta. Kutsun niitä tutkielmassa haavoittaviksi elämäntapahtumiksi Ketokiven (2010) määritelmän mukaan. Oma tai läheisen sairastuminen ja riippuvuus muiden avusta mobilisoi lähipiiriä ja saattaa tuoda aikaisemmin etäisempiä ihmisiä lähemmäs toisiaan (mt.). Aineistossa esimerkkinä tästä on erään haastateltavan kertomus omasta sairastumisestaan, ja uuden puolison ja oman tyttären kohtaamisesta sairaalavuoteen äärellä: *“Siinä oli niinkun kaks rakkainta ihmistä. Silloin he löysivät toisensa.”* Haavoittava elämäntapahtuma siis aikaansai ja lujitti sidoksia läheisten välillä. Toisaalta esimerkiksi oman aikuisen lapsen vakava sairastuminen vaikutti myös uuteen parisuhteeseen. Ajankäytöstä täytyi käydä neuvottelua ja esiin nousivat lojaalisuuden kysymykset sekä tasapainottelun yhtäältä parisuhteen ja toisaalta oman lapsen hoidon välillä. Tämä oli jopa johtanut hetkelliseen eroon yhteisen ajanvieton vähenemisen vuoksi. Haavoittavat elämäntapahtumat eivät siis välttämättä tuo ihmisiä yhteen, vaan voivat myös aiheuttaa ristiriitoja ihmisten välillä. Sidokset eivät ole staattisia, vaan ne muuttuvat jatkuvasti (Elias 1978), ja myös tätä dynamiikkaa kertomukset sairastumisen vaikutuksista perhesidoksiin valottivat.

Haastateltavat kertoivat myös esimerkkejä biologisen sukulaisuuden ylittävistä perhemäisistä suhteista. Kerrottiin esimerkiksi, kuinka oma lapsi ei halunnut yöpyä biologisen isänsä, vaan uuden puolison luona, tai kuinka itsellä on biologista isoisää läheisemmät välit puolison lastenlasten kanssa. Biologisen sukulaisuuden ylittävien suhteiden korostaminen sisältää oletuksen siitä, että kuulija ymmärtää, että kyseessä on poikkeus johonkin sääntöön, ja että tämä poikkeus kertoo jotain näiden suhteiden erityislaadusta sekä viestittää implisiittisesti lämpimistä väleistä ja kiintymyksestä. Haastateltavat siis käyttivät perheen esittämisessä hyödykseen biologisen sukulaisuuden normia niin, että normista poikkeaminen oli positiivinen asia ja siitä tunnuttiin olevan ylpeitä. Ihmisillä on toimijuutta ja neuvotteluvaraa siinä, miten he järjestävät ihmissuhteitaan rakenteellisissa puitteissa, ja tietyissä kulttuurisissa normeissa, joita tiettyihin ihmissuhdekategorioihin liittyy (Ketokivi 2010, 102). Connidis ja MacMullin (2002, 559) argumentoivat, että ihmiset kokevat ambivalenssia, kun sosiaaliset rakenteet, kuten normit vähentävät heiltä neuvotteluvaraa. Itse väitän, että kulttuuriset odotukset eivät suoraan sanele sitä, millä tavoin ihmiset määrittelevät perhettään, vaan he voivat myös

käyttää hyödykseen näitä kulttuurisia kategorioita ja normeja jäsentäessään perhesuhteitaan.

Kulttuuriset normit ja ideologiat vaikuttavat käyttämäämme kieleen ja myös esimerkiksi siihen, millä nimityksillä kutsumme perheeseemme kuuluvia. Nuo nimitykset, kuten sisko tai veli, sisältävät rooleja ja odotuksia roolin mukaisesta toiminnasta. (Benson & Coleman 2016, 440.) Aineistossa haastateltavat kertoivat usein hieman huvittuneena, kuinka heidän ja heidän puolisonsa aikuiset lapset kutsuvat toisiaan sisaruksiksi tai sisarpuoliksi. Aikuiset lapset käyttivät nimityksiä ”*hymynkare suupielissä*” ja ”*pelleillessään, mutta kuitenkin*”. Humoristisuus kertoo siitä, että vaikka avioliiton myötä aikuisista lapsista tulee virallisesti toistensa sisarpuolia, yhteiskunnassamme ei ole ehkä ollut tapana ajatella, että aikuisista lapsista tulisi toisilleen todella sisaruksia. Kyse voi myös olla uuden roolin sovittamista itselle huumorin varjolla. Bensonin ja Colemanin (2016, 440) mukaan perheeseen liittyvien nimitysten käyttö voi luoda paitsi positiivista sidosta ihmisten välille, myös lojaliteettisidoksia. Nimityksen käyttöönotto voi muuttaa keskinäisiä rooliodotuksia (mt.)

Tutkittavien ja heidän puolisoidensa materiaaliset sidokset kytkeytyvät omaisuuteen, perintöön, avioehtoon ja asumiseen liittyviin kysymyksiin. Elämän aikana on mahdollisesti kummallekin suhteen osapuolelle kertynyt omaisuutta ja perintöä. Bildtgårdin ja Öbergin (2015, 122–123) tutkimuksessa osa haastateltavien lapsista oli vastustanut vanhempiensa uutta avioliittoa perintöön liittyvien kysymysten takia. Osa tutkittavista oli jättänyt menemättä naimisiin, ettei perinnöstä tulisi lasten keskuudessa riitaa. Omista haastateltavistani moni mainitsi tehneensä avioehdon, jotta perintö ei aiheuttaisi ristiriitoja jälkeläisten välillä. Avioehdosta oli selvästi helppo puhua ja se oli ilmeisesti tarpeellistakin selvitettyä vanhemmalla iällä muodostetun parisuhteen ja avioitumisen taloudellisia seurauksia.

Suurimmalla osalla pariskunnista oli käytössään kaksi kotia, vaikka vain kaksi pariskuntaa asui erillään. Kahteen kotiin liittyi aineistosta esiin noussut itsenäisyyden teema, jonka erityisesti naiset nostivat esiin. Itsenäisyyden ja ambivalenssin teemat ovat keskeisiä aikaisemmissa vanhemmalla iällä muodostettuja parisuhteita ja erillään asumista (LAT) käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Connidis, ym. 2017; Dickson ym, 2005). Aineistossani etenkin naisten kasvanut itsenäisyyden ja oman tilan tarve näkyi siinä, että he eivät

välttämättä halunneet muuttaa yhteen puolisonsa kanssa, mutta myös ambivalenssina toisaalta itsenäisyyden ja toisaalta kumppanuuden tarpeen välillä. Naisen toive asua erillään oli myös saattanut aiheuttanut kitkaa parisuhteessa, ja samanlaisista tuloksista on raportoinut myös Dickson ja kumppanit (2005). Myös kumppaninsa kanssa yhdessä asuvat kertoivat oman tilan tarpeestaan, ja kaksi kotia mahdollistikin tasapainottelun parisuhteen ja oman tilan tarpeen välillä myös yhdessä asuville pariskunnille. Itsenäisyyteen saattoi liittyä myös tasapainottelu perinteisten sukupuoliroolien välillä. Eräs haastateltava oli yksin ollessaan oppinut paljon teknisiä, omien sanojensa mukaan ”miehisiä” taitoja, mikä uudessa suhteessa aiheutti kitkaa, sillä mies ei pitänyt siitä, että nainen puuttui perinteisiin miesten töihin. Haastateltava ylläpiti tasapainoa ja minimoi ristiriitaa parisuhteessa pienentämällä omaa osaamistaan perinteisesti miehisillä osa-alueilla. Kaksi kotia ja oman tilan ottaminen liittyy mielestäni myös ”kolmannen iän” ideaaleihin itsensä toteuttamisesta ja vapaudesta tehdä itseä miellyttäviä valintoja.

Kaikki haastateltavani olivat aktiivisia ja useimmat harrastivat liikuntaa sekä kulttuuria, ja matkustelivat puolisonsa kanssa. He olivat terveitä ja toimintakykyisiä, lukuun ottamatta pieniä kremppoja. Eräs haastateltava sanoi, että hän elää paraillaan elämänsä parasta aikaa ja toinen sanoi, että uuden parisuhteen myötä alkoi uusi vaihe elämässä. Pintapuolisesti vaikutti siltä, että haastateltavat elävät Laslettin (1996) kuvailemaa itseään toteuttavaa elämänvaihetta, jota mahdollistivat hyvä terveys ja turvattu taloudellinen tilanne. Vaikutti myös siltä, että nimenomaan uusi parisuhde oli tärkeä tekijä tämän tyyppisen elämän viettämisessä. Uusi puoliso oli usein löytynyt jonkin yhteisen kiinnostuksen kohteen kautta, mikä toi myös merkitystä elämään. Moni haastateltava kuvasi suhdetta kumppanuudeksi; enää ei ole perhe-elämän tuomia aikataulupaineita ja aikaisemmista suhteista ja itsestä on opittu elämän varrella, ja nyt on mahdollisuus ottaa rennommin.

Connidis ja kumppanit (2017, 1404) puhuvat vanhempien ihmisten uusien parisuhteiden yhteydessä ”harmaasta perhevallankumouksesta”. Tällä he viittaavat siihen, että nyt ”kolmatta ikää” elävät ovat olleet nuoria 1960–70-luvulla, jolloin perhekäsitykset alkoivat muuttua moninaisempaan suuntaan. Connidis ja muut (mt.) arvioivat, että ”kolmatta ikää” elävät tekevät saman tyyppistä muutosta nyt myös vanhemmalla iällä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että suurin osa uuden parisuhteen myöhemmällä iällä ei halua

välttämättä muuttaa yhteen tai avioitua kumppaninsa kanssa (esim. Bildtgård & Öberg 2015). Myös omassa aineistossani parisuhteen muodot vaihtelevat avioliitosta avoliittoon sekä kihloissa olemiseen ja erillään asumiseen. Osa käytti hyödykseen mahdollisuutta erillään asumiseen tai kahden kodin käyttöön ja nautti yksinolosta sekä itsenäisyydestä.

Bildtgård ja Öberg (2019, 6) viittaavat Giddensin (1992) kehittämään puhtaan suhteen käsitteeseen kirjoittaessaan vapaudesta valita eri parisuhdemuotojen välillä vanhemmalla iällä. Ideaalityyppinen puhdas suhde perustuu yksilölliselle valinnalle ja on vastakohta aikaisemmalle tiukkojen normien säätelemälle avioliitolle ja sukupuolittuneille rooleille (mts. 58). Kuitenkin tutkielmani osoittaa, että vanhemmalla iällä muodostetut parisuhteet eivät ole irrallaan erilaisista normeista ja lojaliteeteista. Pariskunnat esimerkiksi ottavat huomioon jälkeläisensä neuvotellessaan parisuhteen muodon, kuten avioliiton taloudellisista ehdoista. Parisuhteet eivät myöskään ole irrallaan hoivan sidoksista, ja nämä sidokset saattavat myös aiheuttaa eri suuntiin vetäviä lojaliteetin tarpeita, joista täytyy käydä neuvottelua.

Tulevaisuutta ja hoivaa koskeva keskustelu kääntyi yleensä nopeasti hoivapalveluihin ja muuhun ammattiapuun. Osa oli pohtinut asiaa paljonkin, ja tuntui että siitä oli tarvetta puhua. Harva sanoi suoraan, että toivoisi apua ja hoivaa omilta aikuisilta lapsiltaan, vaan päinvastoin heitä ei haluttu velvoittaa hoitamiseen, sillä heillä oli omatkin kiirensä (myös Bildtgård ja Öberg 2015, 124). Keskusteluissa tuli myös sellainen tunne, että ei ole ihan sopivaa toivoa, ainakaan ääneen, että omat lapset huolehtisivat itsestä tulevaisuudessa. Tällaista toivetta oli kuitenkin havaittavissa rivien välistä. Osa haastateltavista otti esiin myös kysymyksen omaishoitajuudesta, ja yhdellä haastateltavalla avunanto ja hoiva olivat jo arkipäivää vaimon sairauden takia. Hän piti itsestään huolta, liikkui ja söi terveellisesti, että jaksaisi hoitaa vaimoaan tulevaisuudessa. Mahdollinen omaishoitajuus tulevaisuudessa aiheutti kuitenkin myös pelkoa ja huolta.

”Kolmas ikä” ei siis tutkielmani perusteella ole pelkästään huoleton elämänvaihe, jolloin eletään täysillä oman näköistä elämää, vaan läsnä ovat vakavatkin pohdinnat tulevaisuudesta. Yli 70-vuotiaana katse tulevaisuuteen on erilainen kuin nuorempana; vaikka toimintakyky ja terveys ovat tällä hetkellä hyvät, alkavat edessä jo häämöttää pohdinnat hoivasta ja esimerkiksi omakotitalon myymisestä sekä muuttamisesta kaupunkiin

palvelujen ääreen. Tähän kytkeytyy hyvä sosioekonominen asema, joka mahdollistaa esimerkiksi hoivapalvelujen oston yksityiseltä sektorilta tulevaisuudessa. Moni haastateltava puhui myös oma-aloitteisesti kuolemasta. Kaikki kuolemasta puhuneet toivoivat, että se kävisi nopeasti, ettei tarvitsisi maata pitkään muiden armoilla. Vuonna 2019 ilmi tulleet laiminlyönnit hoivakodeissa olivat herättäneet pelkoa. Vaikka resurssit ”kolmannen iän” ideaalittyyppiseen elämiseen olisivatkin hyvät, eivät ihmiset silti ole irrallaan tulevaisuuteen liittyvistä vakavistakin pohdinnoista ja neuvotteluista. Eliaksen (1978, 118) mukaan ihminen on prosessi ja olemme jatkuvassa muutoksen tilassa. Vanheneminen tapahtuu koko ajan, pikkuhiljaa. Jos kulttuuriset odotukset kolmatta ikää kohtaan ovat liian ruusuiset sekä aktiivisuutta ja terveyttä painottavat, saattaa se viedä keskustelussa tilaa tulevaisuuteen tai kuolemaan liittyviltä pohdinnoilta, joille oli selvästi tarvetta ainakin omassa aineistossani.

Tutkielman yhtenä puutteena on se, että haastateltavien joukko oli erittäin valikoitunut, ja mukana oli pääsääntöisesti hyvin toimeen tulevia ja toimintakykyisiä ihmisiä. Kaikilla myös vaikutti menevän parisuhteessa hyvin, ja olisi ollut varmasti vaikeampaa osallistua haastatteluun, jos asia olisi ollut toisin. Olisikin mielenkiintoista tietää, miten materiaaliset sidokset tai odotukset tulevaisuuden hoivasta tulisivat esiin sellaisten henkilöiden haastatteluissa, joilla ei ole samanlaisia taloudellisia resursseja käytössään, tai joilla on suurempia terveydellisiä ongelmia, kuin omilla haastateltavillani. Toinen puute tutkielmassa on menetelmällinen, sillä en kartoittanut läheissuhteiden verkostoja systemaattisesti esimerkiksi läheissuhteiden kehän avulla. Esimerkiksi avun verkostoja tutkittaessa laajemman suhdeverkon tarkastelu saattaisi tuoda esiin mielenkiintoisia lisähuomioita. Toisaalta tutkielmassani oleellista on se, miten haastateltavat puhuvat perhesuhteistaan, jolloin systemaattinen perhesuhteiden tarkastelu ei ollut tässä tapauksessa välttämätöntä.

Näin jälkikäteen ajateltuna olisi lisäksi ollut mielenkiintoista kartoittaa, ovatko puolisoiden lapsenlapset tekemisissä keskenään, sillä osa haastateltavista sanoi, että näin ei ole. Kysymys herääkin, että meneekö perheverkostojen limittymisen raja aikuisissa lapsissa ja vuorottaisessa lastenlasten hoitamisessa, vai tutustuvatko myös lapsenlapset toisiinsa. Myös

erillään asuminen, sukupuoliittunut itsenäisyys ja ambivalenssi ovat teemoja, joita olisi mielenkiintoista tutkia lisää.

Lähteet:

Almack, Kathryn (2011). Display Work: Lesbian Parent Couples and Their Families of Origin Negotiating New Kin Relationships. Teoksessa Ester Dermott ja Julia Seymor (toim.): Displaying families. A New Concept for the Sociology of Family Life. Lontoo: Palgrave Macmillan. 102–119.

Antikainen, Sanni (2019). “Vanhemmallakin iällä voi riehaantua ja ihastua” – Tutkielma suomalaisten vanhemmalla iällä solmituista parisuhteista. Pro gradu -tutkielma, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. Lontoo: Sage.

Benson, Jacquelyn J. & Coleman, Marilyn (2016). Older Adult Descriptions of Living Apart Together. Family Relations, 10 (3), 439–449. DOI: 10.1111/fare.12203. Haettu 30.12.2020.

Bildtgård, Torbjörn & Öberg, Peter (2015). Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället. Sociologisk Forskning, 52(1), 5–32.
<https://sociologiskforskning.se/sf/article/view/18277> (haettu: 5.12.2020).

Bildtgård, Torbjörn & Öberg, Peter (2019). Intimacy and ageing. New relationships in later life. Bristol: Policy Press.

Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008). Configuration of Family Commitments: Patterns of Support Within Kin. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.): Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. Bern: Lang. 13–36.

Borell, Klas & Ghazanfareon Karlsson, Sofie (2003). Reconceptualizing intimacy and ageing: Living apart together. Teoksessa Sara Arber, Kate Davidson ja Jay Ginn (toim.): Gender and Ageing: Changing Roles and Relationships. Maidenhead, England: McGraw-Hill Education. 47–62.
<http://search.ebscohost.com.libproxy.helsinki.fi/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=233836&site=ehost-live&scope=site>. Haettu 19.1.2021.

Borell, Klas & Ghazanfareon Karlsson, Sofie (2005). A home of their own. Women’s boundary work in LAT-relationships. Journal of Aging Studies, 19(1), 73–84.
<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.03.008>

Carter, Julia, Duncan, Simon, Stoilova, Mariya & Phillips, Miranda (2016). Sex, Love and Security: Accounts of Distance and Commitment in Living Apart Together Relationships. *Sociology*, 50(3), 576–593. DOI: 10.1177/0038038515573689

Castrén, Anna-Maija (2009). Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki: Gaudeamus.

Castrén, Anna-Maija (2014). Konfiguraationaalinen näkökulma perheeseen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.): *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 139-166.

Castrén, Anna-Maija (2018). Lojaaliuden vaativat sidokset. Teoksessa Petteri Eerola ja Henna Pirskainen (toim.): *Perhe ja tunteet*. Helsinki: Gaudeamus. 165–181.

Connidis, Ingrid Arnet & McMullin, Julie Ann (2002). Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective. *Journal of Marriage and Family* 64: 558–567. Haettu 2.12.2020.

Connidis, Ingrid Arnet, Borell, Klas & Karlsson, Sofie Ghazanfareeon (2017). Ambivalence and Living Apart Together in Later Life: A Critical Research Proposal. *Journal of Marriage and Family*, (79): 1404–1418. DOI:101111/jomf.12417. Haettu 2.12.2020.

Cruz, Julissa (2012). Remarriage Rate in the U.S., 2010. (Family Profile no. FP-12-14). Bowling Green, OH: National Center for Family & Marriage Research. <http://wwwtest.firelands.bgsu.edu/content/dam/BGSU/college-of-arts-and-sciences/NCFMR/documents/FP/FP-12-14.pdf>. Haettu 28.12.2020.

De Jong Gierveld, J. & Merz, E. M. (2013). Parent's Partnership Decision Making After Divorce or Widowhood: The Role of (Step) Children. *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1098-113.doi:101111/jomf.12061. Haettu 30.12.2020.

Dermott, Eshter & Seymor, Julie (2011). Developing 'Displaying Families': A Possibility for the Future of the Sociology of Personal Life. Teoksessa Ester Dermott & Julia Seymor (toim.): *Displaying families. A New Concept for the Sociology of Family Life*. Lontoo: Palgrave Macmillan. 3–18.

Dickson, Fran C., Hughes, Patrick C. & Walker, Kandi L. (2005). An exploratory investigation into dating among later-life women. *Western Journal of Communication*, 69:1, 67-82, DOI:10.1080/10570310500034196. Haettu 3.12.2020.

Doucet, Andrea (2011). "It's just not good for a man to be interested in other people's children": Fathers, Public Displays of Care and Relevant Others. Teoksessa Ester Dermott & Julia Seymor (toim.): *Displaying families. A New Concept for the Sociology of Family Life*. Lontoo: Palgrave Macmillan. 81–101.

Elias, Norbert (1978). *What is sociology?* Lontoo: Hutchinson.

- Finch, Janet (2007). Displaying families. *Sociology*, 41(1), 65–81.
- Finch, Janet (2011). Exploring the Concept of Display in Family Relationships. Teoksessa Ester Dermott & Julia Seymor (toim.): *Displaying families. A New Concept for the Sociology of Family Life*. Lontoo: Palgrave Macmillan. 197–205.
- Giddens, Anthony (1992). *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford, Kalifornia: Stanford University Press.
- Haarni, Ilka (2010). *Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hauri, Roland (2011). Christmas Celebration, an annual Family Gathering. Teoksessa Riitta Jallinoja ja Eric Widmer (toim.): *Families and Kinship in Contemporary Europe*. Basinstoke: Palgrave Mcmillan, 78–91.
- Heaphy, Brian (2011). Critical Relational Displays. Teoksessa Ester Dermott & Julia Seymor (toim.): *Displaying families. A New Concept for the Sociology of Family Life*. Lontoo: Palgrave Macmillan. 19–37.
- Helsingin Sanomat (2020). 75-vuotias ei ole nykyisin vanhus. Pääkirjoitus 7.11.2020. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000007420698.html>
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hyvärinen, Matti (2017). Kertomushaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvaori (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 174–192.
- Hämäläinen, Hans (2017). Perhesukupolvien välinen apu: Tutkimus suurten ikäluokkien vanhemmilleen ja aikuisille lapsilleen antamasta avusta. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Jallinoja, Riitta (2008). Togetherness and Being Together. Family Configurations in the Making. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.): *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Bern: Lang. 97–118.
- Jallinoja, Riitta (2011). Orbitrualaries as Family Assemblages. Teoksessa Riitta Jallinoja & Eric Widmer (toim.): *Families and Kinship in Contemporary Europe*. Basinstoke: Palgrave Mcmillan, 78–91.
- Jallinoja, Riitta (2014). Sosiaalisten sidosten tutkimisesta. Esimerkkeinä perhe ja suku. *Sosiologia* 51: 2, 168–174. Haettu 10.3.2020.
- Jyrkämä, Jyrki (2001). Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anna Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino. 267–323.
- Järvelä, Anna (2015). “Ei täs viel ihan pelkällä leivällä eletä”: Tutkimus yksin asuvien, ikääntyvien miesten koetusta hyvinvoinnista ja elämänsisällöistä. Pro gradu -tutkielma,

Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703273106>.

Karisto, Antti (2004). Kolmas ikä: Uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa: Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja; 3.

Kehily, Mary Jane & Thompson, Rachel (2011). Displaying Motherhood: Representations, Visual Methods and the Materiality of Maternal Practice.

Ketokivi, Kaisa (2010). The Relational Self, the Social Bond and the Dynamics of Personal Relationships. A Sociological Analysis. Department of Social Research, Sociology. Research Reports No. 263, University of Helsinki.

Kempeneers, Marianne & Thibault, Nikolas (2008). Strategies of Childcare and the Dynamics of Family Configurations. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. Bern: Lang. 37-57.

Koivunen, K, Sillanpää, E, Munukka, M, Portegijs, E, Rantanen, T. (2020). Cohort differences in maximal physical performance: a comparison of 75- and 80-year-old men and women born 28 years apart. The Journals of Gerontology: Series A, glaa 224.
<https://doi.org/10.1093/gerona/glaa224>. Haettu 10.12.2020.

Kuula, Arja (2006). Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laslett, Peter (1996). A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age. Basingstoke: Macmillan.

Le Bihan, Blanche & Martin, Claude (2008). Caring for Dependent Elderly Parents and Family Configurations. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. Bern: Lang. 59-76.

Lüscher, Kurt & Pillemer, Karl (1998). Intergenerational Ambivalence: A New Approach to the Study of Parent-Child Relations in Later Life. Journal of Marriage and the Family (60). 412–425. DOI: 10.2307/353858

Maillochon, Florence & Castrén, Anna-Maija (2011). Making Family at a Wedding: Bilateral Kinship and Equality. Teoksessa Jallinoja, Riitta & Widmer, Eric D. (toim.) Families and Kinship in Contemporary Europe. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan, 31-44.

Malta, Sue & Farquharson, Karen (2012). The initiation and progression of late-life romantic relationships. Journal of Sociology, 50(3), 237–251.

Morgan, David H.J. (1996). Family Connections. An Introduction to Family Studies. Cambridge: Polity Press.

- Munukka, M., Koivunen, K., von Bonsdorff, M., Sipilä S, Portegijs, E, Ruoppila I, Rantanen T. (2020). Birth cohort differences in cognitive performance in 75- and 80-year-olds: a comparison of two cohorts over 28 years. *Aging Clin Exp Res* (2020). <https://doi.org/10.1007/s40520-020-01702-0>. Haettu 10.12.2020.
- Roberts, Brian (2002). Biographical research. Buckingham: Open University Press.
- Roslund, Riku & Mäntymaa, Jaakko (2019) Ylen laaja selvitys paljastaa Esperi Caren hoivakotien karuja käytäntöjä: sängystä pudonneet jätetty lattialle, hoivakoti välillä ilman hoitajaa. Yle Uutiset 28.1.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10617945>. Viitattu 26.3.2020.
- Peltola, Marja (2014). Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 124.
- Pirttiaho, Susanna (2002). Kolmatta ikää etsimässä. Peter Laslettin kolmannen iän teorian tarkastelua kotimaisessa kontekstissa. Pro gradu, Jyväskylän yliopisto.
- Smart, Carol (2007) Personal life. Cambridge: Polity Press.
- Smart, Carol (2011). Relationality and Socio-Cultural Theories of Family Life. Teoksessa Riitta Jallinoja & Eric Widmer (toim.): Families and Kinship in Contemporary Europe. Basinstoke: Palgrave Mcmillan, 13–28.
- Sihvonen, Ari-Pekka, Martelin, Tuija, Koskinen, Seppo, Sainio, Päivi & Aromaa, Arpo (2020). Terveet ja toimintakykyiset elinvuodet. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrkämä, Jyrki ja Raitanen, Tanja (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim. 66–72. Verkkojulkaisu.
- Stevens, Nan (2002). Re-Engaging: New Partnerships in Late-Life Widowhood. *Ageing International*, vol 27(4), 27–42. DOI: 10.1007/s12126-002-1013-1. Haettu 2.12.2020.
- Thomson, Rachel (2007). Belonging. Teoksessa Mary Jane Kehily (ed.) Understanding youth: perspectives, identities and practices. Lontoo: Sage Publications, 148–179.
- Tikkanen, Ulla (2016). Omaishoidon arki: tutkimus hoivan sidoksista. Helsinki: Unigrafia.
- Tilastokeskus (2019) Perheiden määrä jatkanut laskuaan. Julkaistu 22.5.2019. https://www.stat.fi/til/perh/2018/perh_2018-05-22_tie_001_fi.html. Haettu 21.10.2020.
- Tilastokeskus (2020a). Siviilisäädyn muutokset, 1990–2019. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_ssaaty/statfin_ssaaty_pxt_121e.px/. Katsottu 3.12.2020.
- Tilastokeskus (2020b). Perheet perhetyypin ja puolisoitten iän mukaan, 1992–2019. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_perh/statfin_perh_pxt_12c5.px/. Haettu 25.1.2021.

Tilastokeskus (2020c). Siviilisääty iän (1-v. 0-112) ja sukupuolen mukaan 1990–2019. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ry.px/. Haettu 25.1.2021.

Tilastokeskus (2020d). Elinajan odote, taulukko. Päivitetty 22.1.2020. <https://findikaattori.fi/fi/table/46>. Haettu 10.1.2021.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Väestöliitto (2020). Sukupolvien ketju. <https://www.vaestoliitto.fi/tutkimus/ikaantyminen-ja-sukupolvet/sukupolvien-ketju/>. Viitattu 21.1.2021.

Widmer, Eric D., Castrén Anna-Maija, Jallinoja Riitta, & Ketokivi Kaisa (2008). Introduction. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. Bern: Lang. 13–36.

Weeks, Jeffrey, Donovan, Catherine, Heaphy, Brian (2001). Same sex intimacies: families of choice and other life experiments. Lontoo: Routledge.

Williams, Fiona (2004). Rethinking Families. Lontoo: Calouste Gulbenkin Foundation.

Wolin, S. & Bennet L. (1984) Family Rituals. Family Process, 23, 401-20. doi/epdf/10.1111/j.1545-5300.1984.00401.x. Haettu 28.10.2020

Liite 1: Kutsu haastatteluun

Kutsu haastatteluun

Hei!

Olet osallistunut viime vuonna Väestöliiton ja Tilastokeskuksen tutkimukseen sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta. Annoit suostumuksesi siihen, että sinuun otetaan myöhemmin yhteyttä jatkohaastattelun tekemiseksi. Nyt haluaisinkin haastatella juuri sinua. Olen itse sosiologian opiskelija Helsingin yliopistosta ja mukana tutkimushankkeessa tekemässä opintoihini liittyvää opinnäytetyötä.

Haastatteluni aihe on vanhemmalla iällä solmitut uudet parisuhteet. Haastattelussa käsitellään myös hoivan tarvetta nyt tai tulevaisuudessa, ja tähän liittyviä ajatuksia. Teen haastattelut tammikuun 2020 aikana.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelu on tarkoitus äänittää, mutta se on ehdottoman luottamuksellinen: haastattelussa saatuja tietoja käytetään vain tutkimustarkoituksiin eikä haastateltavan henkilöllisyys tule ilmi tutkimusraportissa.

Haastatteluun on hyvä varata aikaa noin tunti. Haastattelun ajankohdan ja paikan voimme sopia aikataulujesi mukaan. Voit itse ehdottaa sopivaa ajankohtaa joko lähettämällä sähköpostia tai soittamalla minulle viimeistään **20.12. mennessä**. Olen myös yhteydessä sinuun.

Vastaathan myös, mikäli et halua tai ehdi osallistua haastatteluun.

Ystävällisin terveisin,

Sini Järnström

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta

Yhteystiedot:

Sähköposti: [\[sähköpostiosoite\]](#)

Puhelinnumero: [\[puhelinnumero\]](#)

Liite 2: Tutkimuslupa

Sukupolvien ketju
Tutkimus sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta
Väestöliitto r.y.

TAUSTAA

Haastattelulla kerätään tietoa Sukupolvien ketju -tutkimukseen. Haastattelu nauhoitetaan, jonka jälkeen se litteroidaan eli ääninauha kirjoitetaan tekstimuotoon. Äänitteet tuhoaan kirjalliseen muotoon muuttamisen jälkeen. Litteroitu haastattelu säilytetään Sukupolvien ketju -tutkimushankkeen arkistossa Väestöliiton aineistohallintasuunnitelman mukaisesti sekä Yhteiskuntatieteellisessä Tietoarkistossa. Tutkimushaastatteluiden tuloksia analysoitaessa ja raportointaessa ei mainita haastateltavien nimiä tai muita tunnistetietoja, joten **haastateltujen henkilöiden anonymiteetti säilyy**. Tietoarkistosta säilytettävistä litteroinneista poistetaan kaikki nimet ja muut mahdolliset tiedot, joiden avulla haastateltavan voisi tunnistaa.

Mikäli tulevaisuudessa haluat poistaa haastattelusi, voit tehdä sen ilmoitusluontoisesti olemalla yhteydessä tutkimuksen vastuuhenkilöön Väestöliitossa.

SUOSTUMUS

Suostun siihen, että haastatteluni nauhoitetaan, säilytetään ja se on tutkijoiden käytettävissä.

Allekirjoitus_____

Nimen selvennys_____

Paikka ja aika_____

YHTEYSTIEDOT

Sukupolvien ketju tutkimus

Yhteyshenkilö:

haastattelijä Sini Järnström, [puhelinnumero]

tietoasiantuntija Tiina Helamaa, Väestöliitto r.y.

Liite 3: Haastattelurunko

Alkuun: Kertoisitko eilisestä päivästä, minkälainen se oli? Mitä teit ja kenen kanssa?
Millainen perhetilanne sinulla on tällä hetkellä?

Historia

Miten sinulla on ollut puolisoita?
Onko teillä lapsia ja millon he ovat syntyneet?
Kuinka kauan nykyinen suhde on kestänyt?
Miten olette tavanneet nykyisen puolisonne kanssa?
Onko näkemyksesi parisuhteesta aikojen saatossa muuttunut? Miksi?

Uusi parisuhde

Mitä uusi parisuhde vanhemmalla iällä merkitsee sinulle?
Mitä teette yhdessä? Miten vietätte lomat/ pyhät?
Millaisia rooleja parisuhteessanne on?
Mikä on paras parisuhteen muoto itsellesi (seurustelu, yhdessä mutta asutaan erikseen, avoliitto, avioliitto)?
Mistä voisi johtua, että vanhemmalla iällä ei välttämättä haluta muuttaa yhteen?

Sosiaaliset verkostot

Miten nykyinen suhde nivoutuu perhesuhteisiin?
Miten uusi suhde on vaikuttanut ystäväpiiriin? Suhteisiin lapsiin? Suhteisiin muihin sukulaisiin?
Miten muu perheesi suhtautui uuden puolison löytämiseen ja seurustelun aloittamiseen?

- Miten kuvailisit välejäsi puolisososi muun perheen ja sukulaisten kanssa? Entä puolisososi välejä oman perheesi ja sukulaistesi kanssa?
- Miten lähipiirinne on suhtautunut uuteen suhteeseen?
- Jos lapsenlapsia: miten tapaatte heitä?
- Miten suhtautuminen ei-'omiin' lapsiin ja lapsenlapsiin?

Hoiva

Siirrytään sitten hoivaan liittyviin kysymyksiin. Miten kuvailisit omaa terveydentilaasi? Entä puolison?
Onko jommalla kummalla, sinulla tai puolisolillasi ilmennyt hoivan tai avun tarvetta?
Tarkoitan tällä sellaista hoivan tarvetta, johon on tarvittu mahdollisesti jonkin ulkopuolisen, esimerkiksi lääkärin tahon apua?

Hyppää seuraava kohta yli, jos kummallakaan ei ole avun ja tuen tarvetta.

Avun verkostot ja arki nyt

Missä asioissa puolisonne tarvitsee apua? Mahdolliset sairaudet/ vaivat? Toimintakykyyn vaikuttavat sairaudet/ vaivat
Keneltä saatte apua tarvittaessa?

- Oletteko pyytäneet apua lähipiiriin kuuluvilta ihmisiltä? Missä asioissa? Miten he ovat suhtautuneet? Miltä avun saaminen on tuntunut?
- Keneltä toivoisitte saavanne enemmän apua/ tukea? Miksi? Kenellä olisi teidän mielestänne velvollisuus auttaa? (tässä voi käydä läpi eri ihmisiä lähipiiristä)
- Jos ette ole saaneet apua joltakin, oletteko keskustelleet asiasta ja millaista keskustelu on ollut?

Muut kuormittavat asiat (apu muille läheisille, riittämätön palvelujen saanti, puutteet kotipalvelussa, yms.?)

Jossain kohtaa kysyttäväksi: koetteko, että olette erilaisessa tai eriarvoisessa asemassa verrattuna pariskuntiin, jotka ovat olleet pidempään yhdessä?

Hyppää seuraava kohta yli, jos kummallakaan ei ole avun ja tuen tarvetta.

Hoivan alkuaika/ siirtymä

Miten huomasitte, että puolisoilla ei ole kaikki kunnossa?

Mitä ajattelit, kun sait tietää/ huomasit, että puolisoilla ei ole kaikki kunnossa?

(kysymyksen loppuosa täytyy muuttaa haastateltavan mukaan)

Mitä tunteita se herätti?

Millaisia keskusteluja kävitte silloin puolison kanssa? Entä lähipiirin (perhe, ystävät, muut sukulaiset, tässä voi käyttää hyödyksi läheissuhteiden kehää)?

Mitä sen jälkeen tapahtui? (mitä vaihtoehtoja siinä oli, miten nykyiseen ratkaisuun päädyttiin?)

Millaista tukea tai apua silloin saitte?

Olisitko itse toivonut enemmän tukea tai apua? Keneltä tai miltä taholta?

Tulevaisuus

Mitä arvelet, millaista elämänne on esimerkiksi viiden vuoden päästä? Entä kymmenen?

Millaisia tunteita tulevaisuus sinussa herättää?

Millaisia keskusteluja olette käyneet tulevaisuudesta lähipiirin kanssa? Entä puolison kanssa?

- millaisia erilaisia vaihtoehtoja on näköpiirissä?

Millaista apua/ tukea itse toivoisit saavasi tulevaisuudessa? Keneltä?

Luotatteko siihen, että tulette saamaan sellaista apua ja tukea, jota toivotte?